

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Τεχνοκράτες στην κυβέρνηση: Η σύνθεση των υπουργικών
συμβουλιών στη Γ' Ελληνική Δημοκρατία (1974 – 2022)

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Νικόλαος Κληρονόμος

(ΑΜ: 1119Μ029)

Αθήνα, 2022

Τριμελής Επιτροπή:

Φανή Κουντούρη Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (επιβλέπουσα)

Ανδρέας Κόλλιας Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Μανίνα Κακεπάκη Ερευνήτρια Β' Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Copyright © Νικόλαος Ι. Κληρονόμος, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα.

Συντομογραφίες

- FYROM: Former Yugoslav Republic of Macedonia
NATO: North Atlantic Treaty Organization
ΑΕΠ: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΑΝΕΛ: Ανεξάρτητοι Έλληνες
ΑΟΖ: Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη
Α.Π.Π: Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος
Β.Π.Π: Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος
ΓΓ: Γενικός Γραμματέας
ΔΗΑΝΑ: Δημοκρατική Ανανέωση
ΔΗΚΚΙ: Δημοκρατικό Κοινωνικό Κίνημα
ΔΗΜΑΡ: Δημοκρατική Αριστερά
ΔΗΣΥ: Δημοκρατική Συμπαράταξη
ΔΝΤ: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΕΑ: Ενωμένη Αριστερά
ΕΑΜ: Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο
ΕΑΡ: Ελληνική Αριστερά
ΕΔΕΣ: Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος
ΕΔΗΚ: Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου
ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΚ: Ένωσις Κέντρου
ΕΚΤ: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα
ΕΚ-ΝΔ: Ένωση Κέντρου – Νέες Δυνάμεις
ΕΛ: Ελληνική Λύση
ΕΛΑΣ: Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός
ΕΜΣ: Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας
ΕΟΚ: Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕΟΠΠΥ: Εθνικός Οργανισμός Παροχής Υπηρεσιών Υγείας
ΕΡΕ: Εθνική Ριζοσπαστική Ένωσις
ΕΣΣΔ: Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών
ΕΥΠ: Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών
ΗΒ: Ηνωμένο Βασίλειο

ΗΠΑ: Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΚΚΕ: Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
ΚΚΕ Εσωτ.: Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας Εσωτερικού
ΚΚΣΕ: Κομμουνιστικό Κόμμα Σοβιετικής Ένωσης
ΛΔΚ: Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας
ΜΕΡΑ25: Μέτωπο Ευρωπαϊκής Ρεαλιστικής Ανυπακοής 25
ΝΔ: Νέα Δημοκρατία
ΟΝΕ: Οικονομική και Νομισματική Ένωση
ΟΟΣΑ: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΟΤΑ: Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης
ΟΤΕ: Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος
ΠΑΣΟΚ: Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κόμμα
ΠτΔ: Πρόεδρος της Δημοκρατίας
ΣτΕ: Συμβούλιο της Επικρατείας
ΣΥΝ: Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου, μετέπειτα Συνασπισμός της
Αριστεράς, των Κινήσεων και της Οικολογίας
ΣΥΡΙΖΑ: Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς
ΣΠΑΔ: Συμμαχία Προοδευτικών και Αριστερών Δυνάμεων
ΤΕΕ: Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος
ΤτΕ: Τράπεζα της Ελλάδος
ΧΑ: Χρυσή Αυγή

It doesn't matter if a cat is black or white, so long as it catches mice.

(Deng Xiaoping)

Περιεχόμενα

Συνοπτομογραφίες	2
Γραφήματα	7
Πίνακες.....	8
Περίληψη.....	9
Abstract	10
Εισαγωγή.....	11

Πρώτο Μέρος

Θεωρητικές προσεγγίσεις πάνω στην τεχνοκρατία και τις υπουργικές ελίτ

Κεφάλαιο 1. Σκιαγραφώντας την τεχνοκρατία από την Αρχαιότητα ως τον 20 ^ο αιώνα.....	14
1.1 Από τον Πλάτωνα στους ουτοπικούς συγγραφείς.....	14
1.2 Ο 20 ^{ος} αιώνας.....	18
1.3 Το Κίνημα της Τεχνοκρατίας	20
Κεφάλαιο 2. Υπουργικές ελίτ: σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις.....	22
Κεφάλαιο 3. Η Τεχνοκρατική διάσταση των υπουργικών ελίτ.....	25
3.1 Προσδιορίζοντας την τεχνοκρατία.....	25
3.2 Χαρακτηριστικά της τεχνοκρατικής διάστασης.....	27

Δεύτερο Μέρος

Παρουσίαση της έρευνας: Μεθοδολογία και βάση δεδομένων

Κεφάλαιο 1. Ταυτότητα της έρευνας και μεθοδολογία	29
1.2 Παρουσίαση της βάσης δεδομένων.....	32

Τρίτο Μέρος

Η Γ' Ελληνική Δημοκρατία: Οι πολιτικές εξελίξεις μεταξύ 1974 και 2022

Κεφάλαιο 1. Εισαγωγή και περιοδολόγηση	35
Κεφάλαιο 2: Από την Μεταπολίτευση στο τέλος του διπολικού κόσμου	37
2.1 Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας: “ <i>Boys, pray for me</i> ”	37
2.2 Οι κυβερνήσεις της Νέας Δημοκρατίας (Ιούλιος 1974 – Οκτώβριος 1981)..	39

2.3 Η «Αλλαγή» στην εξουσία (Οκτώβριος 1981 – Ιούνιος 1989).....	41
2.4 Το «βρώμικο 1989»: 10 μήνες αστάθειας (Ιούνιος 1989 – Απρίλιος 1990) ...	43
2.4.1 Η κυβέρνηση Τζαννή Τζαννετάκη (Ιούλιος – Οκτώβριος 1989).....	44
2.4.2 Η οικουμενική κυβέρνηση του Ξενοφών Ζολώτα (Νόεμβριος 1989 – Φεβρουάριος 1990).....	44
Κεφάλαιο 3: Δεύτερη Περίοδος: Από το Μάαστριχτ στην Παγκόσμια Οικονομική Ύφεση.....	45
3.1 Η – σχεδόν - αυτοδύναμη ΝΔ και πάλι στην εξουσία (Απρίλιος 1990 – Οκτώβριος 1993)	45
3.2 Η επάνοδος του ΠΑΣΟΚ (Οκτώβριος 1993 – Μάρτιος 2004)	47
3.2.1 Η τελευταία περίοδος Παπανδρέου (Οκτώβριος 1993 – Ιανουάριος 1996)	47
3.2.2 Το εκσυγχρονιστικό ΠΑΣΟΚ στην εξουσία (Ιανουάριος 1996 – Μάρτιος 2004)	48
3.3 Η επάνοδος της ΝΔ (Μάρτιος 2004 – Οκτώβριος 2009)	49
Κεφάλαιο 4: Η «μακρά» ελληνική κρίση: Από τα Μνημόνια στον Covid-19.....	51
4.1 Η κυβέρνηση του Γιώργου Παπανδρέου (Οκτώβριος 2009 – Νοέμβριος 2011).....	51
4.2 Ένας τεχνοκράτης στην εξουσία: Η κυβέρνηση του Λουκά Παπαδήμου (Νοέμβριος 2011 – Μάιος 2012)	53
4.3 Οι διπλές εκλογές του 2012 και η «συγκυβέρνηση Σαμαρά – Βενιζέλου» (Μάιος 2012 – Ιανουάριος 2015).....	54
4.3.1 Οι εκλογές του Μαΐου: Τομή στην πολιτική ιστορία της χώρας.....	54
4.3.2 Οι εκλογές του Ιουνίου του 2012: η κυβέρνηση «Εθνικής Ευθύνης».....	55
4.4 Ο ΣΥΡΙΖΑ στην εξουσία: Η «πρώτη (και δεύτερη) φορά Αριστερά!» (Ιανουάριος 2015 – Ιούλιος 2019)	57
4.4.1 Η Ελπίδα ήρθε (;) (Ιανουάριος 2015 – Ιούλιος 2015).....	57
4.4.2 Το Δημοψήφισμα της 5 ^{ης} Ιουλίου του 2015	59
4.4.3 Μετά το Δημοψήφισμα: Ο «ρεαλιστής» ΣΥΡΙΖΑ στην εξουσία (Ιούλιος 2015 – Ιούλιος 2019).....	60
4.5 Η επιστροφή της ΝΔ (Ιούλιος 2019 – Φεβρουάριος 2022).....	62
Τέταρτο Μέρος	
Ανάλυση και Παρουσίαση των Αποτελεσμάτων	
Κεφάλαιο 1. Η εξέλιξη των υπουργικών ελίτ μεταξύ 1974 και 2022	64

1.	Η έμφυλη διάσταση των υπουργικών συμβουλίων.....	64
1.2	Ηλικιακές διαφοροποιήσεις.....	688
1.2.1	Ηλικιακές διαφοροποιήσεις και μοτίβα ανανέωσης των υπουργικών ελίτ: Η περίπτωση του πρώιμου ΠΑΣΟΚ	733
1.3	Εκπαιδευτικό και επαγγελματικό κεφάλαιο: Η κάθοδος των νομικών η άνοδος των οικονομολόγων;.....	765
1.4	Συνοψίζοντας για τις υπουργικές ελίτ της περιόδου 1974 – 2022.....	800
Κεφάλαιο 2:	Η τεχνοκρατική διάσταση των υπουργικών συμβουλίων.....	811
2.1	Παρουσία τεχνοκρατών στα υπουργικά συμβούλια, 1974 - 2022	811
2.2	Η Κρίση ως παράγοντας αύξησης των τεχνοκρατών	811
2.3	Παρουσία τεχνοκρατών στα υπουργικά συμβούλια: κοινωνικό-δημογραφικά χαρακτηριστικά σε συγκριτική διάσταση.....	855
2.4	Τεχνοκρατικές υπουργικές θέσεις	888
2.5	Συνοψίζοντας για τις τεχνοκρατικές υπουργικές ελίτ της περιόδου 1974 – 2022.....	911
Σύνοψη	.....	933
Πηγές – Βιβλιογραφία	.....	955
A'	Ηλεκτρονικές Πηγές	955
B'	Άρθρα στο Διαδίκτυο	955
Γ'	Ερευνητικά δεδομένα διαθέσιμα στο Διαδίκτυο	977
Δ'	Έντυπες Πηγές Δεδομένων	988
Βιβλιογραφία	.....	99
	Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία.....	99
	Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία.....	1033
Παράρτημα	.....	1122
	Codebook της έρευνας	1122

Γραφήματα

Γράφημα 1: Ποσοστά (%) εκπροσώπησης των γυναικών επί των μελών των υπουργικών συμβουλίων , του συνόλου των μελών του Κοινοβουλίου και των μελών του Κοινοβουλίου που ανήκουν σε κόμμα που στηρίζει την εκάστοτε κυβέρνηση. Για όλες τις κυβερνήσεις και εκλογικές διαδικασίες από το 1974 έως και το 2022 με

χρονική περιοδολόγηση..... 65

Γράφημα 2: Ποσοστά (%) υπουργών κάτω του μέσου όρου ηλικίας υπουργοποίησης (53,3 έτη) ανά κυβέρνηση που χαρακτηρίζεται κομματικά με βάση την κομματική ταύτιση του επικεφαλούς της, από το 1974 έως και το 2022 72

Γράφημα 3: Ποσοστό επί του συνολικού αριθμού των υπουργικών θέσεων (%) και απόλυτος αριθμός (N) των τεχνοκρατών υπουργών ανά κυβερνητική θητεία στην Ελλάδα, 1974 – 2022..... 83

Πίνακες

Πίνακας 1. Ποσοστά γυναικών για μέλη υπουργικών συμβουλίων (N=1244), το σύνολο των μελών του Κοινοβουλίου και μέλη Κοινοβουλίου που ανήκουν σε κόμμα που στηρίζει την εκάστοτε κυβέρνηση , για όλες τις εκλογές και κυβερνήσεις από το 1974 έως και το 2022.. 64

Πίνακας 2. Μέσος όρος ηλικίας την στιγμή της υπουργοποίησης σε όλες τις κυβερνήσεις από το 1974 έως και το 2022 και μέσος όρος ηλικίας κατά τη στιγμή της εκλογής στο Κοινοβούλιο, 1989 – 2022..... 69

Πίνακας 3. Ποσοστά μελών υπουργικών συμβουλίων (%) μη έχοντας πρότερη κοινοβουλευτική και υπουργική εμπειρία πριν την στιγμή της υπουργοποίησης τους, χωρισμένα ανά κυβερνητική θητεία από το 1974 έως και το 2022..... 73

Πίνακας 4. Επαγγελματικές κατηγορίες σε όλες τις κυβερνήσεις από το 1974 έως και το 2022. 78

Πίνακας 5. Υψηλότερο ολοκληρωθέν επίπεδο εκπαίδευσης και επιστημονικό πεδίο σπουδών για όλα τα μέλη των υπουργικών συμβουλίων από το 1974 έως και το 2022, χωρισμένο σε περιόδους..... 79

Πίνακας 6: Ποσοστό συμμετοχής στις εκλογές και αριθμός τεχνοκρατών ανά Κυβερνητική Θητεία. 84

Πίνακας 7. Βασικά κοινωνικό-δημογραφικά στοιχεία για το υποσύνολο των τεχνοκρατών σε όλες τις κυβερνήσεις από το 1974 έως και το 2022 χωρισμένο ανά περιόδους..... 88

Πίνακας 8. Αριθμός τεχνοκρατών υπουργών ανά θέση και κυβερνητική θητεία. 90

Πίνακας 9. Αριθμός τεχνοκρατών ανά κατηγορία υπουργείου..... 91

Περίληψη

Στόχος της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η μελέτη και η παρουσίαση των μοτίβων ανάδειξης των υπουργικών ελίτ κατά την διάρκεια της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας, από το 1974 έως το 2022, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην τεχνοκρατική τους διάσταση. Κεντρικό ερώτημα αποτελεί η εξέλιξη του φαινομένου και πιθανώς η ανίχνευση συσχετίσεων των μεταβολών στα υπουργικά συμβούλια με τις πολιτικές εξελίξεις – εγχώριες και διεθνείς – στην μακρά χρονική διάρκεια της περιόδου που μελετάμε

Χρησιμοποιώντας την μέθοδο της ποσοτικής ανάλυσης δημιουργήσαμε μια βάση δεδομένων 106 μεταβλητών, χωρισμένων σε 5 ομαδοποιήσεις μεταβλητών που περιλαμβάνει πληροφορίες για τα κοινωνικο-δημογραφικά, τα εκλογικά και κομματικά, τα σχετικά με την υπουργοποίηση και τα σχετικά με την τεχνοκρατική διάσταση στοιχεία των 1244 προσώπων που κατέλαβαν κυβερνητικές θέσεις στο χρονικό διάστημα που αναφέραμε παραπάνω.

Βασικά ερωτήματα που καλούμαστε να απαντήσουμε είναι ποια είναι τα χαρακτηριστικά των ανδρών και γυναικών που διαχειρίστηκαν την διακυβέρνηση της χώρας τα τελευταία 48 χρόνια σε συγκριτική προοπτική με άλλους τύπους πολιτικών ελίτ όπως είναι οι κοινοβουλευτικές ελίτ, πώς επέδρασε η οικονομική Κρίση σε αυτά και τελικά πώς μπορούμε να εξηγήσουμε την παρουσία τεχνοκρατών υπουργών στα ελληνικά υπουργικά συμβούλια, πώς εξελίχθηκε η παρουσία τεχνοκρατών υπουργών στις ελληνικές κυβερνήσεις της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας και ποια χαρακτηριστικά φέρουν.

Λέξεις κλειδιά: Υπουργικές ελίτ, τεχνοκράτες, υπουργικά συμβούλια, Μεταπολίτευση, Γ' Ελληνική Δημοκρατία, κυβέρνηση

Thesis title: “Technocrats in government: The Cabinet composition in the Third Hellenic Republic (1974 - 2022)”

Nikolaos Klironomos

Abstract

The purpose of this thesis is to study and present the patterns of the emergence of ministerial elites during the Third Hellenic Republic, from 1974 to 2022, with particular emphasis on their technocratic dimension. A crucial issue is the evolution of the phenomenon and possibly the detection of correlations between the changes in the ministerial councils and the political developments - domestic and international - during the long duration of the period under study

Using the method of quantitative analysis we created a database of 106 variables, divided into 5 groups of variables that includes information on the socio-demographic, electoral, party, ministerial and technocratic related data of the 1244 persons who occupied governmental positions in the period of time mentioned above.

The main questions we are called upon to answer are what are the characteristics of the men and women who managed the governance of the country in the last 48 years in comparison with other types of political elites such as parliamentary elites, how did the economic Crisis affect them and finally how can we explain the presence of technocratic ministers in Greek cabinets, how did the presence of technocratic ministers in the Greek governments of the Third Hellenic Republic evolve and what characteristics do they exhibit.

Keywords: Ministerial elites, technocrats, cabinets, post-election, Third Greek Republic, government

Εισαγωγή

“One would think that by the second decade of the twenty-first century, the intellectual poverty of technocracy and the primacy of politics over it would be a well-established truth in need of no further defense” (Morozov, 2013)

Στο βιβλίο/κριτική για την σύγχρονη, τεχνολογικά-καθοδηγούμενη κοινωνία της 4^{ης} Βιομηχανικής Επανάστασης, ο Evgeny Morozov κάνει την παραπάνω φιλόδοξη πρόβλεψη για την δεκαετία που διανύουμε. Όμως, την ώρα που γράφονται αυτές οι γραμμές, η γειτονική Ιταλία βρίσκεται για άλλη μια φορά σε «κυβερνητικό αδιέξοδο». Μετά την αποτυχία να διασφαλίσει την απόλυτη πλειοψηφία στην Ιταλική Γερουσία τον Φλεβάρη του 2021, ο πρωθυπουργός Giuseppe Conte υπέβαλε την παραίτηση του στον πρόεδρο της Ιταλικής Δημοκρατίας, Sergio Mattarella. Ο τελευταίος - με την διαφαινόμενη προοπτική πρόωρων εκλογών εν μέσω της πανδημίας του Covid-19 - κάλεσε τον πρώην κεντρικό τραπεζίτη της EKT, Mario Draghi και του ανάθεσε τον σχηματισμό κυβέρνησης «εθνικής ενότητας». Η κυβέρνηση Draghi ορκίστηκε τελικά στις 13 Φλεβάρη του 2021 αποτελούμενη από έναν συνδυασμό 52 πολιτικών¹ και 11 «ανεξάρτητων» τεχνοκρατών. Μια υβριδική «*governo tecnico*», - η τέταρτη από το 1993 - που κλήθηκε να βγάλει την Ιταλία από το «τέλμα» της ακυβερνησίας και να αντιμετωπίσει τις σχετιζόμενες με την πανδημία «*υγειονομικές, οικονομικές και κοινωνικές κρίσεις*», όπως το έθεσε ο Sergio Mattarella σε ανακοίνωση του στις 2 Φεβρουαρίου 2021 (Guardian News and Media, 2021).

Σε αντίθεση λοιπόν από τους ευσεβείς πόθους του Evgeny Morozov, το «*φάντασμα του τεχνοκρατισμού*» συνεχίζει να πλανάται πάνω από την Ευρώπη. Άλλωστε δεν έχει περάσει μόνο μια δεκαετία από τα χρόνια της επονομαζόμενης «Ευρωπαϊκής Κρίσης» όταν τόσο στην Ιταλία – με την κυβέρνηση Monti - όσο και στην Ελλάδα² διορίστηκαν κυβερνήσεις που μπορούν να χαρακτηριστούν

¹ Συμμετέχουν πολιτικοί 6 κομμάτων από όλο το πολιτικό φάσμα.

² Φυσικά Ελλάδα και Ιταλία δεν ήταν οι μόνες περιπτώσεις, τεχνοκρατικές κυβερνήσεις είχαμε και

τεχνοκρατικές (Verney & Bosco, 2013), υπό την έννοια ότι οι επικεφαλείς/πρωθυπουργοί της κυβέρνησης είναι πρόσωπα εξωκοινοβουλευτικά, μη-εκλεγμένα από το λαό αλλά «ειδικοί», που στα βιογραφικά τους βρίσκει κανείς θητείες σε καίρια πόστα κυρίως στον κρίσιμο – για την συγκυρία – χρηματοοικονομικό τομέα, σε υπερ-εθνικούς οργανισμούς όπως ο ΟΟΣΑ, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και η ΕΚΤ ή χρηματοπιστωτικά ιδρύματα παγκόσμιου «βεληνεκού», όπως η Goldman Sachs ή το ΔΝΤ³.

Το φαινόμενο δεν είναι ευρωπαϊκή αποκλειστικότητα, καθώς φαίνεται να ευνοείται τα τελευταία χρόνια σε παγκόσμιο επίπεδο (Pinto, Cotta, & Almeida, 2018). Επίσης δεν είναι πρόσφατο, οι McDonnell και Valbruzzi (2014) από το 1945 έως και το 2013, καταλογογραφούν εικοσιτέσσερις κυβερνήσεις που ηγούνται από τεχνοκράτες για την Ευρώπη των 27· και που όπως και στα παραδείγματα που αναφέραμε, συνήθως επιστρατεύονται σε καιρούς γενικευμένης κρίσης του πολιτικού συστήματος με σκοπό την επιβολή μεταρρυθμίσεων – που συνήθως αδυνατούν να κάνουν οι εκλεγμένες κυβερνήσεις – και την προπαρασκευή εκλογών. Το τελευταίο δικαιολογεί και την βραχυπρόθεσμη διάρκεια τους, καθώς καμία από αυτές τις κυβερνήσεις δεν κατάφερε να μείνει στην εξουσία για λίγο παραπάνω από δύο χρόνια, με την μέση διάρκεια τους να είναι οι εννέα μήνες.

Στην παρούσα διπλωματική εργασία διερευνούμε τις μεταβολές στη σύνθεση των υπουργικών συμβουλίων στην «μακρά» πορεία της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας. Ουσιαστικά θέλουμε να μελετήσουμε τα πρόσωπα που κατέχουν και εξασκούν την κεντρική εκτελεστική εξουσία λαμβάνοντας αποφάσεις και χαράσσοντας τις πολιτικές του ελληνικού κράτους τα τελευταία 48 χρόνια. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά και οι δεξιότητες που φέρουν και κατά πόσο αυτά μεταβάλλονται στην πάροδο του χρόνου. Τα στοιχεία αυτά τα θεωρούμε εισαγωγικά για την κυρίως στόχευση της διπλωματικής αυτής εργασίας που είναι σε μια υποκατηγορία των υπουργικών ελίτ, στους τεχνοκράτες που όπως είδαμε

στην Τσεχία το 2013 (Brunclik, 2016), την Βουλγαρία με την κυβέρνηση Oresharski μεταξύ 2013 – 2014 όπως επίσης και στην Ουγγαρία λίγο νωρίτερα, μεταξύ 2009 και 2010 με την κυβέρνηση Bajnai.
³ Ενδεικτικά αναφέρουμε τις περιπτώσεις 1) Παπαδήμου που είχε λάβει θέσεις στην Ομοσπονδιακή Τράπεζα της Βοστώνης (Boston Fed), την ΤτΕ αλλά και την ΕΚΤ και 2) την περίπτωση Μοντι που ήταν Ευρωπαίος Επίτροπος αρμόδιος για ζητήματα Ανταγωνισμού. Ενώ υπήρχαν δημοσιεύματα στον διεθνή Τύπο (Roche, 2011) που συνέδεαν τόσο τους Μόντι και Παπαδήμο όσο και τον μετέπειτα τεχνοκράτη πρωθυπουργό της Ιταλίας Draghi, με την Goldman Sachs.

και παραπάνω είναι μια ιδιαίτερη ομάδα υπουργών που τα τελευταία χρόνια φαίνεται να παρουσιάζει έντονο ερευνητικό ενδιαφέρον αν κρίνουμε από την σχετική βιβλιογραφία που θα δούμε παρακάτω αλλά και από την αναφορά του στον δημόσιο διάλογο. Άλλωστε, οι – σχεδόν – πέντε δεκαετίες τις οποίες μελετάμε, συμπίπτουν με την «τέταρτη περίοδο» που αναφέρουν οι Best και Verzichelli (2007: 452 – 429) για την επαγγελματική αντιπροσώπευση στην Ευρώπη και την ανάδυση πολιτικού προσωπικού με επαγγελματικά χαρακτηριστικά καθώς και των τεχνοκρατών.

Η εργασία είναι χωρισμένη σε τέσσερα μέρη, αρχικά θα εξετάσουμε το θεωρητικό πλαίσιο των υπουργικών και τεχνοκρατικών πολιτικών ελίτ με μια ιστορική αναδρομή που εκκινεί από την Αρχαιότητα και φτάνει στις μέρες μας. Στη συνέχεια θα γίνει η παρουσίαση της έρευνας, της βάσης δεδομένων και της μεθοδολογίας. Στο τρίτο μέρος θα δούμε τις πολιτικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα στην Ελλάδα ξεκινώντας από το 1974 και καταλήγοντας στο 2022, κάνοντας την περιοδολόγηση που θα μας βοηθήσει στο τέταρτο και τελευταίο μέρος αυτό της παρουσίασης, ανάλυσης και του σχολιασμού των αποτελεσμάτων.

Πρώτο Μέρος

Θεωρητικές προσεγγίσεις πάνω στην τεχνοκρατία και τις υπουργικές ελίτ

Κεφάλαιο 1. Σκιαγραφώντας την τεχνοκρατία από την Αρχαιότητα ως τον 20^ο αιώνα

1.1 Από τον Πλάτωνα στους ουτοπικούς συγγραφείς

Ο όρος τεχνοκρατία προέρχεται από την σύνθεση των λέξεων «τέχνη» και «κράτος». Με βάση αυτό τον ετυμολογικό ορισμό της λέξης, είναι δηλωτικό ότι έχουμε να κάνουμε με κάποια «τέχνη», που προσδιορίζει το δεύτερο συνθετικό της λέξης: την τέχνη του να «κρατέω», πιο απλά του να έχω την δύναμη, την εξουσία. Αυτή η προσέγγιση φαίνεται να ταυτίζεται με την ιδέα του Πλάτωνα για το «*κυβερνάν ως τέχνη*» και που αποτελεί το «*κλασσικό επιχείρημα υπέρ της τεχνοκρατίας*» κατά τους Bickerton και Accetti (2020: 32 - 34), επιχείρημα που «*παρέμεινε η ραχοκοκαλιά της πολιτικής κοινής λογικής για πολλούς αιώνες μετά τον Πλάτωνα*».

Η παραπάνω προσέγγιση του «*κυβερνάν ως τέχνη*» υποδηλώνει ότι απαιτείται η κατοχή της συγκεκριμένης τέχνης και γνώσης από τους επίδοξους κυβερνήτες για να μπορεί να είναι η διακυβέρνηση τους επιτυχημένη και προς όφελος της πολιτείας. Στην βάση αυτή ο Πλάτωνας μίλησε για τους «*βασιλείς-φιλοσόφους*» καλώντας τους μεν φιλοσόφους να «*γίνουν βασιλείς*» και τους δε βασιλείς να «*φιλοσοφήσουν γνησίως*», με απώτερο σκοπό να «*συμπέσει στο ίδιο πρόσωπο και δύναμη και φιλοσοφία*» (Πλάτων 2015, 473d). Φυσικά οι κατά τον Πλάτωνα φιλόσοφοι είναι οι επιστήμονες που κατέχουν την γνώση (ο.π., 477c) οι ειδικοί, αυτοί οι οποίοι θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως εμπειρογνώμονες καθώς εκείνη την εποχή δεν υπήρχε ο διαχωρισμός της φιλοσοφίας ως ξεχωριστού επιστημονικού κλάδου που μελετάει τα κοινωνικά φαινόμενα. Οι «*φυσικοί φιλόσοφοι*» ήταν αυτοί που μελετούσαν τα φυσικά φαινόμενα και αυτοαποκαλούνταν φιλόσοφοι (Grant, 2008). Οι «*φιλόσοφοι*» αυτοί, που κατά τον Πλάτωνα θα έπρεπε να τους ανατεθεί η εξουσία, πρέπει να διαθέτουν κάποια χαρακτηριστικά, κάποιες συγκεκριμένες αρετές - πέρα από την κατοχή της επιστημονικής γνώσης (Πλάτων 2015, Βιβλίο ΣΤ') που θα εξασφαλίσουν το τελικό διακύβευμα που δεν είναι άλλο από την ευημερία της «*πόλεως*», μια ευημερία που – καθώς βρισκόμαστε στην Αρχαιότητα – εξαρτάται

τόσο από την «σοφία» και τις ικανότητες των ηγετών όσο και από τους εξωτερικούς παράγοντες και κινδύνους.

Φεύγοντας από την Αρχαιότητα κάτι αντίστοιχο με τον Πλάτωνα κάνει και ο Μακιαβέλλι στον «Ηγεμόνα» του πολλούς αιώνες αργότερα το 1513 μ.Χ. Ο Ηγεμόνας, ένα έργο αφιερωμένο στον Λαυρέντιο Β' των Μεδίκων τον Μεγαλοπρεπή⁴ είναι στην ουσία μια – όπως αποδείχτηκε – απέλπιδα προσπάθεια του Μακιαβέλλι να κινήσει το ενδιαφέρον της πολιτικής εξουσίας της εποχής του για να τον αξιοποιήσει επαγγελματικά. Όπως πολύ χαρακτηριστικά γράφει ο Μακιαβέλλι (1996: 29 - 30) στην εισαγωγή του Ηγεμόνα: *«Συνήθειο το 'χουν όσοι επιθυμούν να κερδίσουν την εύνοια ενός Ηγεμόνα να παρουσιάζονται τις περισσότερες φορές μπροστά του με αγαθά που είναι στους ίδιους πολύ αγαπητά ή με εκείνα που θα του δώσουν μεγάλη ευχαρίστηση. [...] Επιθυμώντας και εγώ να προσφέρω στην Εκλαμπρότητα σας κάποιο δείγμα της αφοσίωσης μου, δεν βρήκα ανάμεσα στα υπάρχοντα μου κάτι πιο αγαπητό ή ανεκτίμητο από την γνώση των πράξεων των μεγάλων ανδρών, την οποία διδάχθηκα από τη μακρόχρονη εμπειρία των συγχρόνων πραγμάτων και τη διαρκή μελέτη των αρχαίων: αφού τα ερεύνησα και τα εξέτασα με μεγάλη επιμέλεια και για πολύ χρόνο, τώρα τα συνέπτυξα σ' ένα μικρό βιβλίο και τα στέλνω στην Εκλαμπρότητα σας.»* Καταλαβαίνουμε λοιπόν ότι ο Μακιαβέλλι αντιλαμβάνεται επίσης το «κυβερνάν ως τέχνη», της οποίας κάτοχος μπορεί να δηλώσει ο ίδιος λόγω της μακροχρόνιας εμπειρίας του στο διπλωματικό σώμα της Δημοκρατίας της Φλωρεντίας, αλλά και μέσω της ουμανιστικής εκπαίδευσης του και μελέτης των έργων των «μεγάλων ανδρών» και την αρχαίας γραμματείας (Σκίννερ, 2001). Μια τέχνη που πιθανώς δεν κατέχει ο νεαρός Λαυρέντιος Β' των Μεδίκων που τοποθετήθηκε στην ηγεσία της Φλωρεντίας το 1513 καταλύοντας την δημοκρατία με την βοήθεια των Ισπανών. Αν θεωρήσουμε τις προθέσεις του Μακιαβέλλι ειλικρινείς – παρά το γεγονός ότι ήταν πολέμιος των Μεδίκων και υποστηρικτής της Δημοκρατίας – θέλει να προσφέρει την εμπειρογνωμοσύνη του, έστω και ως σύμβουλος καθώς κατά τον ίδιο διακυβεύεται κάτι πολύ μεγαλύτερο. Η ενοποίηση των κατακερματισμένων ιταλικών πόλεων – ακόμα και υπό τον έλεγχο ενός

---

⁴ Το προσωνύμιο «Μεγαλοπρεπής» στην πραγματικότητα έχει δοθεί στον Λαυρέντιο των Μεδίκων κολακευτικά, καθώς το έφερε ο παππούς του που πέθανε το 1492, όμως έτσι τον αποκαλεί ο Μακιαβέλλι (1996: 29) στην επιστολή που προηγείται του «Ηγεμόνα».

απόλυτου μονάρχη - μοιάζει να είναι η σωστή κατεύθυνση προς την οποία θα πρέπει να κινηθεί η Ιταλία για να μπορέσει να αντιμετωπίσει τους εξωτερικούς κινδύνους και τις μεγάλες δυνάμεις της εποχής. Η διπλωματική του θέση στην Καγκελαρία της Φλωρεντίας, του παρέχει τη θέση του κοντινού παρατηρητή, που είναι αναγκαία για την μελέτη των πολιτικών φαινομένων. Αλλά δεν μένει μόνο σε αυτό, η ουμανιστική του παιδεία και η συνεχής τριβή του με την αρχαία γραμματεία του επιτρέπει να λάβει θέση αναλυτή και στα παρελθοντικά γεγονότα, και μέσω της συγκρισιμότητας να βρει κανονικότητες και στις δύο αυτές χρονικότητες. Σε αυτό ακριβώς το σημείο εδράζεται και η διαφορά μεταξύ ενός πολιτικού επιστήμονα – όπως ήθελε να είναι ο Μακιαβέλλι – και ενός φυσικού φιλοσόφου. Ο δεύτερος βρίσκει το αντικείμενο των παρατηρήσεων του στο παρόν, ενώ ο πρώτος κυρίως στο παρελθόν. Τελικά όμως, το ενδιαφέρον και των δύο βρίσκεται στο παρόν και κυρίως στο μέλλον. Γνωρίζοντας λοιπόν την επιστημονική θέαση που προσπαθεί να έχει ο Μακιαβέλλι όσον αφορά τις ανθρώπινες πράξεις, δεν μας ξενίζει το γεγονός ότι πολλοί είδαν σε αυτόν τον φανατικό θετικιστή επιστήμονα, που είναι ηθικά και πολιτικά ουδέτερος όσον αφορά την ανάλυση του, και που δεν τρέφει κανένα ενδιαφέρον στην χρήση που μπορεί να έχουν οι ανακαλύψεις του. Κατά τον Isaiah Berlin (1980: 29-30) αυτή είναι η ανάγνωση των Cassirer, Renaudet, Olschki, Hancock αλλά και του Carl Schmitt, που δημοσιοποιήθηκαν λίγο πριν και μετά τον Β.Π.Π.

Με τον Μακιαβέλλι εγκαινιάζεται και μια νέα εποχή, η Αναγέννηση αποτελεί μια τομή στην πορεία της ανθρώπινης Ιστορίας, τουλάχιστον σε σχέση με αυτό που ίσχυε στην χριστιανική Δύση μέχρι τότε. Είναι η στιγμή που κατά τον Χορκχάιμερ (1971: 11-12) οι άνθρωποι αφήνουν πίσω τον «*εκείθεν σκοπό*» για να ασχοληθούν με τις «*εντεύθεν αιτίες*». Με άλλα λόγια, σταματούν να ασχολούνται με την μεταφυσική και καταπιάνονται πλέον με αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε φυσική, δηλαδή την προσπάθεια εύρεσης κανονικοτήτων στην φύση με σκοπό την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη κυριαρχία πάνω σε αυτήν. Οι άνθρωποι λοιπόν χρειάζεται να παρατηρήσουν την φύση και τα φαινόμενα της για μπορέσουν να βρουν αυτές τις κανονικότητες. Εισερχόμαστε έτσι σιγά σιγά στο πρώτο βήμα της επιστημονικής μεθόδου, όπως αυτή θεμελιώθηκε λίγους αιώνες αργότερα, την παρατήρηση των φυσικών

φαινομένων. Για να έχει αξία αυτή η παρατήρηση για τον άνθρωπο, θα πρέπει να υπάρχει κανονικότητα, δηλαδή επαναληψιμότητα των αποτελεσμάτων της παρατήρησης φυσικά εφόσον αυτά γίνουν υπό τις ίδιες συνθήκες. Αν για παράδειγμα ένα σώμα που απλά αφήνεται να πέσει από κάποιο ύψος, κάνει τον ίδιο χρόνο να φτάσει στο έδαφος κάθε φορά που το αφήνουμε από το ίδιο ύψος, καταλαβαίνουμε ότι σε αυτήν την περίπτωση υπάρχει μια κανονικότητα που αναφέρετε στην ταχύτητα του σώματος υπό την επίδραση μιας μυστηριώδους – την εποχή εκείνη – δύναμης.

Μέσω αυτής της προσπάθειας «καθυπόταξης» των φυσικών νόμων και φαινομένων συνεπακόλουθα αρχίζει να γίνεται κυρίαρχη και η ιδέα της διαμόρφωσης – ή ακόμα και μεταμόρφωσης – της ανθρώπινης κατάστασης μέσω των τεχνολογικών και επιστημονικών επιτευγμάτων και ανακαλύψεων. Στις αρχές του 17^{ου} αιώνα έχουμε την εμφάνιση των πρώτων επιστημονικών και τεχνολογικών ουτοπιών. Ο Tomasso Campanella με την *Πόλη του Ήλιου* το 1602 και λίγο αργότερα το 1627 ο Francis Bacon (2011) με την *Νέα Ατλαντίδα* (Copleston, 1993) παρουσιάζουν το όραμα της μεταβατικής εποχής τους για το μέλλον που θα κυριαρχείται από την τεχνολογία και τα ανθρώπινα επιστημονικά επιτεύγματα. Παρά το γεγονός ότι και τα δύο έργα έδωσαν έμφαση στην τεχνική εκπαίδευση, την επέκταση της επιστήμης και της χρήσης των μηχανών για να δημιουργήσουν έναν *ου τόπο*, όπου ο άνθρωπος κυριαρχεί – επιτέλους – επί της φύσης, δεν μας λένε παρά ελάχιστα για το πως εκφράζεται ένα τέτοιο όραμα στο πολιτικό επίπεδο (Gunnell, 1982: 394). Είναι το όραμα του Henri de Saint – Simon, σχεδόν δύο αιώνες αργότερα, αυτό το οποίο θα προσδώσει κάποια χαρακτηριστικά ενός τεχνοκρατικού μοντέλου διακυβέρνησης μέσω μιας τάξης επιστημόνων και μηχανικών οι οποίοι συστηματικά δίνουν λύσεις στα κοινωνικά προβλήματα. Στην ίδια θετικιστική βάση τοποθετείται και το έργο του Comte, όπου τα κλασσικά πολιτικά καθεστώτα θα αντικατασταθούν, με την εξουσία να περνάει στα χέρια μια τάξης «διαχειριστών» που θα εφαρμόζουν την επιστημονική μέθοδο (ο.π., σ. 394).

1.2 Ο 20^{ος} αιώνας

Αφήνοντας πίσω μας τους «κωδωνοκρούστες»⁵ ουτοπικούς συγγραφείς, θα περάσουμε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και τις αρχές του 20^{ου} και στην θεωρία της Γραφειοκρατίας του Max Weber. Για τον Weber η νεωτερικότητα είναι μια διαδικασία του «εργαλειακού εξορθολογισμού» (Craib, 2012: 464) που περιλαμβάνει μια σταθερή και διαρκή πρόοδο προς την κατεύθυνση της ορθολογικής - νομικής διοίκησης (Sterling & Moore, 1987) και που έχει ως αποτέλεσμα την «απομάγευση του κόσμου» (Craib, 2011: 304) και την επέκταση της γραφειοκρατικής οργάνωσης. Σύμφωνα με τον Gunnell (1982), ο Weber θεωρεί την γραφειοκρατία ως την πλέον αποδοτική μορφή διοίκησης που έχει όμως την τάση να παρεμβαίνει στην λειτουργία της πολιτικής. Την ίδια στιγμή, η γραφειοκρατία δημιουργεί μια γραφειοκρατική ελίτ με τάσεις αυτονόμησης, υπόλογη μόνο στην αποτελεσματικότητα που αποδίδει και παράγει και η οποία δεν είναι κενή ιδεολογίας – όπως θέλει να ευαγγελίζεται – αλλά αναπαράγει την κυρίαρχη ιδεολογία, συνήθως αυτή που της προσέδωσε τα γραφειοκρατικά της χαρακτηριστικά. Με όλα τα παραπάνω, ο Weber στις αρχές που διέπουν την γραφειοκρατία (Craib, 2012: 248 - 254) σκιαγραφεί έναν γραφειοκράτη ο οποίος διαθέτει πολλά από τα στοιχεία που αποδίδονται σε έναν τεχνοκράτη μεταγενέστερα. Για τον Weber η τεχνοκρατική «νοοτροπία» είναι ακόμα μια έκφραση του σύγχρονου εξορθολογισμού – της «απομάγευσης του κόσμου» σε βεμπεριανή γλώσσα – που όμως απαιτεί γραφειοκρατική οργάνωση και διοίκηση (Esmark, 2020: 91 – 92) κάνοντας τις δύο αυτές έννοιες αλληλένδετες καθώς διαγράφουν παράλληλες πορείες. Αυτή είναι και η άποψη του Crozier (1964: 165) στην μελέτη του για το γραφειοκρατικό φαινόμενο στην Γαλλία. Ερμηνεύοντας το τεχνοκρατικό φαινόμενο ως μια παραλλαγή της γραφειοκρατικής οργάνωσης «όπου οι τεχνικοί εμπειρογνώμονες ή τα ανώτερα διευθυντικά στελέχη (*managers*), μέσω του ρόλου τους ως τεχνικοί της οργανωσιακής δραστηριότητας, κατέχουν όλο και περισσότερη εξουσία».

---

⁵ Ο Francis Bacon αποκαλούσε τον εαυτό του «κωδωνοκρούστη που καλεί πρώτος τους άλλους στην εκκλησία» (Armytage 2013, σ. 16).

Για τα πολιτικά κόμματα δε, η διαδικασία της γραφειοκρατικοποίησης κατά τον Weber, είναι μια αναπόφευκτη διαδικασία κατά την οποία η οργανωτική τους διάσταση αποσπάται από τον κομματικό οργανισμό και αποκτά ξεχωριστή υπόσταση με προτεραιότητα την διατήρηση και αναπαραγωγή του (Craib, 2012: 236) κάνοντας έτσι – κατά τη γνώμη μας - μια σκιαγράφιση μεταγενέστερων κομματικών φαινομένων όπως την καρτελοποίηση των κομμάτων (Katz & Mair, 1995) ή την προεδρικοποίηση της πολιτικής Poguntke & Webb, 2005) . Άλλωστε για τον Weber πάρα το γεγονός ότι η γραφειοκρατία είναι η πλέον αποδοτική μορφή διοίκησης την θεωρεί παράλληλα και ως «μέγιστη απειλή» (Craib, 2012: 464) που μάλιστα επιταχύνεται με την επέλαση του σοσιαλισμού και του κομμουνισμού. Την καλύτερη προστασία απέναντι σε αυτή την απειλή την προσφέρει η οικονομία της ελεύθερης αγοράς στα πλαίσια ενός φιλελεύθερου κράτους. Με αυτά κατά νου και χέοντας υπόψη το ιστορικό πλαίσιο της ζωής του Weber στην Γερμανία τα χρόνια πριν την έκρηξη του Α.Π.Π και ελάχιστα μετά, δεν θα μπορούσε να διατηρεί μια αισιόδοξη στάση για την επικράτηση μιας «πολυπόθητης» για αυτόν φιλελεύθερης δημοκρατίας που θα μπορούσε να ανακόψει την επέλαση της γραφειοκρατίας.

Ο Mannheim σε αντίθεση με τον Weber είναι περισσότερο αισιόδοξος. Θεωρεί ότι ο 20^{ος} αιώνας ήδη είχε παράγει αρκετή γνώση η οποία θα μπορούσε να συνδυαστεί με την πολιτική εξουσία με την βοήθεια μιας – όλο και ογκωδέστερης – αταξικής διανοητικής ελίτ για να παράξει κοινωνική αρμονία (Gunell 1982, σελ. 395 - 396). Μάλιστα εκκινώντας από την πεποίθηση του Μαρξ ότι η περαιτέρω ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και της τεχνολογίας θα έλυνε το πρόβλημα της έλλειψης πόρων και κατά συνέπεια θα υπονόμει τις όποιες πολιτικές συγκρούσεις εκπορεύονται από αυτή, έφτασε σε μια θέση «τέλους των ιδεολογιών» αντίστοιχη με αυτή κοινωνιολόγων και πολιτικών επιστημόνων της δεκαετίας του 1950 και του 1960 όπως ο Edward Shils, Raymond Aron, Daniel Bell, Seymour Lipset και Philip Converse. Η άποψη αυτή θεωρεί ότι μετά τον Β.Π.Π, τόσο η Δεξιά όσο και η Αριστερά είχαν απαξιωθεί εξίσου και ότι ένα είδος εξάντλησης των πολιτικών ιδεών είχε λάβει χώρα στη Δύση (Jost, 2012), ως αποτέλεσμα της τεχνολογικά ανεπτυγμένης βιομηχανικής κοινωνίας και της δυνατότητας της να επιλύει τεχνολογικά, τα

θεμελιώδη κοινωνικά προβλήματα. Θέση που ήρθε να «επικυρώσει» και ο Fukuyama (1989) με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, αν και εστιάζοντας περισσότερο στο πολιτικό σκέλος με την τελική νίκη και επικράτηση της φιλελεύθερης δημοκρατίας του 1^{ου} κόσμου.

Αν οι αιώνες της Αναγέννησης μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα μπορούν να χαρακτηριστούν από μια τεχνολογική αισιοδοξία που αποτυπώνεται στα έργα των ουτοπικών συγγραφέων που αναφέραμε παραπάνω, ο 20^{ος} αιώνας μάλλον ανήκει στις δυστοπίες. Η σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία έδειξε τις καταστροφικές τις δυνατότητες με τους δύο Παγκοσμίους Πολέμους, κάτι που πιστεύουμε ότι αντανακλάται και στη λεγόμενη επιστημονική φαντασία της εποχής. Έργα όπως το «*We*» του Yevgeny Zamyatin το 1921, το «*R.U.R.*» και το «*War with the Newts*» του Τσέχου συγγραφέα Karel Čapek το 1920 και το 1936 αντίστοιχα, ο «*Θαυμαστός Καινούριος Κόσμος*» του Aldous Huxley το 1931, το «*1984*» του George Orwell το 1948 ή ακόμα και το σύντομο «*Harrison Bergeron*» του Kurt Vonnegut το 1961 έχουν όλα μια κοινή συνισταμένη: η τεχνολογία είναι δεδομένο ότι επηρεάζει το πολιτικό επίπεδο και οδηγεί όχι μόνο στην κοινωνική κυριαρχία αλλά και στην απανθρωποποίηση και τελικά στην απολυταρχία (Gunnell 1982, σελ. 396 – 397).

1.3 Το Κίνημα της Τεχνοκρατίας

Ως τώρα μιλήσαμε για το τεχνοκρατικό φαινόμενο στην πολιτική εμμέσως, δηλαδή προσπαθώντας να βρούμε χαρακτηριστικά τεχνοκρατοσύνης στις διάφορες κοινωνικές θεωρήσεις – ουτοπικές ή μη – που αναφέρθηκαν στο προηγούμενο υποκεφάλαιο. Ο λόγος που συνέβη αυτό είναι γιατί ο όρος τεχνοκρατία – με την σύγχρονη έννοια τουλάχιστον – εμφανίστηκε σχετικά πρόσφατα, μόλις πριν από περίπου έναν αιώνα. Σύμφωνα με τον Jones (1995: 214) το 1919 ο Αμερικανός μηχανικός William H. Smyth όρισε την τεχνοκρατία ως «*την κυριαρχία του λαού που γίνεται αποτελεσματική μέσω των «υπηρετών» του: των επιστημόνων και των μηχανικών*» ενώ οι Howard Scott και Veblen στην δεκαετία του 1920 χρησιμοποιούν τον όρο με μια εννοιολόγηση εγγύτερα στην σημερινή: ως «*(δια)κυβέρνηση σύμφωνα με αυστηρά ορθολογικές επιστημονικές ή/και τεχνολογικές αρχές*» θέλοντας να την αντιπαραβάλουν με το «*κοντόφθαλμο και ιδιοτελές δημοκρατικό σύστημα*» των επαγγελματιών της πολιτικής. Ο όρος «τεχνοκρατία» έγινε ευρύτερα δημοφιλής

περίπου δέκα χρόνια αργότερα μέσω του «*Κινήματος της Τεχνοκρατίας*», ιδρυτικό μέλος του οποίου υπήρξε ο Howard Scott.

Το κίνημα αυτό εμφανίστηκε στις ΗΠΑ εν μέσω της κορύφωσης της *Μεγάλης Ύφεσης* και ήταν μετεξέλιξη της «*Τεχνικής Συμμαχίας*»⁶. Σκοπός του κινήματος ήταν η επικράτηση της τεχνοκρατίας – ως συστήματος διακυβέρνησης πλέον – έναντι της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και της ανεπαρκούς κομματικής πολιτικής (Adair, 1970). Εμπνεόμενοι από ουτοπικούς συγγραφείς όπως ο Edward Bellamy που είχε συγγράψει το «*Looking Backward*» το 1887 αλλά κυρίως επηρεασμένοι από το έργο του Νορβηγό-Αμερικάνου μαρξιστή οικονομολόγου Veblen, που μέσω των μελετών του «*The engineers and the price system*» και «*The theory of business enterprise*», έθεσαν κάποιες θεωρητικές βάσεις για μια τεχνοκρατικά στηριζόμενη διακυβέρνηση. Το κίνημα δεν κατάφερε να έχει ποτέ σημαντική παρουσία ούτε μαζικότητα, συνεχίζει να υπάρχει μέχρι τις μέρες μας μετά από διάφορες διασπάσεις χωρίς όμως ποτέ να καταφέρει να έχει κάποια ουσιαστική επίδραση στα πολιτικά πράγματα των ΗΠΑ.

Κατά τον Akin (1977: 150), «*οι Τεχνοκράτες έκαναν μια πειστική υπόθεση για ένα είδος τεχνολογικής ουτοπίας, αλλά η «τιμή» που ζητούσαν ήταν πολύ υψηλή. Η ιδέα της δημοκρατίας εξακολουθούσε να αποτελεί ισχυρότερο ιδεώδες από τον τεχνοκρατικό ελιτισμό. Εν τέλει, οι επικριτές [του κινήματος] πίστευαν ότι οι κοινωνικά επιθυμητοί στόχοι που η τεχνολογία έκανε δυνατούς, θα μπορούσαν να επιτευχθούν χωρίς την θυσία των υφιστάμενων θεσμών και αξιών και χωρίς να επέλθει η «αποκάλυψη» που προμήνυε η τεχνοκρατία*». Παρά λοιπόν την αποτυχία των διακηρυγμένων στόχων του κινήματος, αφήνουν πίσω τους το «*φάντασμα*» του τεχνικού και τεχνολογικού κοινωνικού επιλυτισμού⁷, μια ιδέα που συνεχίζει να επιβιώνει και να αντανακλάται μέχρι και τις μέρες μας ως απάντηση στα σύγχρονα προβλήματα (Khanna, 2017; Morozov, 2014), κάτι που κατά τη γνώμη μας αποκτά βαρύνουσα σημασία στην εποχή της 4^{ης} Βιομηχανικής Επανάστασης των Μεγάλων Δεδομένων και της τεχνητής νοημοσύνης και των προβλημάτων που αυτά δημιουργούν (O'Neil, 2018) την ώρα που παράλληλα επιλύουν άλλα. Κυρίως όμως αφήνουν πίσω τους την σύγχρονη έννοια του όρου τεχνοκρατία, ως πολιτικού συστήματος που προκρίνει την μετατόπιση της πολιτικής ισχύος – σε μικρό ή μεγάλο βαθμό - από τους πολιτικούς και τα κόμματα, στους ειδικούς.

---

⁶ Που είχε ιδρυθεί το 1919 στην Νέα Υόρκη πάλι από τον Howard Scott.

⁷ Υπό την έννοια του solutionism.

Κεφάλαιο 2. Υπουργικές ελίτ: σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις

Από την «κυρίαρχη τάξη» του Gaetano Mosca, την «κυκλοφορία των ελίτ» του Vilfredo Pareto και τον «σιδερένιο νόμο της ολιγαρχίας» του Robert Michels που μαζί αποτελούν την επονομαζόμενη Ιταλική Σχολή των Ελίτ που πρώτη άνοιξε τον δρόμο για την μελέτη του πεδίου αυτού στηριζόμενη στην δυική διάκριση μεταξύ ελίτ και μαζών (Κάρουλας, 2022)· και από το εμβληματικό έργο του Robert Putnam «*The Comparative Study of Political Elites*» του 1976 μέχρι τις πιο σύγχρονες προσεγγίσεις των Blondel και Thiébault (1991) ή των Best και Cotta (2000), καταλαβαίνουμε ότι το πεδίο της μελέτης των πολιτικών ελίτ έχει μακρά και πλούσια παράδοση στην πολιτική επιστήμη και μάλιστα ειδικά τα τελευταία χρόνια είναι αρκετά τεκμηριωμένη με πλούσιο εμπειρικό υλικό (De Almeida κ.ά., 2004: 2).

Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και στην μελέτη της ελληνικής περίπτωσης. Ενώ λοιπόν ήδη από τις δεκαετίες του 1970, του 1980 και του 1990 βλέπουμε μελέτες που σκιαγραφούν την μεταπολεμική σύνθεση των υπουργικών συμβουλίων στην χώρα μας (Koutsoukis, 1978; Κουτσούκης, 1990) ή την ανανέωση του πολιτικού προσωπικού που συνοδεύει την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία (Lyrintzis, (1986), όμως ο αυξανόμενος βιβλιογραφικός πλούτος – τόσο ελληνόφωνος όσο και ξενόγλωσσος - θα έρθει την τελευταία εικοσαετία, αρχής γενομένης της «εμβληματικής» μελέτης των Sotiropoulos και Bourikos (2002) και στην συνέχεια με αυτές των Κάρουλα (2015), Κακεπάκη (2016α), Kountouri (2018), Kakeraki κ.α. (2018), Terperoglou, Andreadis και Chadjiapadelis (2020) μέχρι τις πιο πρόσφατες του Σουλιώτη (2021) ή των Κάρουλα και Κακεπάκη (2022). Βέβαια, καθώς σκοπός της παρούσας εργασίας δεν είναι να αναλύσει όλον αυτό τον εκτεταμένο βιβλιογραφικό όγκο, θα σταθούμε στις σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις μιας υποκατηγορίας των πολιτικών ελίτ, αυτής των υπουργικών ελίτ.

Η μελέτη των υπουργικών ελίτ έχει ως σκοπό να αναδείξει ως υπό εξέταση υποκείμενο, τα πρόσωπα εκείνα που κατέχουν την εκτελεστική εξουσία και άρα διαθέτουν σημαίνουσα θέση στην εκάστοτε χώρα μέσω της δυνατότητας λήψης αποφάσεων στο όνομα του λαού. Ερωτήματα όπως τα κοινωνικό-δημογραφικά χαρακτηριστικά τους ή το κοινωνικό, εκπαιδευτικό και επαγγελματικό τους κεφάλαιο είναι κυρίαρχα στις περισσότερες μελέτες (De Almeida & Pinto, 2002; Sotiropoulos & Bourikos, 2002; Blondel, 1991) ενώ παράλληλα αντλώντας από την παράδοση της μελέτης των θεωριών των ελίτ, χρησιμοποιούν «άκαμπτες διχοτομήσεις» και

τυπολογίες που αναδεικνύουν μεμονωμένες διαστάσεις των προσώπων που καταλαμβάνουν υπουργικές θέσεις που συνήθως αναφέρονται στην σχέση του πολιτικού προσώπου με το κόμμα (insider / outsider ή κομματικοί / μη κομματικοί) ή σε σχέση με την εξειδίκευση όσων αφορά την υπουργική θέση (ειδικοί / ερασιτέχνες) (Κάρουλας & Κακεπάκη, 2022: 61).

Ενώ αντίστοιχα στην Alexiadou (2016) βρίσκουμε την διάκριση τριών τύπων υπουργών: τους ιδεολόγους (ideologues), τους κομματικούς (partisans) και τους «πιστούς» (loyalists). Η διαφορά μεταξύ αυτών των τριών είναι ότι οι δύο πρώτες κατηγορίες «επιζητούν» τις πολιτικές υπό την έννοια των εφαρμοζόμενων πολιτικών (policy-seeking) ενώ η τρίτη κατηγορία επιζητά το αξίωμα (office-seeking). Έτσι υποθέτει ότι οι δύο πρώτες κατηγορίες είναι πιθανότερο να λάβουν υπουργικό αξίωμα κατά την διάρκεια ευνοϊκών μακροοικονομικών συνθηκών όπου θα μπορούν να εφαρμόσουν πολιτικές που σχετίζονται με τις ιδεολογικές αρχές και διακηρύξεις των εκλεγμένων κομμάτων. Αντίστοιχα ο τρίτος τύπος κατά Alexiadou, των «πιστών» είναι πολύ πιθανότερο να λάβει χαρτοφυλάκιο κατά την διάρκεια χρηματοοικονομικών κρίσεων καθώς θα είναι αρκετά πιο δεκτικοί στο να εφαρμόσουν πολιτικές που ίσως αποκλίνουν ιδεολογικά από τα πολιτικά προγράμματα των κομμάτων, υπό την έννοια ότι δύσκολα κάποιος κομματικός σχηματισμός θα μπορούσε να έχει στο πρόγραμμα του «επώδυνες» οικονομικά πολιτικές που εφαρμόζονται συνήθως κατά την περίοδο χρηματοοικονομικών κρίσεων. Ο ορισμός αυτού του τύπου υπουργικών προσώπων ως «πιστών» (loyalist), αναφέρεται στην πίστη και την ταύτιση τους στον κυβερνητικά ανώτερο (πρόεδρο ή πρωθυπουργό), κάτι που μας φέρνει εγγύτερα σε αυτό που έχει χαρακτηριστεί ως «προεδρικοποίηση» (presidentialization) της εκτελεστικής εξουσίας (Bäck κ.ά., 2009; Roguntke & Webb, 2005). Η προεδρικοποίηση που αναφέρθηκε και παραπάνω εν συντομία μπορεί να διαβαστεί ως «μια αυξανόμενη τάση των διευθυντικών στελεχών να διορίζουν μη κομματικούς τεχνοκράτες ή να προωθούν πολιτικούς που στερούνται διακριτικής κομματικής βάσης» κατά τους Roguntke και Webb (2005) ενώ την ίδια στιγμή αυτή η προεδρικοποίηση φαίνεται να ενισχύεται και από το γεγονός της εκλογής κομματικών αρχηγών από την εκλογική βάση και όχι από τον πιο κλειστό πυρήνα των συμμετεχόντων σε κάποιο κομματικό συνέδριο με σκοπό την εκλογή κομματικής ηγεσίας. Γενικότερα, στο ζήτημα της σύνθεσης των υπουργικών συμβουλίων, βλέπουμε πολλές διαφορετικές προσεγγίσεις και στο ζήτημα της μεθοδολογίας. Από τις ποσοτικές όπως των Browne και Franklin (1973) και ποιοτικές

όπως την μελέτη των Featherstone και Papadimitriou (2015) για την χώρα μας ή αυτή των Ecker, Meyer και Müller (2015) που αναφέρονται στον διαμοιρασμό των υπουργικών χαρτοφυλακίων σε πολυκομματικές κυβερνήσεις, μέχρι την συσχέτιση με δημογραφικά ή σχετιζόμενα με την κοινωνία των πολιτών χαρακτηριστικά, όπως το συνδικαλιστικό (union) παρελθόν (Davidsson & Bäck, 2019).

Όπως ήδη αναφέρθηκε παραπάνω άλλη μια αρκετά «δημοφιλής» διχοτομική διάσταση είναι η εξειδίκευση των προσώπων που κατέχουν υπουργικά χαρτοφυλάκια, φυσικά σε σχέση με την ίδια την θέση. Η εξειδίκευση όμως μας παραπέμπει ουσιαστικά σε δύο πολύ συγκεκριμένες μεταβλητές / χαρακτηριστικά: την εκπαίδευση και την επαγγελματική πορεία και εμπειρία του προσώπου που καταλαμβάνει την θέση. Οι De Almeida, Bermeo και Pinto συνθέτουν μια μεγάλη συγκριτική εικόνα για τις υπουργικές ελίτ στη Νότια Ευρώπη από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα έως και το 2000 με ιδιαίτερο ενδιαφέρον στις αλλαγές καθεστώτων, σε μια περιοχή που είναι αρκετά «επιρρεπής» σε αυτές, ειδικά μέχρι το τελευταίο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα. Για την ελληνική περίπτωση, οι Sotiropoulos και Bourikos (2002: 182) αξιολογώντας είναι η διαπίστωση ότι υπάρχει μετατόπιση υπουργικών θέσεων από πολιτικά πρόσωπα που βασιζόντουσαν στην παράδοση και το κοινωνικό στάτους προς πολιτικά πρόσωπα που βασίζονται περισσότερο στην εξειδίκευση. Τεκμηρίωση ως προς αυτό αποτελεί η αργή αλλά σταθερά φθίνουσα παρουσία δικηγόρων και νομικών επαγγελματιών⁸ από την Μεταπολίτευση μέχρι το 2000, χρονικό διάστημα που μας ενδιαφέρει και εδώ στην παρούσα μελέτη. Βέβαια οι διαστάσεις του επαγγέλματος και του εκπαιδευτικού κεφαλαίου δεν αξιοποιούνται μόνο σε μελέτες που επικεντρώνονται στους τεχνοκράτες ή στις υπουργικές ελίτ, αλλά αποτελούν παράγοντες ανάδειξης και άλλων κατηγοριοποιήσεων πολιτών ελίτ, όπως είναι οι κοινοβουλευτικές ελίτ⁹ και οι οποίες κομίζουν σχήματα τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν στην μελέτη των υπουργικών ελίτ.

---

⁸ Με βάση τους Bourikos και Sotiropoulou (ό.π.: 181), η ισχυρή παρουσία των δικηγόρων στα υπουργικά συμβούλια είναι ένα φαινόμενο που δεν συναντάει κανείς μόνο στη δική μας περίπτωση, αλλά σε χώρες όπως η Δίκη μας λόγω της καθυστερημένης βιομηχανικής ανάπτυξης απαντάται περισσότερο. Ο λόγος είναι ότι το κράτος διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, ανάγοντας την «γνώση» του δικαίου σε κομβικό παράγοντα για την διαμεσολάβηση μεταξύ πολιτών και κεντρικών αρχών.

⁹ Για την ελληνική περίπτωση οι περιπτώσεις των Κουντούρη (2016) και Κακεπάκη & Καραγιάννης (2016) στάθηκαν αρκετά χρήσιμες στην δικιά μας μελέτη.

Κεφάλαιο 3. Η Τεχνοκρατική διάσταση των υπουργικών ελίτ

3.1 Προσδιορίζοντας την τεχνοκρατία

Όπως είδαμε και στην «ιστορική ανασκόπηση» που επιχειρήσαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, μπορούν να υπάρξουν πάρα πολλές προσεγγίσεις της τεχνοκρατίας και άρα ορισμοί επί αυτής. Αν μια κοινωνία δίνει τεχνικές λύσεις στα κοινωνικά της προβλήματα - όπως στους ουτοπικούς συγγραφείς - μπορεί να χαρακτηριστεί ως τεχνοκρατική κοινωνία και η οποία περιλαμβάνει ουσιαστικά όλες τις εκφάνσεις της πολιτικής και κοινωνικής ζωής. Μια τέτοια προσέγγιση δεν σημαίνει ότι περιορίζεται μόνο σε «οράματα» για τεχνολογικά καθοδηγούμενες ουτοπίες της εποχής του Διαφωτισμού και της πρώιμης Βιομηχανικής Επανάστασης. Ο Fischer (1990: 17) ακολουθώντας τον Meynaud (1969) δίνει έναν ευρύ ορισμό της τεχνοκρατίας ως «ένα σύστημα διακυβέρνησης στο οποίο τεχνικά καταρτισμένοι εμπειρογνώμονες κυβερνούν λόγω των εξειδικευμένων γνώσεων και της θέσης τους στην κυρίαρχους πολιτικούς και οικονομικούς θεσμούς» περιγράφοντας έτσι την τεχνοκρατία ως μια μορφή διακυβέρνησης, «μια αόρατη «απολιτική» πολιτική πρακτική καθώς η τεχνοκρατική διακυβέρνηση ορίζεται από την απόρριψη των ηθικών κριτηρίων, την ορθολογική λήψη αποφάσεων και τον διαχωρισμό των εμπειρογνομόνων από το «ανορθολογικό κοινό» (Westman & Broto, 2018: 3) και που όμως αποτελεί ένα «πρόπλασμα» για πιο σύγχρονες προσεγγίσεις την τεχνοκρατίας.

Η Alexiadou (2016: 4 - 8) κάνει μια προσπάθεια «τυπολογίας» των τεχνοκρατικών ορισμών με βάση κυρίως ποιους συμπεριλαμβάνει ο κάθε ορισμός, έτσι θα μπορούσε να περιλαμβάνει όλους τους ειδικούς / εμπειρογνώμονες που συμμετέχουν στη διαδικασία άσκησης των πολιτικών μιας κυβέρνησης, στην βάση της σκέψης του Meynaud (1969) πως «όταν οι ειδικοί / εμπειρογνώμονες αναλαμβάνουν πολιτικούς ρόλους, μετατρέπονται σε τεχνοκράτες» ή θα μπορούσε να περιλαμβάνει και τους τεχνοπολιτικούς που εμφορούνται από πολιτικές φιλοδοξίες και «κίνητρα» καριέρας που σαφώς επηρεάζουν την αποτελεσματικότητά τους στην εφαρμογή των πολιτικών, τουλάχιστον σε σύγκριση με τους - αυστηρά εννοούμενος - τεχνοκράτες πιο περιοριστικών ορισμών. Κατανοούμε λοιπόν ότι μπορεί να υπάρξει μια σειρά από διαφοροποιήσεις στους ορισμούς των τεχνοκρατών και της τεχνοκρατίας ανάλογα ποιες «μεταβλητές» λαμβάνει υπόψη (π.χ. την σημασία που δίνει στα αποτελέσματα των εφαρμοζόμενων πολιτικών) ή ποιους θέλει να συμπεριλάβει.

Στον Habermas (2015) ο όρος τεχνοκρατία καθώς και οι τεχνοκράτες φαίνεται ότι λαμβάνει έναν επίσης διευρυμένο ορισμό για να συμπεριλάβει την γενικότερη «*γραφειοκρατία των Βρυξελλών*» και των οργάνων της ΕΕ. Οπτική που ίσως συνδέεται και με αυτή του Jean Meynaud (1969) που δίνει έμφαση στους γραφειοκράτες των γαλλικών *grandes écoles* (Bourdieu, 1996). Μια τέτοια προσέγγιση, σύμφωνα με τον Centeno (1993), δίνει ουσιαστικά μεγαλύτερη έμφαση στην εκπαίδευση ενός προσώπου παρά στην επαγγελματική πορεία – ως δύο παράγοντες που σχετίζονται άμεσα με την εξειδίκευση – ουσιαστικά ορίζοντας τους ως υποομάδα μιας γραφειοκρατικής τάξης που κατέχει εξειδικευμένη γνώση· και δεν περιορίζεται στο – στενά εννοούμενο – πολιτικό προσωπικό ή σε πρόσωπα που κατέχουν κυβερνητικές θέσεις αλλά γενικότερα στους κρατικούς υπαλλήλους που έχουν λάβει επιστημονική, τεχνική ή διοικητική κατάρτιση σε πανεπιστημιακά ιδρύματα ή σχολές της ελίτ, όπως οι προαναφερθείσες *grandes écoles*, το Πανεπιστήμιο του Τόκυο¹⁰ (γνωστό ως *Todai*), τα «*Oxbridge*»¹¹ στο ΗΒ ή την επονομαζόμενη «*Ivy League*» στις βορειοανατολικές πολιτείες των ΗΠΑ (Centeno, 1993: 309 – 310).

Στην παρούσα εργασία – όπως είδαμε και στο 2^ο Μέρος αναλυτικότερα - ακολουθούμε έναν ποιο περιορισμένο ορισμό της γραφειοκρατίας, αυτό των McDonnell και Valbruzzi (2014) που ορίζει τον τεχνοκράτη ως κάποιον «*υπουργό ή πρωθυπουργό που κατά τη στιγμή του διορισμού του στην κυβέρνηση: 1) Δεν κατείχε ποτέ δημόσιο αξίωμα υπό τη σημαία ενός πολιτικού κόμματος, 2) δεν είναι μέλος οποιουδήποτε κόμματος, και 3) λέγεται ότι διαθέτει αναγνωρισμένη μη κομματική πολιτική εμπειρογνωμοσύνη που σχετίζεται άμεσα με τον ρόλο που ασκεί στον κυβερνητικό σχηματισμό*».

Ένας τέτοιος κλειστός ορισμός, περιορίζει αρχικά τους τεχνοκράτες στα υπουργικά συμβούλια χωρίς φυσικά να επικεντρώνεται στον «*πολιτικό ρόλο των τεχνικά καταρτισμένων γραφειοκρατών*» (Ferkiss, 1970) που περιγράψαμε παραπάνω και διαχωρίζει τους τεχνοκράτες τόσο από τους τεχνοπολιτικούς όσο και από τα κομματικά στελέχη. Για την Alexiadou (2016: 5 – 6) αυτό είναι αρκετά σημαντικό «*για τον εντοπισμό των υποκείμενων πολιτικών προτιμήσεων των φορέων χάραξης πολιτικής, δεδομένου ότι οι κομματικοί ευθυγραμμίζονται με το επίσημο κόμμα τους, σε*

---

¹⁰ Αν και αυτό φαίνεται να έχει αλλάξει αρκετά από την μελέτη του Centeno, καθώς άλλα πανεπιστημιακά ιδρύματα της ελίτ, όπως η Waseda και το Keio έχουν πάρει τα ηνία (North, 2005)

¹¹ Ένα λεκτικό μείγμα της Οξφόρδης και του Κέμπριτζ.

αντίθεση με τους τεχνοκράτες». Το τελευταίο είναι και ο λόγος για τον οποίο οι τεχνοκρατικές κυβερνήσεις εγείρουν ζητήματα λογοδοσίας και εκπροσώπησης (Pastorella, 2015).

3.2 Χαρακτηριστικά της τεχνοκρατικής διάστασης

Ένας ορισμός του τεχνοκράτη - όπως ο παραπάνω των McDonnell και Valbruzzi (2014) - ως μη κομματικών προσώπων μπορεί να έχει άλλη μια επιπλοκή. Αυτή η μη κομματική ταυτότητα μπορεί να αποπολιτικοποιεί στα μάτια της κοινής γνώμης τον τεχνοκράτη ως κάποιον ιδεολογικά ουδέτερο που απλά εφαρμόζει ορθολογικά την εξειδίκευση που κατέχει. Φυσικά κάτι τέτοιο δεν ισχύει, πέρα από το «*φειχ της επιστήμης*» του Habermas (1971: 111) που ουσιαστικά είναι μια ιδεολογία από μόνη της, ο τεχνοκράτης υπουργός φέρει ιδεολογία ως άλλη μια από τις δεξιότητες που κομίζει και συνυπολογίζεται στην διαδικασία επιλογής του (Bäck, κ.ά., 2016). Φαίνεται λοιπόν ότι η ιδέα ότι οι τεχνοκράτες είναι κενοί ιδεολογίας είναι μια παρανόηση που ίσως εδράζεται στο γεγονός ότι έχουν συνδεθεί με καθεστώτα σε όλο το πολιτικό φάσμα.

Έτσι παρά το γεγονός ότι τόσο στην Λατινική Αμερική όσο και στις νεοπαγείς δημοκρατίες της Ανατολικής Ευρώπης, αλλά ακόμα και πρόσφατα στην Δυτική Ευρώπη οι τεχνοκράτες είναι συνυφασμένοι με τον νεοφιλελευθερισμό (Sánchez-Cuenca, 2020; McDonnell & Valbruzzi, 2014) και την ορθοδοξία της καπιταλιστικής ελεύθερης αγοράς (Centeno, 1993: 311) όμως παράλληλα υπάρχουν παραδείγματα τεχνοκρατικών ελίτ και στις κεντρικά σχεδιασμένες οικονομίες του «Δεύτερου κόσμου» αλλά και στην περίπτωση της ΛΔΚ με το τέλος της Πολιτιστικής Επανάστασης (Andreas, 2009) – και ειδικότερα με την επικράτηση του Deng Xiaoping – υπήρξε ραγδαία αύξηση τεχνοκρατών σε θέσεις κλειδιά, φαινόμενο που ισχύει μέχρι τις μέρες μας (Zang, 1991; Cheng & White, 1990; Yongmou, 2016). Άλλωστε όπως ήδη αναφέραμε με τα παραδείγματα του σοσιαλιστή οραματιστή Saint-Simon και του μαρξιστή Veblen αλλά και τη σημασία που έδινε ο Λένιν στο επιστημονικό management (Esmark, 2020: 100) κατανοούμε ότι υπάρχει μεγάλη σχέση μεταξύ του μαρξισμού – τουλάχιστον των οικονομικά ντετερμινιστικών εκδοχών του (Rowney, 1989) – με την τεχνοκρατία, που μάλλον έλκει τις ρίζες της στην κοινή μήτρα του θετικισμού (York & Clark, 2006).

Η παρουσία τεχνοκρατών στην κυβέρνηση φαίνεται να προσφέρει ένα

«κυματοθράυστη» πολιτικών πιέσεων και λαϊκής δυσαρέσκειας στην διαδικασία χάραξης πολιτικών, εύρημα στο οποίο συμφωνούν στοιχεία τόσο από την Λατινική Αμερική και ιδιαίτερα από την Χιλή (Silva, 2009) όσο και για την Ευρώπη, καθώς η μελέτη της Alexiadou (2017) έχει δείξει ότι οι τεχνοκράτες υπουργοί είναι αποτελεσματικότεροι μεταρρυθμιστές – ειδικότερα στις μη δημοφιλείς οικονομικές μεταρρυθμίσεις – σε σχέση με τους επαγγελματίες πολιτικούς. Αυτή η «αποτελεσματικότητα» με την οποία είναι συνυφασμένοι οι τεχνοκράτες είναι μείζονος σημασίας καθώς έχει φανεί ότι έχει απτά αποτελέσματα στον πραγματικό κόσμο ακόμα και στις περιπτώσεις που μπορεί να μην ισχύει κάτι τέτοιο. Τόσο ο Centeno (1993) όσο και η Alexiadou (2016: 16 – 17) αναφέρουν ότι ειδικά στις περιπτώσεις των οικονομικών κρίσεων, ο διορισμός τεχνοκρατών είναι ένας τρόπος να δείξουν οι επικεφαλές των κυβερνήσεων τις προθέσεις τους στις επονομαζόμενες «Αγορές» και να ανακτήσουν την εμπιστοσύνη των επενδυτών. Η πρακτική αυτή ανάχθηκε τα χρόνια της κρίσης σε κοινή πρακτική ιδιαίτερα για τις χώρες του ευρωπαϊκού νότου όπως την Ελλάδα και όπως είναι λογικό υπό αυτές τις συνθήκες, με σημαντική παρουσία στα οικονομικά υπουργεία (Souliotis, 2021). Οι οικονομικές κρίσεις ως παράγοντας που επηρεάζει την τεχνοκρατοποίηση της πολιτικής ζωής - ειδικά την τελευταία δεκαετία – κατέχει κεντρική στην θέση στην σχετική βιβλιογραφία. Βέβαια δεν είναι ο μόνος, οι Pinto κ.ά. (2018: 15 – 19) παραθέτουν μια τυπολογία έντεκα ερμηνευτικών παραγόντων / χαρακτηριστικών του πολιτικού συστήματος για τις ευρωπαϊκές χώρες, τόσο σε εθνικό επίπεδο, όπως είναι το εκλογικό σύστημα ή η παρακμή των κομμάτων όπως και υπερεθνικών όπως είναι η περαιτέρω Ευρωπαϊκή ενοποίηση και φυσικά οι οικονομικές κρίσεις, που θα έχουν κεντρική θέση και στην δική μας μελέτη.

Δεύτερο Μέρος

Παρουσίαση της έρευνας: Μεθοδολογία και βάση δεδομένων

Κεφάλαιο 1. Ταυτότητα της έρευνας και μεθοδολογία

Καθώς η έρευνα μας διατρέχει όλο το χρονικό διάστημα της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας, καταγράψαμε όλα τα μέλη των υπουργικών συμβουλίων από την «Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας» του Κωνσταντίνου Καραμανλή μέχρι και την κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας του 2019 επί Κυριάκου Μητσοτάκη και πιο συγκεκριμένα μέχρι και τον μικρό ανασχηματισμό της 7^{ης} Φεβρουαρίου 2022 και την απομάκρυνση του Σπυρίδων - Παναγιώτη Λιβανού από την θέση του Υπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων και τον ταυτόχρονο διορισμό του Γεωργίου Γεωργαντά στην ίδια θέση.

Πρακτικά ανατρέξαμε – στο μέτρο του δυνατού - σε επίσημες πηγές όπου μπορούν να ανακτηθούν τα βιογραφικά των πολιτικών προσώπων καθώς και οι συνθέσεις των υπουργικών συμβουλίων. Πιο συγκεκριμένα, βιογραφικά που είναι αναρτημένα στο διαδίκτυο, με προτεραιότητα στους επίσημους ιστοτόπους¹² των πολιτικών προσώπων και εάν αυτό δεν ήταν δυνατό, στην ψηφιακή σελίδα της Βουλής¹³ ή σε ιστοσελίδες όπως το Vouli Watch¹⁴ και το Wikipedia εφόσον διαθέτετε πηγές για τις πληροφορίες που παρείχε. Παράλληλα έγινε και διασταύρωση των πληροφοριών μεταξύ των διαθέσιμων διαδικτυακών πηγών. Επίσης τα βιβλίο των Τζιοβάρρα και Χιώτη (2006) καθώς και του Δρεττάκη (1991) μας παρείχαν χρήσιμα στοιχεία, με τον περιορισμό όμως ότι περιέχουν πληροφορίες μόνο για εκλεγμένα μέλη της Βουλής και άρα όχι για το σύνολο των προσώπων που κατείχαν υπουργική θέση στην συγκεκριμένη χρονική περίοδο που το βιβλίο εξετάζει. Επίσης, το βιβλίο του πρώην Προέδρου της Βουλής και βουλευτή της ΝΔ, Δημήτρη Σιούφα (2012) μας παρείχε αρκετά βασικά στοιχεία για όλα τα μέλη των υπουργικών συμβουλίων από το 1974 μέχρι το 2011. Φάνηκε ιδιαίτερα χρήσιμο ειδικά στην καταγραφή των στοιχείων των πρώτων ετών της Μεταπολίτευσης που δεν είναι διαθέσιμα στο διαδίκτυο. Μέσω της θεματικής

---

¹² Όπου κρίθηκε απαραίτητο έγινε του Wayback Machine του Internet Archive, του ψηφιακού αρχείου του παγκόσμιου ιστού όπου μπορούν να αναζητηθούν χρονικά οι παλαιότερες εκδόσεις ιστοσελίδων καθώς και ιστότοποι που πλέον δεν υφίστανται. Παράλληλα καταχωρήσαμε στο Internet Archive τις πρόσφατες εκδόσεις των ιστοσελίδων των πολιτικών προσώπων όπως φαίνονται τώρα για να είναι διαθέσιμες στο μέλλον.

¹³ Για πρόσβαση στο site της Βουλής των Ελλήνων: <https://www.hellenicparliament.gr>.

¹⁴ Για πρόσβαση στο vouliwatch: <https://vouliwatch.gr>.

«Βουλευτές Ελληνικού Κοινοβουλίου (1989-2019)» της ιστοσελίδας του Socioscope¹⁵ καθώς και των πρωτογενών δεδομένων της έρευνας (Κακεπάκη, 2022)¹⁶ έγινε δυνατή η διασταύρωση, επιβεβαίωση και διόρθωση στοιχείων που αφορούν όμως μόνο τα εκλεγμένα μέλη των υπουργικών συμβουλίων για την περίοδο 1989 – 2022. Τέλος, η ιστοσελίδα της Γενικής Γραμματείας Νομικών και Κοινοβουλευτικών κομμάτων μας παρείχε τις συνθέσεις των υπουργικών συμβουλίων¹⁷. Σε όλο αυτό τον όγκο της πληροφορίας, έγινε προσπάθεια αποδελτίωσης της με χρονική προοπτική, καθώς μας ενδιέφερε η πληροφορία πριν την στιγμή της εκάστοτε υπουργοποίησης.

Καθώς σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας δεν είναι μόνο να γίνει μια εξέταση των υπουργικών συμβουλίων εν γένει, αλλά μέσω αυτής να εστιάσουμε λίγο περισσότερο στην τεχνοκρατική διάσταση των προσώπων που κατείχαν υπουργικές θέσεις, θα θέλαμε να αναφέρουμε κάποιες μεθοδολογικές παρατηρήσεις για τον ορισμό ενός πολιτικού προσώπου ως τεχνοκράτη. Από τους διάφορους ορισμούς που υπάρχουν για τον τεχνοκράτη υπουργό ή πρωθυπουργό, επιλέξαμε αυτό των McDonell και Valbruzzi (2014) ως κάποιον που «κατά τη στιγμή του διορισμού του στην κυβέρνηση: 1) Δεν κατείχε ποτέ δημόσιο αξίωμα υπό τη σημαία ενός πολιτικού κόμματος, 2) δεν είναι μέλος οποιουδήποτε κόμματος, και 3) λέγεται ότι διαθέτει αναγνωρισμένη μη κομματική πολιτική εμπειρογνωμοσύνη που σχετίζεται άμεσα με τον ρόλο που ασκεί στον κυβερνητικό σχηματισμό». Αναλύοντας τον ορισμό αυτό στα δομικά του στοιχεία μπορούμε να κατανοήσουμε γιατί κάνουμε αυτή την μεθοδολογική κίνηση: Αρχικά, είναι προφανές από τον ορισμό ότι επικεντρωνόμαστε σε μη-εκλεγμένους, μη-κομματικούς που να διαθέτουν εξειδίκευση σε σχέση με την θέση που καταλαμβάνουν. Φυσικά η εξειδίκευση είναι παράγοντας που θα ήταν παρών σε οποιοδήποτε ορισμό του τεχνοκράτη και να διαλέγαμε, όμως ακολουθώντας τους διαχωρισμούς της Alexiadou (2016: 5) που περιγράψαμε νωρίτερα με βάση τον ορισμό που διαλέξαμε εξαιρούμε τους τεχνοπολιτικούς από την ανάλυση μας.

Η μελέτη των τεχνοπολιτικών με την ποσοτική προσέγγιση που ακολουθούμε, χωρίς δηλαδή να έχουμε την δυνατότητα να εμβαθύνουμε στο κάθε πρόσωπο αρκετά

---

¹⁵ Για πρόσβαση στην θεματική «Βουλευτές Ελληνικού Κοινοβουλίου (1989-2019)» του Socioscope: <https://socioscope.gr/dataset/deputies>

¹⁶ Τα πρωτογενή δεδομένα είναι διαθέσιμα στον Κατάλογο Δεδομένων του SoDaNet: <https://doi.org/10.17903/FK2/LV6EDO>.

¹⁷ Για πρόσβαση: https://gslegal.gov.gr/?page_id=776&sort=time.

και ιδανικά να αναζητήσουμε διαφορετικές πηγές πρωτογενών δεδομένων, μάλλον θα οδηγούσε σε πρόβλημα ως προς την ορθότητα των δεδομένων μας. Ο λόγος είναι ότι όπως έχουν δείξει οι Κακεπάκη και Καραγιάννης (2016: 86 – 87), σταδιακά και ειδικότερα μετά την Μεταπολίτευση υπήρξε μια «δαιμονοποίηση» του επαγγελματία πολιτικού (πολιτευτή)¹⁸ και η ταυτόχρονη ανάδειξη ενός πολιτικού που κατέχει προσωπικές επαγγελματικές περγαμηνές. Στην βάση ότι ένας «ανεπάγγελτος» βουλευτής είναι ένα «πειθήνιο» κομματικό όργανο της εσωκομματικής ιεραρχίας, αποκομμένο από το κοινωνικό σύνολο και τις ανάγκες του. Με βάση μια τέτοια λογική καταλαβαίνουμε πόσο σημαντική μπορεί να θεωρηθεί στην πολιτική μας κουλτούρα, μια «ανεξάρτητη» επαγγελματική πορεία ενός προσώπου με πολιτικές φιλοδοξίες, σε καίριες μη-πολιτικές θέσεις ευθύνης που μπορεί να αξιοποιήσει αυτό το επαγγελματικό κεφάλαιο στο πεδίο της διακυβέρνησης. Τα παραπάνω γίνονται ακόμα πιο εμφανή και κατά τη δική μας συλλογή δεδομένων, όπου ακόμα και σε περιπτώσεις κυβερνητικών στελεχών – συνήθως με μακρά οικογενειακή παράδοση στην πολιτική – που πολιτεύονται από πολύ νεαρή ηλικία, γίνεται προσπάθεια στα βιογραφικά τους να τονιστεί η επαγγελματική τους πορεία παρά το γεγονός ότι εκ των πραγμάτων αυτή είναι χρονικά πολύ σύντομη ή δεν έχει συμβάλει στο να λάβουν την κυβερνητική θέση που καταλαμβάνουν. Αν το συνδυάσουμε αυτό ότι πρωταρχική μας πηγή άντλησης δεδομένων είναι οι προσωπικοί τους ιστότοποι, τίθεται ζήτημα αν τα συμπεράσματα που θα βγάλουμε θα είναι ασφαλή και αδιάβλητα.

Επίσης ένας ακόμα λόγος που μας έκανε να επιλέξουμε τον συγκεκριμένο για την ποσοτική προσέγγιση που ακολουθούμε έγκειται στο γεγονός ότι είναι σχετικά εύκολα «υπολογίσιμος». Έτσι μπορούμε να δημιουργήσουμε μεταβλητές με βάση τις επιμέρους παραμέτρους του ορισμού που να πάρουν τιμές 0=ΟΧΙ και 1=ΝΑΙ με σκοπό τελικά να δημιουργήσουμε τελικά μια ταξινόμηση, όπου όταν όλα τα δομικά της στοιχεία είναι διαθέσιμα, θα λάβει για τιμή το μέσο όρο των μεταβλητών αυτών. Αν λοιπόν τελικά η τιμή της είναι ίση με το 1, θα ισχύει η τεχνοκρατική διάσταση και ο αντίστοιχος υπουργός ή υφυπουργός θα μπορεί να χαρακτηριστεί ως τεχνοκράτης ενώ αν η τιμή της είναι μικρότερη του 1 θα χαρακτηριστεί ως μη τεχνοκράτης. Την προσπάθεια μας αυτή ενισχύει το γεγονός ότι η πληροφορία για τις τρεις αυτές μεταβλητές είναι διαθέσιμη από την συλλογή

---

¹⁸ Που είχαν σημαντική παρουσία και στις υπουργικές ελίτ μεταξύ του 1843 και του 1967 (Bourikos & Sotiropoulos, 2002: 179-180)

δεδομένων μέσω των βιογραφικών των προσώπων, έτσι και τα δομικά στοιχεία της ταξινόμησης μας είναι παρόντα.

1.2 Παρουσίαση της βάσης δεδομένων¹⁹

Η καταγραφή μας περιλαμβάνει 19 συναπτές κυβερνητικές θητείες σε 48 περίπου χρόνια, ξεκινώντας από την «Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας» του Κωνσταντίνου Γ. Καραμανλή το καλοκαίρι του 1974 και μέχρι την σημερινή κυβέρνηση του Κυριάκου Μητσοτάκη. Δεν έχουμε συμπεριλάβει τις υπηρεσιακές κυβερνήσεις (Caramani, 2020: 14; Valbruzzi, 2020: 122 - 123) του Ιωάννη Γρίβα, του Παναγιώτη Πικραμμένου και της Βασιλικής Θάνου το 1989, το 2012 και το 2015 αντίστοιχα καθώς αυτού του τύπου οι κυβερνήσεις έχουν εξ ορισμού την αρμοδιότητα να διενεργούν σύντομα εκλογές, δεν λαμβάνουν ψήφο εμπιστοσύνης από το Κοινοβούλιο, κατά κανόνα δεν νομοθετούν ενώ αποτελούνται και συνήθως από μη πολιτικές προσωπικότητες εγνωσμένου κύρους και όχι από πολιτικούς – εκτός ελαχίστων περιπτώσεων – και άρα στην δική μας καταγραφή που τελικά στοχεύει και στην τεχνοκρατική διάσταση θα μπορούσαμε να βρούμε αρκετούς τέτοιους τεχνοκράτες υπουργούς χωρίς όμως να έχουν στην πραγματικότητα κάποια εξουσία. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο στην ανάλυση του υποσυνόλου των τεχνοκρατών δεν συμπεριλάβαμε και την κυβέρνηση «Εθνικής Ενότητας» του Κωνσταντίνου Γ. Καραμανλή.

Η βάση δεδομένων μας αποτελείται από 1244 καταγραφές που αναφέρονται σε πρωθυπουργικές, υπουργικές, υφυπουργικές όσο και σε θέσεις αναπληρωτών υπουργών και αντιπροέδρων της κυβέρνησης. Αφορούν επίσης πρόσωπα στα υπουργικά συμβούλια ανά κυβερνητική θητεία. Δηλαδή αν κάποιος κατείχε παραπάνω από ένα υπουργικό χαρτοφυλάκιο σε μια κυβερνητική θητεία καταγραφόταν μια φορά. Φυσικά σε επόμενη κυβερνητική θητεία γινόταν εκ νέου καταγραφή. Έτσι δεν έχουμε 1244 μοναδικά πρόσωπα που έλαβαν κάποια υπουργική θέση καθώς τα πρόσωπα είναι σαφώς και λιγότερα στα 758 ξεχωριστά πρόσωπα. Επίσης δεν έχουμε 1244 υπουργικές θέσεις, οι θέσεις είναι αρκετά περισσότερες (1654) αφού στους ανασχηματισμούς συνήθως τα ίδια πρόσωπα

---

¹⁹ Τα πλήρη δεδομένα και μεταδεδομένα της έρευνας μας είναι διαθέσιμα στο αποθετήριο του SoDaNet, <https://doi.org/10.17903/FK2/ZPDNK6>. Για τις υπηρεσίες που προσφέρει το Αποθετήριο SoDaNet όσον αφορά την αποθήκευση, τεκμηρίωση και διάθεση των κοινωνικών ερευνητικών δεδομένων δείτε Κονδύλη & Κληρονόμος (2022) και Λιναρδής κ.ά. (2022).

αναλαμβάνουν εκ νέου μια άλλη θέση στο υπουργικό συμβούλιο, με την μεγαλύτερη τιμή να διαμορφώνεται στις έξι αλλαγές ενός μοναδικού προσώπου σε μια κυβερνητική θητεία.

Ουσιαστικά η μονάδα ανάλυσης μας είναι το πρόσωπο ανά κυβερνητική θητεία. Η επιλογή αυτή έγινε για δύο κύριους λόγους. Δεν θέλαμε να καταγράψουμε γενικότερα πρόσωπα που καταλαμβάνουν κάποια θέση σε κάποια κυβερνητική θητεία αφού κατά αυτό τον τρόπο όταν θα δημιουργούταν ο τεχνοκρατικός δείκτης όπως τον ορίσαμε παραπάνω, το συγκεκριμένο πρόσωπο θα χαρακτηριζόταν ως τεχνοκράτης γενικά σε κάθε κυβέρνηση που συμμετείχε. Ενώ με βάση την πρώτη διάσταση του ορισμού του τεχνοκρατικού δείκτη (μη κατοχή δημόσιου αξιώματος υπό την σημαία ενός πολιτικού κόμματος) δεν θεωρούμε τεχνοκράτη κάποιον που σε προηγούμενη κυβερνητική θητεία πήρε θέση ως τεχνοκράτης αφού πλέον έχει χαρακτηριστεί ως κάποιος που κατείχε θέση υπό κάποιο κόμμα. Εξαιρέση σε αυτό αποτελούν οι υπηρεσιακές κυβερνήσεις καθώς και η κυβέρνηση Παπαδήμου το 2011, όπου μπορεί να στηρίχθηκε από πολιτικά κόμματα, είχε όμως ακριβώς αυτόν τον χαρακτήρα του μεταβατικού και της «εθνικής σωτηρίας». Έτσι κατά την γνώμη μας, δεν μπορούν απαραίτητα να χαρακτηριστούν οι μη πολιτικοί υπουργοί της ως κομματικοί με βάση κάποιο από τα κόμματα που στήριξαν την συγκεκριμένη κυβέρνηση. Δεν συντρέχει δηλαδή η -κατά την γνώμη μας – απαραίτητη συνθήκη της ένταξης σε κάποιο πολιτικό σχηματισμό όταν συμμετέχει κάποιος σε τέτοιου τύπου κυβερνήσεις. Επίσης δεν θέλαμε να το κάνουμε με θέσεις ανά κυβερνητική θητεία καθώς θεωρούμε ότι αν κάποιος πήρε κάποια θέση ως τεχνοκράτης ακόμα και αν άλλαξε θέση στην ίδια κυβερνητική θητεία παραμένει τεχνοκράτης εφόσον φυσικά ισχύουν ακόμα οι άλλοι δυο παράγοντες που συνθέτουν τον τεχνοκρατικό δείκτη με βάση τον ορισμό των McDonell και Valbruzzi. Οι μεταβλητές²⁰ που κωδικοποιήσαμε με βάση τις πληροφορίες που μας παρείχαν τα βιογραφικά χωρίστηκαν σε πέντε ομαδοποιήσεις μεταβλητών (variable groups):

1. IDENTIFIERS και Βοηθητικές Μεταβλητές
2. Τα Δημογραφικά Στοιχεία
3. Τα Εκλογικά και Κομματικά Στοιχεία

---

²⁰ Ο πλήρης κατάλογος με όλες τις μεταβλητές που υπάρχουν στην βάση δεδομένων καθώς και οι επεξηγήσεις αυτών βρίσκεται στο Παράρτημα σελ. 112.

4. Τα σχετικά με την Υπουργοποίηση στοιχεία
5. Τα Στοιχεία σχετικά με την Τεχνοκρατική Διάσταση

Τρίτο Μέρος **Η Γ' Ελληνική Δημοκρατία: Οι πολιτικές εξελίξεις μεταξύ 1974 και 2022**

Κεφάλαιο 1. Εισαγωγή και περιοδολόγηση

Στην ιστοριογραφία, ως Γ' Ελληνική Δημοκρατία νοείται το δημοκρατικό καθεστώς που εγκαθιδρύθηκε στην Ελλάδα μετά τη στρατιωτική Δικτατορία των Συνταγματαρχών, και το οποίο ισχύει μέχρι και σήμερα. Ο όρος είναι σαφώς διαχωριστικός από την αμέσως προηγούμενη περίοδο της Δικτατορίας μεταξύ 1967 και 1974 αλλά και προς τις δυο προηγούμενες μη μοναρχικές περιόδους δημοκρατίας: την Α' Ελληνική Δημοκρατία που ήταν κατά την περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης μέχρι και την ίδρυση του ανεξάρτητου Βασιλείου της Ελλάδας το 1832· και την Β' Ελληνική Δημοκρατία που αναφέρεται ιστοριογραφικά ως το δημοκρατικό καθεστώς που προέκυψε ως συνέπεια της ήττας της Ελλάδας από την Τουρκία κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία, από το 1924 έως και το 1935 και την επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας που επανάφερε τον Γεώργιο Β' και τη μοναρχία. Τυπικά η αφετηρία της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας ξεκινάει μετά τις πρώτες μεταπολιτευτικές εκλογές του Νοεμβρίου του 1974, με το Δημοψήφισμα της 8^{ης} Δεκεμβρίου 1974 για την μορφή του πολιτεύματος και την επακόλουθη ψήφιση του Συντάγματος του 1975 την 7^η Ιουνίου. Αντίστοιχα υπάρχει και ο όρος «Μεταπολίτευση» που τυπικά σημαίνει το πρώτο χρονικό διάστημα της μετάβασης από την Δικτατορία στην Δημοκρατία, όμως έχει κυριαρχήσει στον δημόσιο διάλογο ως όρος που περιγράφει ολόκληρο το χρονικό διάστημα που διανύουμε ή μέχρι κάποιο όριο π.χ. την πολιτική κρίση του 1989 ή την οικονομική κρίση του 2010. Στην παρούσα εργασία θα προσπαθήσουμε να το διαχωρίσουμε από την Γ' Ελληνική Δημοκρατία παρά το γεγονός ότι χρησιμοποιείται συνεκδοχικά.

Στα επόμενα κεφάλαια θα παρουσιάσουμε μια περιοδολόγηση της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας και των πολιτικών γεγονότων που έλαβαν χώρα στα πλαίσια αυτής. Η περιοδολόγηση αυτή θα ακολουθήσει τις κυβερνητικές εναλλαγές που έλαβαν χώρα από την Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας το 1974 μέχρι και την 7^η Φεβρουαρίου 2022 που έγινε ο τελευταίος ανασχηματισμός ο οποίος συμπεριλήφθηκε στην συλλογή δεδομένων μας. Κατά τον Βούλγαρη (2013: 94 – 96), η περιοδολόγηση με βάση τις κυβερνητικές εναλλαγές πέρα από

την διευκόλυνση που μας προσφέρει λόγω της καθημερινής ευρείας χρήσης του καταδεικνύει επιπλέον και την πρωταγωνιστικό ρόλο που έχουν οι κυβερνήσεις στον καθορισμό των πολιτικών – και όχι μόνο – εξελίξεων, πόσω μάλλον σε μια μελέτη που εστιάζει στα υπουργικά συμβούλια των κυβερνήσεων που σχηματίστηκαν τις τελευταίες έξι δεκαετίες στην χώρα και προσπαθεί να εξάγει συμπεράσματα από αυτά.

Καθώς μεγάλου «βεληνεκούς» εξωτερικοί παράγοντες όπως το τέλος του διπολικού κόσμου το 1989, ο περαιτέρω ευρωπαϊκός «εναγκαλισμός» με την υιοθέτηση του κοινού νομίσματος ή η ευρωπαϊκή Κρίση που ακολούθησε την μεγάλη χρηματοπιστωτική Κρίση του 2008 είναι παράγοντες που τυγχάνει - φυσικά σε μια διαλεκτική σχέση με τις συνέπειες τους στο εσωτερικό της χώρας – χοντρικά να συμπίπτουν με κυβερνητικές εναλλαγές στην Ελλάδα, ταυτόχρονα θα κάνουμε και μια δεύτερη «μεγαλύτερη» περιοδολόγηση που θα χωρίσει την υπό μελέτη χρονική περίοδο σε τρία μέρη:

1. Από την Μεταπολίτευση μέχρι και την πολιτική κρίση του 1989.
2. Από το 1990 μέχρι και τις απαρχές της οικονομικής κρίσης.
3. Την «μακρά» ελληνική κρίση.

Η πρώτη περίοδος περιλαμβάνει τα πρώτα βήματα της Ελλάδας μετά την περιπέτεια της στρατιωτικής δικτατορίας του 1967 – 1974 και θα φθάσει μέχρι και το τέλος του διπολικού κόσμου. Στην περίοδο αυτή θα συμπεριληφθούν όλες οι κυβερνήσεις και εκλογικές διαδικασίες εκκινώντας από την Κυβέρνηση «Εθνικής Ενότητας» του Κωνσταντίνου Καραμανλή το 1974 έως και την οικουμενική κυβέρνηση του Ξενοφών Ζολώτα. Η δεύτερη περίοδος χαρακτηρίζεται από τον μεγάλο στόχο της Ελλάδας να εισέλθει στον σκληρό πυρήνα της ΕΕ μέσω της ευρωπαϊκής νομισματικής ένωσης, να εκσυγχρονιστεί και να βιώσει μια πρωτόγνωρη αλλά σύντομη ευμάρεια. Ουσιαστικά η περίοδος αυτή θα ξεκινήσει από τις εκλογές του Οκτωβρίου του 1990 μέχρι και την ήττα της ΝΔ στις εκλογές του Οκτωβρίου του 2009. Ενώ η τρίτη περίοδος αυτή της «μακράς» κρίσης, ονομάζεται έτσι για να συμπεριλάβει μέσα τόσο τον «απόηχο» της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης, όσο και την μακρόχρονη ελληνική κρίση χρέους του 2010 - 2018 αλλά και την παγκόσμια πανδημική κρίση του 2020 – 2022. Το 2009 η οικονομική κρίση δεν είχε κάνει ακόμα την εμφάνισή της στην

Ελλάδα, όμως όπως θα δούμε και από την προεκλογική εκστρατεία της ΝΔ και του ΠΑΣΟΚ για τις εκλογές του 2009 υπήρχαν δείγματα της κακής οικονομικής κατάστασης της χώρας που τελικά θα κάνει την εμφάνιση της ένα χρόνο αργότερα αρχής γενομένης από την ψήφιση του πρώτου Μνημονίου. Επίσης, η χώρα μας είναι τυπικά εκτός των μνημονιακών συμβάσεων ήδη από την 20η Αυγούστου του 2018, όμως παραμένει σε καθεστώς επιτήρησης κάτι που αντανακλάτε και στις απόψεις του ελληνικού λαού (Διανέοσις 2020: 52) με πάνω από 3 στους 4 συμπολίτες μας να απαντούν πως η χώρα μας δεν έχει βγει από το καθεστώς των Μνημονίων. Έτσι, αυτή η διετία που η χώρα είναι τυπικά εκτός Μνημονίων αλλά που οι συνέπειες τους είναι πανταχού παρούσες, και δη στην συνείδηση του κόσμου, θα λειτουργήσει ως «γέφυρα» που θα ενώσουν την περίοδο της οικονομικής με την περίοδο της πανδημικής κρίσης που ξεκινάει στις αρχές Μαρτίου του 2020. Συνεπώς, το τρίτο και τελευταίο μέρος της περιοδολόγησης μας ξεκινάει με την κυβέρνηση του Γιώργου Παπανδρέου, τον Οκτώβριο του 2009 και τελειώνει το Φλεβάρη του 2022 που τελειώνει και η καταγραφή των ερευνητικών δεδομένων μας.

Μέσω αυτής της διπλής περιοδολόγησης σκοπεύουμε να δούμε τις πολιτικές εξελίξεις που χαρακτήρισαν την Γ' Ελληνική Δημοκρατία τόσο σε μακρο όσο και σε μικρο προοπτική ώστε να καταστεί ευκολότερη η συσχέτιση των διαφοροποιήσεων που παρατηρούμε στα δεδομένα μας κατά την διάρκεια της ανάλυσης που ακολουθεί.

Κεφάλαιο 2: Από την Μεταπολίτευση στο τέλος του διπολικού κόσμου

2.1 Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας: “Boys, pray for me”²¹

Τα ξημερώματα της 24^{ης} Ιουλίου ο Κωνσταντίνος Καραμανλής ορκίζεται πρωθυπουργός της Ελλάδας ενώπιον του αρχιεπισκόπου Σεραφείμ και του χουντικού ΠτΔ, Φαίδωνα Γκιζίκη. Το μεσημέρι της ίδιας μέρας έγινε και η

---

²¹ Φράση του αντιπροέδρου Harry Truman όταν του ανακοινώθηκε ο θάνατος του προέδρου Franklin D. Roosevelt τον Απρίλη του 1945 και κατά συνέπεια θα έπρεπε να αναλάβει την εξουσία στις ΗΠΑ εν μέσω του Β' Π.Π. Φέρετε να την επανέλαβε ο Κωνσταντίνος Καραμανλής στους δημοσιογράφους λεξω από το σπίτι του στο Παρίσι όταν αποχωρούσε για να μεταβεί στην Ελλάδα να αναλάβει την δημιουργία της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας του 1974 (Πολίτης, 2020).

ορκωμοσία ενός μέρους του υπουργικού συμβουλίου με την διαδικασία να ολοκληρώνεται δύο ημέρες μετά, στις 26 Ιουλίου. Καταλύτης των γεγονότων ήταν η εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο λίγες μέρες νωρίτερα, ως απόρροια του ενορχηστρωμένου από την ελληνική δικτατορία πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου 1974 που ανέτρεψε τον πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας, Μακάριο. Η αδυναμία αντιμετώπισης της τουρκικής εισβολής από την δικτατορική κυβέρνηση Ανδρουτσόπουλου²² ήταν αυτή που ώθησε τους αρχηγούς των ενόπλων δυνάμεων να ζητήσουν την δημιουργία «πολιτικής» κυβέρνησης και ουσιαστικά την πτώση της Χούντας (Ριζάς & Στεφανίδης, 2011).

Η Ελλάδα μετά από τουλάχιστον επτά χρόνια είχε μια κυβέρνηση μη-δικτατορική, την Κυβέρνηση «Εθνικής Ενότητας» – όπως ονομάστηκε – με πρόσωπα ευρείας αποδοχής από τα μεγάλα προδικτατορικά κόμματα του κέντρου και της δεξιάς, της ΕΡΕ και της ΕΚ καθώς και από ανεξάρτητες προσωπικότητες εγνωσμένου κύρους και σε αρκετές περιπτώσεις με αντιδικτατορική δράση. Επικεφαλής ήταν ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, πρώην πρωθυπουργός της Ελλάδας από το 1955 έως και το 1963, ο οποίος είχε αποχωρήσει από την πρωθυπουργία μετά από διαμάχη με το Παλάτι (Νικολακόπουλος, 2011). Στα πρώτα μέτρα της νέας κυβέρνησης ήταν η κατάργηση του στρατοπέδου της Γυάρου, η απόλυση όλων των κρατουμένων, η αμνηστία και η απόδοση της ελληνικής ιθαγένειας σε όλους εκείνους που την είχαν στερηθεί από τη Χούντα, (Πολίτης, 2020) αλλά και αποχώρηση από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ ως απόρροια του έντονου αντιαμερικανισμού που ήταν διάχυτος στην χώρα λόγω της εμπλοκής των ΗΠΑ στην δικτατορία και τα γεγονότα της Κύπρου (Ριζάς, 2011).

Το μείζον ζήτημα όμως ήταν φυσικά η επίλυση του πολιτειακού, ένα πρόβλημα που ταλάνιζε την χώρα ήδη από τον Α' ΠΠ και το οποίο θα λυνόταν με την διεξαγωγή δημοψηφίσματος τον Δεκέμβρη του 1974, τρεις εβδομάδες μετά τις πρώτες μεταδικτατορικές εκλογές που ορίστηκαν για την συμβολική ημερομηνία της 17^{ης} Νοεμβρίου 1974, πρώτης επέτειού της εξέγερσης του

---

²² Τόσο ο Ανδρουτσόπουλος όσο και Γκιζίκης έλαβαν τις θέσεις του πρωθυπουργού και του Προέδρου της Δημοκρατίας αντίστοιχα, μετά το πραξικόπημα της 25^{ης} Νοεμβρίου του 1973 με επικεφαλής τον ταξίαρχο Ιωαννίδη ο οποίος ήταν ο ουσιαστικός – αν και αφανής – δικτάτορας μέχρι και την έλευση του Καραμανλή.

Πολυτεχνείου ενάντια στην Χούντα.

2.2 Οι κυβερνήσεις της Νέας Δημοκρατίας (Ιούλιος 1974 – Οκτώβριος 1981)

Στις 8 Δεκεμβρίου του 1974 στο δημοψήφισμα που αφορούσε τη μορφή του πολιτεύματος, ο ελληνικός λαός με ποσοστό 69,18% επέλεξε την Αβασίλευτη Δημοκρατία έναντι της Βασιλευομένης, εγκαινιάζοντας και τυπικά την Γ' Ελληνική Δημοκρατία. Λίγο καιρό πριν, ο Καραμανλής και το νέο-ιδρυθέν κόμμα του, η ΝΔ, έλαβε μια «δημοψηφισματικού τύπου συναίνεση» (Βούλγαρης 2012: 96) της τάξεως του 54,37%²³ και ευρύτατη κοινοβουλευτική πλειοψηφία 220 εδρών. Αξιοματική αντιπολίτευση αναδείχθηκε η ΕΚ-ΝΔ²⁴ του Γιώργου Μαύρου με ποσοστό 20,42% και 60 έδρες ενώ ακολούθησαν το ΠΑΣΟΚ του Ανδρέα Παπανδρέου και η ΕΑ του Ηλία Ηλιού με 12 και 8 έδρες αντίστοιχα.

Με τα δύο παραπάνω γεγονότα, τις εκλογές του Δεκεμβρίου και το πολιτειακό Δημοψήφισμα έκλεινε ο πρώτος κύκλος της μετάβασης από την Δικτατορία στην Δημοκρατία. Η μετάβαση αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί αρκετά γρήγορη, ειδικά άμα ιδωθεί υπό το συγκριτικό πρίσμα αντίστοιχων χωρών την Ευρώπης και της Λατινικής Αμερικής που είχαν αντίστοιχες «περιπέτειες» την ίδια εποχή (Linz & Stepan, 1998). Αυτή η κατά τον Βούλγαρη (2012: 80) «βελούδινη μετάβαση» μπορεί να ερμηνευτεί από διάφορους παράγοντες: Το κομματικό σύστημα που δημιουργήθηκε μεταπολιτευτικά έφερε αρκετά στοιχεία της προδικτατορικής εποχής (Spourdalakis, 2002; Lyrintzis, 1984: 116), το δικτατορικό καθεστώς ήταν σχετικά μικρής διάρκειας, η προδικτατορική κοινοβουλευτική δεξιά στο μεγαλύτερο ποσοστό της δεν συνεργάστηκε με το καθεστώς (Diamandouros, 1986) και λόγω αυτού δεν κατάφερε να σοβαρά κοινωνικά αποκτήσει ερείσματα τόσο στο λαό (Τζώρτζης, 2015: 352 - 354) αλλά ακόμα και στον ίδιο το Στρατό. Ο λόγος ήταν δύο: ήταν ένα πραξικόπημα που δεν σχεδιάστηκε και εκτελέστηκε από την ηγεσία των

---

²³ Όλα τα εκλογικά αποτελέσματα που θα παρατεθούν από εδώ και εμπρός έχουν αντληθεί από τις ιστοσελίδες του Υπουργείου Εσωτερικών: Για τα δεδομένα από το 1974 έως το 1993: <http://ekloges-info.ypes.gr/EΘNIKEΣ%20ΕΚΛΟΓΕΣ/ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ%20ΕΘΝΙΚΩΝ%20%28ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΩΝ%29%20ΕΚΛΟΓΩΝ/> και για τα δεδομένα από το 1996 έως και το 2019: <https://www.ypes.gr/apotelesmata-ethnikon-eklogon/>

²⁴ Η ιστορική συνέχεια της ΕΚ του Γεωργίου Παπανδρέου σε συνεργασία με τις Νέες Πολιτικές Δυνάμεις.

ενόπλων δυνάμεων αλλά από χαμηλόβαθμους αξιωματικούς, ενώ τα γεγονότα της Κύπρου επέκτειναν την απαξίωση του καθεστώτος και εντός τους στρατεύματος. Οι δίκες των πρωταιτών του πραξικοπήματος τον Αύγουστο του 1975 και η «αυτοκάθαρση» του στρατεύματος ήταν ακόμα μερικοί παράγοντες που ευνόησαν την γρήγορη και ομαλή μετάβαση. Μάλιστα, κατά τον Βούλγαρη (2012: 86 - 88) η δυναμική της αποχουντοποίησης ήταν τέτοια που συμπεριέλαβε και τις μετεμφυλιακές δομές των «εκτάκτων μέτρων» και του «παρασυντάγματος»²⁵ ανατρέποντας όλα τα πολιτικο-ιδεολογικά θεμέλια στα οποία είχε οικοδομηθεί το μετεμφυλιακό κράτος προσφέροντας μια νέα νομιμοποιητική βάση, μια διαδικασία που θα ολοκληρωθεί λίγα χρόνια αργότερα μετά και την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία.

Οι εκλογές της 20^{ης} Νοεμβρίου 1977 έγιναν ένα χρόνο νωρίτερα καθώς ο Καραμανλής θεωρούσε ότι θα έπρεπε να επισπευσθούν λόγω σοβαρών ζητημάτων όπως η αίτηση ένταξης στην ΕΟΚ αλλά οι σχέσεις με την Τουρκία και το Κυπριακό μετά τον θάνατο του Μακαρίου τον Αύγουστο του 1977 απαιτούσαν μια καθαρή λαϊκή εντολή (Κλάψης, 2022). Τα ποσοστά της ΝΔ ήταν σαφώς χαμηλότερα συγκεντρώνοντας 41,84% διατηρώντας μια ισχυρή κοινοβουλευτική πλειοψηφία 171 εδρών. Το ΠΑΣΟΚ ήταν ο μεγάλος κερδισμένος, καθώς είδε τα ποσοστά του σχεδόν να διπλασιάζονται από τις εκλογές του 1974 με 25,34% και 81 έδρες και αναδείχθηκε αξιωματική αντιπολίτευση, αφήνοντας πίσω την ΕΔΗΚ²⁶ του Γεώργιου Μαύρου που συγκέντρωσε σχεδόν 12% και 16 έδρες, το ΚΚΕ του Χαρίλαου Φλωράκη με 9,36% και 11 έδρες, την Εθνική Παράταξις του Στέφανου Στεφανόπουλου με 6,82% και 5 έδρες και τέλος την ΣΠΑΔ του Ηλία Ηλίου με ποσοστό 2,72% και 2 έδρες.

Το διεθνές περιβάλλον που αντιμετώπισαν αυτές οι δύο πρώτες κυβερνήσεις της ΝΔ και της Μεταπολίτευσης πέρα από τις συνέπειες του Κυπριακού, της αίτησης εισόδου στην ΕΟΚ και τις τεταμένες ελληνο-τουρκικές σχέσεις που ήδη αναφέραμε, δεν ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκό στο οικονομικό επίπεδο. Μετά την πρώτη πετρελαϊκή κρίση του 1973, την κατάρρευση των

---

²⁵ Δείτε Βούλγαρης (2012) Κεφάλαιο 2 «Η μετεμφυλιακή Ελλάδα 1949 – 1974: Από την επιτηρούμενη δημοκρατία στην Δικτατορία», σελ. 30 – 79 και Νικολακόπουλος (2011).

²⁶ Μετεξέλιξη της ΕΚ-ΝΔ σε συνεργασία με την Δημοκρατική Ένωση Κέντρου του Ιωάννη Ζίγδη.

χρηματιστηρίων το 1974 (Cairncross & McRae, 1975) και την δεύτερη πετρελαϊκή κρίση του 1979 δόθηκε το σύνθημα για την νεοφιλελεύθερη στροφή στο Δυτικό Κόσμο μεταλλάσσοντας το διεθνές περιβάλλον. Την ίδια στιγμή όμως στην Ελλάδα οι κυβερνήσεις της ΝΔ ακολουθούσαν την οικονομική πολιτική της «κεϋνσιανής συναίνεσης» με κρατικοποιήσεις, διεύρυνση του δημόσιου τομέα και κρατικό παρεμβατισμό εν γένει, σε τέτοιο βαθμό που ο ΣΕΒ κατηγορήσε την ελληνική κυβέρνηση για «σοσιαλμανία» (Βούλγαρης 2012: 100 – 102). Καταλαβαίνουμε ότι μια τέτοια οικονομική πολιτική από την πλευρά της ΝΔ ήταν ενδεδειγμένη για την «εδραίωση» της Μεταπολίτευσης αυξάνοντας το μέσο εισόδημα και την αγοραστική δύναμη των πολιτών αλλά την ίδια στιγμή δημιουργώντας πιέσεις στα δημοσιονομικά της χώρας. Υπό αυτό το πλαίσιο ο Ράλλης που είχε διαδεχθεί τον Καραμανλή ήδη από τον Μάιο του 1980 στην ηγεσία της ΝΔ και της χώρας, οδήγησε την χώρα στις εκλογές του 1981.

2.3 Η «Αλλαγή» στην εξουσία (Οκτώβριος 1981 – Ιούνιος 1989)

Στις 18 Οκτωβρίου 1981 το ΠΑΣΟΚ του Ανδρέα Παπανδρέου με ποσοστό 48,07% αναδείχτηκε πρώτο κόμμα καταλαμβάνοντας και μια ευρεία πλειοψηφία 172 εδρών, αξιωματική αντιπολίτευση αναδείχτηκε η ΝΔ - που απώλεσε σχεδόν 20 ποσοστιαίες μονάδες από τις εκλογές του 1974 - με 35,88 και 115 έδρες, ενώ τρίτο κόμμα αναδείχθηκε το ΚΚΕ με σχεδόν 11% και 13 έδρες. Το ΠΑΣΟΚ κυβέρνησε για δύο πλήρεις τετραετίες αφού κέρδισε και τις εκλογές του Ιουνίου του 1985 με σχετικά μικρές απώλειες στα ποσοστά: 45,82 και 161 έδρες, έναντι 40,85 της ΝΔ του Κωνσταντίνου Μητσοτάκη ενώ ακολούθησαν το ΚΚΕ και το ΚΚΕ Εσωτ. με 9,89 και 1,84 αντίστοιχα.

Για τον Βερναρδάκη (2011), το ΠΑΣΟΚ αποτελεί το πρώτο «μαζικό» κόμμα που έρχεται στην εξουσία καθώς φέρει αρκετά χαρακτηριστικά αυτού του τύπου των κομμάτων με κυριότερο κατά τους Katz και Mair (1992) την αποκεντρωμένη δομή και μαζικότητα, ακολουθώντας λίγο καθυστερημένα την Δυτική Ευρώπη λόγω και των ιδιαίτερων ιστορικών συνθηκών στη χώρα μας. Η οργανωτική αυτή δομή του ΠΑΣΟΚ, θα επικρατήσει κατά την πρώτη και ενδιάμεση Μεταπολίτευση, χοντρικά μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας της δεκαετία του 1990. Την ίδια στιγμή όμως ήταν και ένα κόμμα αρκετά

προσωποπαγές, με την «χαρισματική» παρουσία του Ανδρέα Παπανδρέου να έχει κεντρική θέση στην επιτυχία του κόμματος, δημιουργώντας ένα μοτίβο συμβιωτικής σχέσης μεταξύ της ισχυρής ηγεσίας και του οργανωμένου μαζικού κόμματος (Ελευθερίου & Τάσσης, 2013).

Στις πολιτικές εξελίξεις τώρα, από τις αρχικές κινήσεις της πρώτης κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ (Βούλγαρης, 2012:103 – 105) το 1981 ήταν η κατάργηση των εναπομεινάντων συμβόλων και νομοθεσιών του μετεμφυλιακού κράτους, ενώ την ίδια στιγμή αναγνώρισε την ΕΑΜική αντίσταση και προσπάθησε να δώσει ένα συμφιλιωτικό χαρακτήρα στον ορισμό της 25^{ης} Νοεμβρίου ως ημέρας Εθνικής Αντίστασης²⁷ και θεσμοθέτησε χρόνια κοινωνικά αιτήματα των προηγούμενων ετών στην οικονομία, την εκπαίδευση και την εργασία (Λιβιτσάνος, 2020) . Παράλληλα προώθησε μέτρα πολιτισμικού και κοινωνικού εκσυγχρονισμού όπως η καθιέρωση της ψήφου στα 18, κατάργηση της προίκας, αποποινικοποίηση της μοιχείας, νομοθέτηση πολιτικού γάμου, κατάργηση της ποδιάς στα σχολεία κ.α. Παράλληλα καθιέρωσε το ΝΑΤΟ και την ΕΟΚ με την παραμονή και στους δυο οργανισμούς παρά τα προεκλογικά συνθήματα που στόχευαν στο αριστερό ακροατήριο²⁸, μάλιστα η σύμβαση με τις ΗΠΑ για τις αμερικανικές βάσεις ανανεώθηκε το 1983 με διάρκεια τουλάχιστον μέχρι το 1988 όπου έγινε εκ νέου ανανέωση (Πολίτης, 2019).

Στον οικονομικό τομέα, η Ελλάδα συνέχισε να δέχεται τις διεθνείς πιέσεις που περιγράψαμε στο προηγούμενο υποκεφάλαιο ενώ η κυβέρνηση στην πρώτη τετραετία προσπάθησε μέσω της επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής (Βούλγαρης 2012: 105) να αυξήσει την κατανάλωση και συνεπώς και την εγχώρια παραγωγή κάτι που δεν ευδοχώθηκε, τουλάχιστον στον προσδοκώμενο βαθμό. Ολόκληρη η δεκαετία του 80 χαρακτηρίστηκε από υψηλό πληθωρισμό μείωση της ανταγωνιστικότητας και δυσκολίες στο ισοζύγιο εξωτερικών πληρωμών σε βαθμό που έγινε απαραίτητος ο δανεισμός από την ΕΟΚ με την δέσμευση αναθεώρησης της οικονομικής πολιτικής από το 1985 – χρονιά εκλογών – για την σταθεροποίηση της οικονομίας (ό.π.: 107). Κίνηση προς αυτή την κατεύθυνση ήταν η αποπομπή του «τσάρου της Οικονομίας» Γεράσιμου

---

²⁷ Ήταν η ημέρα που ο ΕΛΑΣ μαζί με τον ΕΔΕΣ ανατίναξαν την γέφυρα του Γοργοποτάμου.

²⁸ «Έξω από το ΝΑΤΟ», «Έξω οι βάσεις», «Έξω από την ΕΟΚ» ήταν μερικά από αυτά.

Αρσένη υπεύθυνου της προηγούμενης οικονομικής πολιτικής (Τσούκας, 2016) και ο συνεπακόλουθος ορισμός του Κωνσταντίνου Σημίτη ως νέου υπουργού Οικονομικών που θα εφαρμόσει την σταθεροποιητική οικονομική πολιτική στα πρώτα χρόνια της δεύτερης κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ και που θα παραμείνει στην θέση μέχρι το 1987 – ενόψει και των εκλογών του 1989 (Βούλγαρης 2012: 117).

Από το 1985 έχουμε και μεγάλες διαφοροποιήσεις στο διεθνές περιβάλλον καθώς η προσέγγιση ΗΠΑ – ΕΣΣΔ μετά την εκλογή του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ ως ΓΓ του ΚΚΣΕ είχε ως αποτέλεσμα την στροφή της εξωτερικής πολιτικής τόσο προς τους συμμαχικούς θεσμούς αλλά και προς την Τουρκία μετά από πολλά χρόνια τεταμένων σχέσεων που έφτασαν και στο σημείο «θερμού επεισοδίου» τον Μάρτιο του 1987, με προσπάθειες προσέγγισης το 1988 (ό.π.: 115 – 116). Η επίδραση των μεταρρυθμίσεων του Γκορμπατσόφ είχε άλλη μια παρενέργεια στην εγχώρια πολιτική σκηνή. Ήδη από το 12ο συνέδριο του ΚΚΕ το 1987 και στην συνέχεια με το «κοινό πόρισμα» ΕΑΡ – ΚΚΕ το 1988, τέθηκαν οι βάσεις για την δημιουργία του ενιαίου Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου (Σπυροπούλου, 2022).

Από το 1988 έως και τις εκλογές του 1989 στα πολιτικά δρώμενα στην χώρα θα κυριαρχήσει το σκάνδαλο Κοσκωτά²⁹ και η διαπλοκή πολλών μελών της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ στην υπόθεση, που τελικά θα οδηγήσει στην παραπομπή σε ειδικό δικαστήριο, ένα μήνα μετά τις εκλογές, τον Ιούλιο του 1989. Παράλληλα η υγεία του Ανδρέα Παπανδρέου είχε ήδη χειροτερέψει από το καλοκαίρι του 1988, όπου μέσα σε αυτό το πλαίσιο θα χάσει τις εκλογές του Ιουνίου του 1989.

2.4 Το «βρώμικο 1989»: 10 μήνες αστάθειας (Ιούνιος 1989 – Απρίλιος 1990)

Οι εκλογές της 18ης Ιουνίου 1989 διεξήχθησαν με το σκάνδαλο Κοσκωτά να απασχολεί σχεδόν αποκλειστικά την επικαιρότητα. Η ΝΔ αναδείχθηκε νικήτρια συγκεντρώνοντας 44,28% αλλά χωρίς να μπορεί να δημιουργήσει αυτοδύναμη

---

²⁹ Ο Κοσκωτάς από απλός υπάλληλος της τράπεζας Κρήτης κατάφερε να γίνει ιδιοκτήτης της, υπεξαιρώντας τις καταθέσεις. Στην συνέχεια χρησιμοποίησε αυτή του τη θέση για να δημιουργήσει ένα ισχυρό «σύμπλεγμα» τραπεζών, δημοσιογραφικών και εκδοτικών οργανισμών και ποδοσφαιρικών ομάδων (Βούλγαρης, 2012: 118 – 119). Στις 19 Οκτωβρίου 1988 ασκήθηκε ποινική δίωξη στον Κοσκωτά.

κυβέρνηση αφού η αλλαγή του εκλογικού νόμου από το ΠΑΣΟΚ σε απλή αναλογική της απέδωσε 145 βουλευτές. Το ΠΑΣΟΚ από την άλλη ακολούθησε ως αξιωματική αντιπολίτευση συγκεντρώνοντας 39,13% και 125 βουλευτές και τέλος ο νέο-ιδρυθείς ΣΥΝ του Χαρίλαου Φλωράκη με 13,13% και 28 έδρες.

2.4.1 Η κυβέρνηση Τζαννή Τζαννετάκη (Ιούλιος – Οκτώβριος 1989)

Με το σκεπτικό της *«κάθαρσης» του δημοσίου βίου*, ο αρχηγός της ΝΔ Κωσταντίνος Μητσοτάκης και οι ηγέτες του ΣΥΝ Λεωνίδα Κύρκος και Χαρίλαος Φλωράκης ήρθαν σε συμφωνία για δημιουργία *«κυβέρνησης ειδικού σκοπού»*, μια κυβέρνηση σύμπραξης Αριστεράς – Δεξιάς μοναδικής στην μετεμφυλιακή ιστορία της χώρας (Pridham & Verney, 1991). Σκοπός της κυβέρνησης αυτής ήταν η παραπομπή σε Ειδικό Δικαστήριο πολιτικών προσώπων του ΠΑΣΟΚ αλλά και του ίδιου του Ανδρέα Παπανδρέου για τρεις βασικές υποθέσεις: 1) Το σκάνδαλο Κοσκωτά για το οποίο παραπέμφθηκαν σε δίκη οι Ανδρέας Παπανδρέου, Δημήτρης Τσοβόλας, Παναγιώτης Ρουμελιώτης, Μένιος Κουτσόγιωργας και Γεώργιος Πέτσος. Μάλιστα οι δυο τελευταίοι είχαν και τις ψήφους του ΠΑΣΟΚ στην παραπομπή τους ενώ οι υπόλοιποι μόνο της κυβερνητικής πλειοψηφίας. 2) Το σκάνδαλο υποκλοπών μέσω της ΕΥΠ για το οποίο παραπέμφθηκε ο Ανδρέας Παπανδρέου καθώς και ο διοικητής της ΕΥΠ και του ΟΤΕ. Βέβαια η υπόθεση τελικά δεν έφτασε ποτέ σε δικάσιμο. (Βούλγαρης, 2011). 3) Το σκάνδαλο του *«γιουγκοσλαβικού καλαμποκιού»* που ήταν μια υπόθεση απάτης εις βάρος της ΕΟΚ -ήδη από το 1986 - με την εισαγωγή καλαμποκιού από την Γιουγκοσλαβία και στην συνέχεια την μεταπώληση του ως ελληνικό. Από πολιτικά πρόσωπα για την υπόθεση αυτή παραπέμφθηκε ο τότε αναπληρωτής υπουργός Οικονομικών Νίκος Αθανασόπουλος (Μπάμια, 2017). Εφόσον ολοκλήρωσε το έργο της, η κυβέρνηση *«ειδικού σκοπού»*, παραιτήθηκε στις 12 Οκτωβρίου 1989 και τα ηνία ανέλαβε η υπηρεσιακή κυβέρνηση Γρίβα για να οδηγήσει την χώρα σε εκλογές.

2.4.2 Η οικουμενική κυβέρνηση του Ξενοφών Ζολώτα (Νόεμβριος 1989 – Φεβρουάριος 1990)

Οι βουλευτικές εκλογές της 5ης Νοεμβρίου 1989 ήταν οι δεύτερες που έγιναν στο ίδιο έτος και με τον ίδιο εκλογικό νόμο της απλής αναλογικής, γνωστό και ως «νόμο Κουτσόγιωργα». Πρώτο κόμμα αναδείχθηκε και πάλι η ΝΔ ανεβάζοντας κατά σχεδόν δύο ποσοστιαίες μονάδες τα ποσοστά της στο 46,19% και 148 έδρες, ενώ και το ΠΑΣΟΚ κατάφερε μια μικρή αύξηση στο 40,67% και τις 128 έδρες με τον ΣΥΝ να χάνει το 1/6 της δύναμης του στο 10,97% ως αποτέλεσμα και της συνεργασίας με την ΝΔ στην κυβέρνηση Τζαννετάκη. Η αδυναμία δημιουργίας αυτοδύναμης κυβέρνησης από την ΝΔ ήταν πάλι παρούσα, όμως με την εκλογή νέου ΠτΔ στις αρχές του 1990, η επαναπροσφυγή στις κάλπες κρίνεται ασύμφορη, έτσι προκρίθηκε η λύση της οικουμενικής κυβέρνησης υπό τον πρώην διοικητή της ΤτΕ, Ξενοφών Ζολώτα η οποία ορκίστηκε στις 23 Νοεμβρίου 1989 (Βούλγαρης 2012, σελ. 124). Στην κυβέρνηση που διήρκησε λιγότερο από πέντε μήνες, συμμετείχαν και τα τρία μεγάλα κόμματα και που στην ουσία ήταν ένα είδος άτυπης υπηρεσιακής κυβέρνησης μέχρι να διευθετηθεί το θέμα με τον ΠτΔ. Την ίδια στιγμή όμως η διαφαινόμενη διάλυση του «δεύτερου κόσμου» μετά τα γεγονότα της 9ης Νοεμβρίου 1989 με την πτώση του τείχους του Βερολίνου και την συνένωση Ανατολικής και Δυτικής Γερμανίας αλλά και η ανάγκη συγκράτησης των δημοσιονομικών μεγεθών, δημιουργούσαν ένα αβέβαιο κλίμα τόσο στο εξωτερικό όσο και στο εσωτερικό της χώρας, με την κυβέρνηση Ζολώτα να μην μοιάζει ικανή να ανταπεξέλθει. Έτσι στις 13 Φεβρουαρίου 1990 μετά την αδυναμία εκλογής ΠτΔ και την παραίτηση του συνόλου σχεδόν των βουλευτών, η κυβέρνηση Ζολώτα μετατράπηκε και τυπικά σε υπηρεσιακή μέχρι και τις 8 Απριλίου όπου έγιναν οι πρώτες εκλογές της νέας δεκαετίας.

Κεφάλαιο 3: Δεύτερη Περίοδος: Από το Μάαστριχτ στην Παγκόσμια Οικονομική Ύφεση

3.1 Η – σχεδόν - αυτοδύναμη ΝΔ και πάλι στην εξουσία (Απρίλιος 1990 – Οκτώβριος 1993)

Της εκλογές της 8^{ης} Απριλίου 1990 η ΝΔ αναδείχθηκε νικήτρια με 46,89% και 150 έδρες, δεύτερο κόμμα το ΠΑΣΟΚ με 38,61% και 123 έδρες ενώ τρίτο κόμμα ο ΣΥΝ με 10,28% και 19 έδρες έχοντας για δεύτερη συνεχόμενη εκλογική διαδικασία πτώση στα ποσοστά του. Από μια έδρα είχαν οι Οικολόγοι – Εναλλακτικοί, το μειονοτικό κόμμα Εμπιστοσύνη και η ΔΗΑΝΑ του Κωνσταντίνου Στεφανόπουλου. Ενδιαφέρον έχει επίσης η επιλογή για κοινούς

υποψηφίους στις μονοεδρικές περιφέρειες από το ΠΑΣΟΚ και τον ΣΥΝ που τους απέφερε άλλες 4 έδρες. Παρά λοιπόν το υψηλότερο ποσοστό που κατέλαβε η ΝΔ – το 2^ο υψηλότερο της μετά τις δημοψηφισματικού τύπου εκλογές του 1974 – δεν υπήρχε και πάλι αυτοδυναμία. Χρειάστηκε η προσχώρηση του Θεόδωρου Κατσίκη της ΔΗΑΝΑ στον κοινοβουλευτικό σχηματισμό για να μπορέσει να δημιουργήσει κυβέρνηση.

Όπως είδαμε και στο προηγούμενο υποκεφάλαιο τόσο στο διεθνές περιβάλλον όσο και στο εσωτερικό της χώρας υπήρχαν πολλαπλά μέτωπα και η ισχνή κοινοβουλευτική πλειοψηφία δεν διευκόλυνε την κατάσταση. Στον οικονομικό τομέα, η ΝΔ προσπάθησε να ακολουθήσει ένα φιλελεύθερο δημοσιονομικό πρόγραμμα που περιλάμβανε αποκρατικοποιήσεις, έλεγχο του πληθωρισμού, μείωση των ελλειμμάτων και του χρέους στο πνεύμα και της συνθήκης του Μάαστριχτ που υπογράφηκε το 1992 στην βάση της ανάγκης σύγκλισης με τις υπόλοιπες χώρες της Κοινότητας. Στην εξωτερική πολιτική η ΝΔ είχε να αντιμετωπίσει τις συνέπειες της πτώσης του κομμουνιστικού καθεστώτος στην Αλβανία και φυσικά της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας και της δημιουργίας των νέων κρατικών οντοτήτων με μεγαλύτερο πρόβλημα την ονομασία του νοτιότερου από τα νέα κράτη που διεκδικούσε το όνομα της Μακεδονίας. Ο Αντώνης Σαμαράς που κατείχε το αξίωμα του υπουργού Εξωτερικών είχε απόλυτες θέσεις για μη συμπερίληψη της λέξης Μακεδονία στο όνομα του νέου κράτους ενώ την ίδια στιγμή ένα εθνικιστικό «κρεσέντο» με την βοήθεια και της Εκκλησίας λάμβανε χώρα στο εσωτερικό της χώρας, δεσμεύοντας την κυβέρνηση σε μαξιμαλιστικές θέσεις (Βούλγαρης, 2012: 132 – 134).

Εντωμεταξύ το ΠΑΣΟΚ μετά και την διεξαγωγή των Ειδικών Δικαστηρίων και την αθώωση Παπανδρέου φαίνεται να εξέρχεται «αναβαπτισμένο» και ασκεί έντονα λαϊκίστικη αντιπολίτευση ειδικότερα στα εθνικά ζητήματα, κερδίζοντας πίσω την υποστήριξη που είχε χάσει τα προηγούμενα χρόνια και φθείροντας της κυβέρνηση. Εν τέλει, μετά τις παλινωδίες της ΝΔ στο ζήτημα του ονόματος της Μακεδονίας αλλά και τους εσωκομματικούς τριγμούς που έφεραν οι υποθέσεις της ιδιωτικοποίησης του ΟΤΕ και η πώληση της κρατικής τσιμεντοβιομηχανίας ΑΓΕΤ/Ηρακλής είχαμε διαδοχικές ανεξαρτητοποιήσεις βουλευτών του κυβερνώντος κόμματος και απώλεια της αρχής της δεδηλωμένης.

3.2 Η επάνοδος του ΠΑΣΟΚ (Οκτώβριος 1993 – Μάρτιος 2004)

Στις πρόωρες εκλογές της 10^{ης} Οκτωβρίου του 1993 – που έγιναν με ενισχυμένη αναλογική - μεγάλος νικητής αναδείχτηκε το ΠΑΣΟΚ συγκεντρώνοντας το 46,88% του εκλογικού σώματος. Ήταν η δεύτερη καλύτερη επίδοση του μετά τις εκλογές του 1981 και είχε ως αποτέλεσμα την ευρεία κοινοβουλευτική πλειοψηφία 170 βουλευτών. Η ΝΔ συγκέντρωσε 39,3% και περιορίστηκε στις 111 έδρες ενώ ακολούθησε η νέο-ιδρυθείσα ΠΟΛΑΝ του αποχωρήσαντα από την ΝΔ Αντώνη Σαμαρά, με 4,9% και 10 έδρες και τέλος το ΚΚΕ - που είχε ήδη αποσπαστεί από τον ΣΥΝ -υπό την καθοδήγηση της Αλέκας Παπαρήγα, που συγκέντρωσε 4,54% και 9 έδρες. Ο ΣΥΝ λόγω του κατώτατου ορίου του 3% δεν κατάφερε να συγκεντρώσει το απαιτητό για την είσοδο στο κοινοβούλιο ποσοστό και έμεινε εκτός Βουλής.

Με τις εκλογές αυτές ξεκινάει η μακροβιότερη κυριαρχία του ΠΑΣΟΚ αλλά και γενικότερα ενός κόμματος στην ηγεσία της χώρας κατά την Γ' Ελληνική Δημοκρατία. Το ΠΑΣΟΚ έμεινε στην εξουσία παραπάνω από δέκα χρόνια κερδίζοντας τρεις εκλογικές αναμετρήσεις στην σειρά. Θα χωρίσουμε την περίοδο αυτή σε δυο μέρη με γνώμονα την τομή της αλλαγής ηγεσίας μετά την παραίτηση του Ανδρέα Παπανδρέου τον Ιανουάριο του 1996 και την εκλογή του Κώστα Σημίτη στην ηγεσία του κόμματος.

3.2.1 Η τελευταία περίοδος Παπανδρέου (Οκτώβριος 1993 – Ιανουάριος 1996)

Όπως είδαμε και στο προηγούμενο υποκεφάλαιο, το ΠΑΣΟΚ του Ανδρέα Παπανδρέου, με αφορμή το ζήτημα της ονομασίας της FYROM³⁰ είχε πλειοδοτήσει σε εθνικισμό κατά την περίοδο της διακυβέρνησης της ΝΔ, στάση που διατήρησε και όταν ανέλαβε την εξουσία επιβάλλοντας εμπάργκο στην γείτονα χώρα και εν τέλει κερδίζοντας ένα συμβιβασμό με την «ενδιάμεση συμφωνία» τον Σεπτέμβρη του 1995, με τις σχέσεις τελικά να εξομαλύνονται (Βούλγαρης 2012: 138). Αντίστοιχη εξομάλυνση είχαμε και στις ελληνο-αλβανικές σχέσεις μετά από αρκετά χρόνια εθνικιστικής ρητορείας και δράσης

---

³⁰ Το επίσημο όνομα το οποίο της δόθηκε όταν έγινε μέλος των Ηνωμένων Εθνών τον Απρίλη του 1993.

παρακρατικών μηχανισμών στις ελληνόφωνες περιοχές της βορείας Ηπείρου. Κάτι που δεν ισχύει όμως με την Τουρκία. Με αφορμή την υπογραφή του Διεθνούς Δικαίου της Θάλασσας από την Ελλάδα τον Ιούλιο του 1994 και τις συνέπειες που είχε αυτό στις διεκδικήσεις της Ελλάδος στην ΑΟΖ στο Αιγαίο οι ελληνοτουρκικές σχέσεις έφτασαν στο χειρότερο σημείο τους από το 1987, με αποκορύφωμα την πολεμική εμπλοκή στη βραχονησίδα Ίμια τον Γενάρη του 1996.

Βάση της οικονομικής πολιτικής του ΠΑΣΟΚ για την τριετία αυτή ήταν το τροποποιημένο σχέδιο σύγκλισης που κατέθεσε και εγκρίθηκε τον Νοέμβριο του 1994. Η Ελλάδα έπρεπε να τροποποιήσει το σχέδιο σύγκλισης που είχε κατατεθεί από την προηγούμενη κυβέρνηση μετά την συνθήκη του Μάαστριχτ αν ήθελε να ενταχθεί στην ΟΝΕ. Η ευρωπαϊκή νομισματική ολοκλήρωση θα είναι η «πυξίδα» της οικονομικής πολιτικής της χώρας για τα επόμενα χρόνια και ειδικότερα μετά την ανάληψη της ηγεσίας του ΠΑΣΟΚ από τον Κώστα Σημίτη. Ο νέος ηγέτης του ΠΑΣΟΚ με μόλις ενάμιση περίπου χρόνο στην διάθεση του μέχρι την λήξη της τετραετίας αποφασίζει να προκηρύξει πρόωρες εκλογές για τον Σεπτέμβρη του 1996.

3.2.2 Το εκσυγχρονιστικό ΠΑΣΟΚ στην εξουσία (Ιανουάριος 1996 – Μάρτιος 2004)

Στις εκλογές της 22^{ης} Σεπτεμβρίου 1996 το ΠΑΣΟΚ αναδεικνύεται και πάλι σε νικητή συγκεντρώνοντας το 41,49% των ψήφων και 162 έδρες. Αξιοματική αντιπολίτευση η ΝΔ του Μιλτιάδη Έβερτ με 38,12% και 108 έδρες, ακολούθησε το ΚΚΕ με 5,61% και 11 έδρες, ο ΣΥΝ που κατάφερε να μπει στην Βουλή με 5,12% και 10 έδρες ενώ τέλος το νέο-ιδρυθέν ΔΗΚΚΙ του πρώην υπουργού του ΠΑΣΟΚ Δημήτρη Τσοβόλα, συγκέντρωσε το 4,43 των ψήφων και με 9 έδρες κατάφερε και αυτό να εισέλθει στο κοινοβούλιο. Η ΠΟΛΑΝ αναδείχτηκε σε 6^ο κόμμα χωρίς όμως να καταφέρει να μπει στην Βουλή. Το ΠΑΣΟΚ κέρδισε οριακά και τις επόμενες «δραματικές» εκλογές του 2000, με 43,79% έναντι 42,74% της – ανανεωμένης επί Κωνσταντίνου Α. Καραμανλή – ΝΔ, ενώ είχαμε μικρή υποχώρηση για το ΚΚΕ στο 5,52% και αρκετά μεγαλύτερη για τον ΣΥΝ στο 3,20% λόγω μάλλον των συνθηκών πόλωσης που επικράτησαν προεκλογικά με

τα δύο μεγάλα κόμματα να είναι αρκετά κοντά και την αβεβαιότητα – κυριολεκτικά μέχρι και την τελευταία στιγμή – του αποτελέσματος διάχυτη.

Η διακυβέρνηση Σημίτη – όπως ήδη αναφέραμε – είχε ως στρατηγικό προσανατολισμό την είσοδο της χώρας στην ΟΝΕ. Στο πλαίσιο αυτό συνεχίζει την σφικτή οικονομική πολιτική που είχε ήδη ξεκινήσει από την διακυβέρνηση Παπανδρέου την διετία 1994 – 1996, με στόχο αφενός της σύγκλιση με τις υπόλοιπες χώρες της ΟΝΕ και αφετέρου την προσπάθεια αποκλιμάκωσης των ελλειμμάτων και του πληθωρισμού. Το 2001 ο στόχος ένταξης στην ΟΝΕ επιτυγχάνεται και ξεκινάει μια περίοδος ευμάρειας στην ελληνική οικονομία με την ανάπτυξη να αυξάνεται και την ανεργία να πέφτει. Παράλληλα, αναπτύχθηκε ένα σχέδιο υποδομών που περιλάμβαναν νοσοκομεία, αεροδρόμια, μεταφορές αλλά και αθλητικές εγκαταστάσεις στο πλαίσιο της ανάληψης της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων το 2004 (Βούλγαρης, 2012: 145). Όπως ήταν λογικό αυτή η οικονομική πολιτική είχε επίπτωση ως προς το εξωτερικό χρέος της χώρας που συνέχιζε να ανεβαίνει όμως με το ΑΕΠ να ανεβαίνει ταυτόχρονα δεν αποτελούσε σοβαρό πρόβλημα, συσχετισμοί που θα αλλάξουν όμως μελλοντικά.

Στην εξωτερική πολιτική, έγιναν προσπάθειες για συνεννόηση με την Τουρκία με αποκορύφωμα την συνηγορία της Ελλάδος υπέρ της ευρωπαϊκής ένταξης της Τουρκίας ενώ ταυτόχρονα έγινε προσπάθεια εύρεσης λύσεων των χρόνιων προβλημάτων της εξωτερικής πολιτικής της χώρας όπως το Κυπριακό μέσω της συμμετοχής της στην ΕΕ και το ΝΑΤΟ (ό.π.: 146 – 147).

Κατά τον Βούλγαρη (2012, σελ. 148) ειδικότερα στην δεύτερη τετραετία της διακυβέρνησης Σημίτη φάνηκαν τα όρια του εκσυγχρονισμού στην χώρα. Μετά την επίτευξη του μεγάλου στόχου της προηγούμενης δεκαετίας που ήταν η είσοδος στην ΟΝΕ και που συμπαρέσυρε εκσυγχρονιστικά και τους υπολοίπους τομείς της εγχώριας πολιτικής, υπήρχε ανάγκη βαθύτερων μεταρρυθμίσεων σε πολλούς τομείς: από το κράτος πρόνοιας μέχρι τους φοροεισπρακτικούς μηχανισμούς. Ήδη από το 2001 παρατηρείται μια αυξανόμενη κοινωνική δυσφορία η οποία θα οδηγήσει και τον Μάρτη του 2004 στην ήττα στις εκλογές.

3.3 Η επάνοδος της ΝΔ (Μάρτιος 2004 – Οκτώβριος 2009)

Η ΝΔ του Κώστα Α. Καραμανλή ήταν ο μεγάλος νικητής των εκλογών της 7^{ης} Μάρτη 2004 με 45,36% του εκλογικού σώματος να την επιλέγει και πλειοψηφία

165 εδρών στο Κοινοβούλιο. Το ΠΑΣΟΚ του Γιώργου Παπανδρέου – που είχε διαδεχθεί ένα μήνα πριν τον Κώστα Σημίτη στην ηγεσία του κόμματος - απέσπασε 40,55% και 117 έδρες. Τρίτο κόμμα αναδείχτηκε το ΚΚΕ με 5,52% και 12 έδρες ενώ ακολούθησε ο ΣΥΡΙΖΑ με 3,26% και 6 έδρες. Η ΝΔ που θα κερδίσει και τις επόμενες πρόωρες εκλογές του 2007, είχε έρθει για άλλη μια φορά στην εξουσία μετά από 11 χρόνια σε μια εποχή που όλα προμηνύονταν θετικά: η χώρα είχε πετύχει το στόχο της να είναι μέλος του σκληρού πυρήνα της ΕΕ με την νομισματική ενοποίηση, η περίοδος της σύγκλισης είχε περάσει εδώ και καιρό, είχε καταγράψει υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης την τελευταία δεκαετία ενώ τα μάτια της υψηλίου ήταν στραμμένα πάνω της λόγω της διεξαγωγής των Ολυμπιακών Αγώνων το καλοκαίρι του 2004.

Ένα από τα πρώτα μέτρα που λαμβάνει η κυβέρνηση Καραμανλή στον οικονομικό τομέα είναι η δημοσιονομική απογραφή του 2004 και μέσω της οποίας το χρέος που παρέλαβε η ΝΔ παρουσιάζεται διογκωμένο. Στην πραγματικότητα εφάρμοσε ένα διαφορετικό τρόπο μέτρησης και καταγραφής των αμυντικών δαπανών των προηγούμενων ετών, προσπαθώντας με αυτό τον τρόπο να αποκομίσει βραχυπρόθεσμα πολιτικά οφέλη στο εσωτερικό όμως τελικά φάνηκε να πλήττει την αξιοπιστία της χώρας στα μάτια της ΕΕ, μια σχέση δυσπιστίας που θα χαρακτηρίσει ολόκληρή την επόμενη κρίσιμη δεκαετία (Βούλγαρης, 2012: 156 – 157).

Η δημοσιονομική πολιτική μπορεί να χαρακτηριστεί ως διαχειριστική χωρίς συγκεκριμένες κατευθύνσεις και τομές, ενώ στο τέλος της πενταετίας θα εμφανίσει αρκετά αυξημένες δαπάνες και αρκετά μειωμένα έσοδα λόγω των επιλογών που έκανε στην φορολογική – κυρίως – πολιτική των υψηλών και μεσαίων εισοδημάτων. Παράλληλα, σε παγκόσμιο επίπεδο εισερχόμασταν σε μια εποχή ύφεσης με την Παγκόσμια Οικονομική Κρίση του 2007 – 2009 να βρίσκει τη χώρα ευάλωτη και εκτός της ευρωπαϊκής εποπτείας της διετίας 2005 – 2006, εποχής δηλαδή που υπήρξε μια πρόσκαιρη μείωση των ελλειμμάτων και του ισοζυγίου. Στην εξωτερική πολιτική η ΝΔ δεν είχε να αντιμετωπίσει κάποια σημαντική κρίση στα χρόνια της διακυβέρνησης, συνέχισε στο ίδιο μοτίβο στις ελληνοτουρκικές σχέσεις ενώ έγινε και μια προσπάθεια μεγαλύτερης συνεργασίας με την Ρωσία στον τομέα της ενέργειας με την ανακοίνωση της κατασκευής του αγωγού Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολη. Στην εσωτερική πολιτική, η ΝΔ ήδη προεκλογικά είχε κάνει σημαία της την μάχη κατά της

«διαπλοκής» και την «επανίδρυση» - όπως της ονόμασε – του κράτους. Και στους δύο τομείς όμως τα πράγματα δεν εξελίχθηκαν όπως θα ήθελε: ο δημόσιος τομέας μεγάλωσε μισθολογικά ως προς το σύνολο της απασχόλησης παρά το γεγονός ότι είχαν γίνει αρκετές αποκρατικοποιήσεις, παράλληλα υπήρξε συμμετοχή κυβερνητικών στελεχών σε διάφορα σκάνδαλα – όπως αυτό της Μονής Βατοπεδίου – τα οποία έφθειραν σε μεγάλο βαθμό την κυβέρνηση και την εικόνα του «ηθικού πλεονεκτήματος» που ήθελε να παρουσιάζει ενώ τέλος ήρθε αντιμέτωπη και με διάφορες εσωτερικές κρίσεις, όπως οι εκτεταμένες πυρκαγιές του καλοκαιριού του 2007 και τα γεγονότα μετά την δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου τον Δεκέμβρη του 2008 από την αστυνομία.

Υπό το βάρος της ήττας στις ευρωεκλογές το καλοκαίρι του 2009, του ασφυκτικού πλαισίου που δημιουργούσαν οι συνέπειες της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στην εγχώρια πολιτική³¹ αλλά και του θεσμικού ζητήματος της εκλογής ΠτΔ που το ΠΑΣΟΚ χρησιμοποιούσε ως μοχλό πίεσης για την προκήρυξη εκλογών, τελικά η ΝΔ ανακοίνωσε πρόωρες εκλογές για τον Οκτώβρη του 2009.

Κεφάλαιο 4: Η «μακρά» ελληνική κρίση: Από τα Μνημόνια στον Covid-19

4.1 Η κυβέρνηση του Γιώργου Παπανδρέου (Οκτώβριος 2009 – Νοέμβριος 2011)

Το ΠΑΣΟΚ του Γιώργου Παπανδρέου αναδείχτηκε νικητής στις πρόωρες εκλογές της 4^{ης} Οκτώβρη 2009 με μια συναίνεση της τάξεως του 43,92% η οποία θα είναι και η τελευταία «μεγάλη» έως τις μέρες μας, με το ποσοστό αυτό να μεταφράζεται σε 160 έδρες στο Κοινοβούλιο. Αξιωματική αντιπολίτευση αναδείχτηκε η ΝΔ με 33,47% και 91 έδρες, ακολούθησε το ΚΚΕ με 7,54% και 21 έδρες, το ακροδεξιό και λαϊκίστικο ΛΑΟΣ του Γιώργου Καρατζαφέρη με 5,63% και 15 έδρες ενώ πέμπτο κόμμα ήταν ο ΣΥΡΙΖΑ υπό την καθοδήγηση του νέου αρχηγού του Αλέξη Τσίπρα, με 4,50% και 13 έδρες.

---

³¹ Η κυβέρνηση Καραμανλή – σε μια πράξη που μπορεί να χαρακτηριστεί και ως πολιτική «αυτοκτονία» - ανακοίνωσε προεκλογικά μια σειρά δημοσιονομικών μέτρων λιτότητας με στόχο την αύξηση των κρατικών εσόδων την ίδια στιγμή που το ΠΑΣΟΚ είχε σαφώς πιο αισιόδοξες εξαγγελίες (Βαρουφάκης κ.ά. 2011: 42).

Το μεγάλο πρόβλημα που είχε να αντιμετωπίσει η νεοεκλεγείσα κυβέρνηση βρισκόταν στο οικονομικό πεδίο. Τα ταμεία ήταν άδεια και οι συνέπειες της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης που στην Ευρώπη θα έπαιρνε την μορφή κρίσης χρέους³², ήταν προ των πυλών. Η ΕΕ είχε εκφράσει τις ανησυχίες της για τα λεγόμενα Greek statistics και την ανάγκη περιορισμού του ελλείμματος το οποίο ήταν μάλλον μεγαλύτερο από όσο παρουσιαζόταν. Όμως η κυβέρνηση που ήδη από την προεκλογική περίοδο είχε υπερθεματίσει ως προς την ικανότητα της χώρας να βρει ρευστότητα³³, φαινόταν να πείθει τους πολίτες. Σύντομα φάνηκε ότι η κατάσταση ήταν πολύ χειρότερη από την αναμενόμενη. Με διάγγελμα του από το ακριτικό Καστελόριζο στις 23 Απριλίου 2010, ο Γιώργος Παπανδρέου ανακοίνωσε την προσφυγή της χώρας στον μηχανισμό σταθερότητας που συγκροτούνταν από την ΕΚΤ, το ΔΝΤ και την ΕΕ³⁴. Όλη η διετία της διακυβέρνησης Παπανδρέου αλλά και σχεδόν ολόκληρη η επόμενη δεκαετία χαρακτηρίστηκαν από αυτό το γεγονός. Οι περικοπές σε συντάξεις και μισθούς καθώς και τα σκληρά μέτρα λιτότητας που επιβλήθηκαν στην χώρα προκάλεσαν τεράστια κοινωνική αναταραχή με μαζικές διαδηλώσεις στο κέντρο της Αθήνας και άλλων μεγάλων πόλεων³⁵. Τα «Μνημόνια», όπως ονομάστηκαν έκτοτε όλες οι δανειακές συμβάσεις που συνάφθηκαν από το ελληνικό κράτος με την προϋπόθεση δημοσιονομικών μεταρρυθμίσεων, θα γίνουν η βασική διαιρετική τομή που θα τέμνει εγκάρσια το πολιτικό σύστημα για τα επόμενα 5 χρόνια, με τους αντιθετικούς όρους «Μνημόνιο – Αντιμνημόνιο».

Την ίδια στιγμή έγιναν προσπάθειες από την κυβέρνηση Παπανδρέου για «μεταρρυθμίσεις και εκσυγχρονισμό» της δημόσιας διοίκησης στην κατεύθυνση της ψηφιακής διακυβέρνησης και υπηρεσιών προς τον πολίτη, την ενοποίηση των φορέων κοινωνικής ασφάλισης υπό τον ΕΟΠΠΥ, την προσπάθεια απογραφής των υπαλλήλων του Ελληνικού Δημοσίου και τη σύσταση της Ενιαίας Αρχής Πληρωμών κ.ά., που είτε εκπορεύονταν είτε όχι από τις υποχρεώσεις της χώρας

---

³² Οι Αργεΐτης & Κορατζάνης (2011) παρουσιάζουν από μια κριτική σκοπιά τα δομικά προβλήματα της ΟΝΕ μετά την συνθήκη του Μάαστριχτ που κατά την γνώμη των συγγραφέων ευθύνονται για την κρίση χρέους στην ευρωζώνη.

³³ Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η φράση «λεφτά υπάρχουν» που είχε εκστομίσει ο Γιώργος Παπανδρέου σε προεκλογική συγκέντρωση του κόμματός του. Η φράση απομονωμένη από τα συμφραζόμενα της έγινε σύνθημα στα χείλη των αντιπάλων του μετά και την προσφυγή στον μηχανισμό στήριξης (Βρωτώνης, 2020).

³⁴ Οι εκπρόσωποι των οποίων θα μείνουν στο δημόσιο διάλογο ως «Τρόικα».

³⁵ Οι Kanelloropoulos και Kousis (2018) αναλύουν τις κινητοποιήσεις εναντίον των μέτρων λιτότητας την εξαετία 2010 – 2016 προσφέροντας ενδιαφέροντα ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία.

προς τους δανειστές.

Θεωρούμε ότι δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε ότι η εγχώρια πολιτική – τουλάχιστον από το διάγγελμα του Καστελόριζου και μετά – καθοριζόταν σε μεγάλο βαθμό από τα διευθυντήρια των τριών συμμετεχουσών οργανισμών που αποτελούσαν τον μηχανισμό σταθερότητας. Στα τέλη Οκτωβρίου του 2011 εν μέσω κοινωνικής αναταραχής για την ψήφιση του δεύτερου «Μνημονίου», ο Γιώργος Παπανδρέου - σε μια σπασμωδική κίνηση - ανακοινώνει την πρόθεση του για διενέργεια δημοψηφίσματος. Οι αντιδράσεις στο εξωτερικό είναι οργανωμένες, με ηγέτες ξένων χωρών να λαμβάνουν θέση εναντίον της απόφασης ενώ αντίστοιχες αντιδράσεις υπάρχουν στο εσωτερικό, ακόμα και εντός του ΠΑΣΟΚ. Υπό το βάρος της πίεσης αυτής, ο Γιώργος Παπανδρέου ανακαλεί την απόφαση του και ωθείτε σε παραίτηση υπέρ της προοπτικής μιας κυβέρνησης «εθνικής σωτηρίας» ή έστω «εθνικής συνεργασίας» σε συνεννόηση με την ΝΔ – που βέβαια ως τότε διατηρούσε έντονο αντιμνημονιακό λόγο - αλλά και τα υπόλοιπα κόμματα που ήταν πρόθυμα προς μια τέτοια κατεύθυνση.

4.2 Ένας τεχνοκράτης στην εξουσία: Η κυβέρνηση του Λουκά Παπαδήμου (Νοέμβριος 2011 – Μάϊος 2012)

Έπειτα από διαβουλεύσεις με τα κόμματα της αντιπολίτευσης ως ηγέτης της νέας κυβέρνησης, προκρίθηκε η «λύση» του Λουκά Παπαδήμου, πρώην αντιπροέδρου της ΕΚΤ και οικονομικού σύμβουλου του Γιώργου Παπανδρέου από το 2010, το όνομα του οποίου είχε τεθεί στο τραπέζι ήδη από τις συνδιάσκεψη των G20 στις Κάννες στις αρχές Νοεμβρίου του 2011 (Spiegel, 2014). Την κυβέρνηση Παπαδήμου στήριζαν κοινοβουλευτικά τόσο το ΠΑΣΟΚ, όσο και η ΝΔ αλλά και το ΛΑΟΣ δίνοντας της ευρεία συναίνεση τεσσάρων πέμπτων στο Κοινοβούλιο με πάνω από 250 βουλευτές να την στηρίζουν. Από τα τρία αυτά κόμματα καθώς και από εξωκοινοβουλευτικά πρόσωπα αποτελούνταν και το υπουργικό συμβούλιο που ορκίστηκε στις 11 Νοεμβρίου 2011.

Με βάση τα δημοσιεύματα της εποχής και τις δηλώσεις του ίδιου του Παπαδήμου (Banking News, 2011), αποστολή της κυβέρνησης ήταν η τήρηση των υποχρεώσεων που απορρέαν από τις δεσμεύσεις που είχε λάβει η κυβέρνηση Παπανδρέου τον προηγούμενο ενάμιση χρόνο, η ολοκλήρωση των συζητήσεων με την τρόικα για το νέο δανειακό πρόγραμμα καθώς και η ψήφιση και η

εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων που είχαν επιβληθεί στην χώρα. Απώτερος σκοπός ήταν η εκταμίευση της έκτης δόσης των 8 δις. έως τα μέσα Δεκεμβρίου του 2011 και στην συνέχεια η προετοιμασία για διενέργεια εκλογών. Τελευταία πράξη της κυβέρνησης Παπαδήμου ήταν η ψήφιση του 2^{ου} Μνημονίου στις 12 Φλεβάρη του 2012 με την ψήφο 199 βουλευτών εν μέσω σφοδρής κοινωνικής αντίδρασης. Κάποια από τα μέτρα που περιλάμβανε με βάση το VouliWatch (2018) ήταν η μείωση του κατώτατου μισθού σε όλα τα κλιμάκια του βασικού μισθού, Περικοπές συντάξεων, επιδομάτων, δαπανών υγείας, άμυνας, η κατάργηση 150.000 θέσεων εργασίας από τον δημόσιο τομέα έως το 2015, η κατάργηση κλαδικών συμβάσεων εργασίας, κατάργηση φοροαπαλλαγών κ.ά.

Αφού λοιπόν η Κυβέρνηση Παπαδήμου είχε εκτελέσει τον σκοπό της, δρομολόγησε εκλογές για την 6^η Μαΐου του 2012.

4.3 Οι διπλές εκλογές του 2012 και η «συγκυβέρνηση Σαμαρά – Βενιζέλου» (Μάιος 2012 – Ιανουάριος 2015)

4.3.1 Οι εκλογές του Μαΐου: Τομή στην πολιτική ιστορία της χώρας

Οι εκλογές της 6^{ης} Μαΐου του 2012 αποτελούν ξεκάθαρα σημείο καμπής στην πολιτική πορεία της χώρας (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014). Τα δύο μεγάλα κόμματα που εναλλάσσονταν στην εξουσία και κυβέρνησαν αδιάλειπτα τα τελευταία 38 χρόνια, με συγκεντρωτικά ποσοστά που ξεπερνούσαν πολλές φορές το 80% του εκλογικού σώματος είχαν χάσει παραπάνω από το μισό της δύναμης τους (Terperoglou & Tsatsanis, 2014). Ερμηνευτικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι ψηφοφόροι εν μέσω αυτής της βίαιης υποβάθμισης του βιοτικού επιπέδου και των εισοδημάτων είδαν τα κόμματα του παραδοσιακού δικομματισμού «ως μέρος του προβλήματος και όχι της λύσης» (Dimitrakopoulos, 2012: 2). Παραθέτουμε ορισμένα στοιχεία αρκετά ιδιαίτερα και χαρακτηριστικά της κατάστασης: Η ΝΔ του Αντώνη Σαμαρά ναι μεν αναδείχτηκε σε πρώτο κόμμα, όμως συγκέντρωσε μόλις 18,85% και 91 έδρες, ενώ ο νικητής των προηγούμενων εκλογών, το ΠΑΣΟΚ του Ευάγγελου Βενιζέλου, απώλεσε παραπάνω από 30 ποσοστιαίες μονάδες συγκεντρώνοντας το πενιχρό 13,18% του εκλογικού σώματος και 41 έδρες ενώ υποχώρησε στην 3^η θέση. Αντίθετα, ο ΣΥΡΙΖΑ του 5% των εκλογών του 2009 εξελέγη αξιωματική αντιπολίτευση

συγκεντρώνοντας 16,78% και 39 βουλευτές³⁶. Συγκεντρωτικά, τα κόμματα της ευρύτερης αριστεράς σε όλες τις εκφάνσεις της (ριζοσπαστική, κομμουνιστική, ανανεωτική)³⁷ συγκέντρωσαν παραπάνω από το 31% του εκλογικού σώματος για πρώτη φορά κατά το χρονικό διάστημα που μελετάμε. Εξτρεμιστικά ακροδεξιά κόμματα όπως η ΧΑ έκαναν την εμφάνιση τους στο Κοινοβούλιο και αθροιστικά με το λαϊκίστικό κόμμα της άκρας δεξιάς, τους ANEL απέσπασαν το 17,58% του εκλογικού σώματος και 38 έδρες από τις 300. Η απευθυγράμμιση από τα μεγάλα κόμματα ήταν τόσο μεγάλη που ακόμα και τα εξωκοινοβουλευτικά κόμματα – που δεν εισήλθαν στο Κοινοβούλιο λόγω του πλαφόν του 3% - συγκεντρωτικά είχαν μεγαλύτερο ποσοστό από το πρώτο κόμμα ενώ την ίδια στιγμή η συμμετοχή στις εκλογές ήταν η χαμηλότερη της – σχεδόν – 40ετίας φτάνοντας μόλις το 65%. Τέλος, η ανανέωση του πολιτικού προσωπικού σε αυτές τις συνθήκες της κατάρρευσης του δικομματισμού όπως είναι λογικό ήταν η μεγαλύτερη των τελευταίων 16 χρόνων, μοτίβο που συνεχίστηκε και στις δύο επόμενες εκλογικές διαδικασίες δημιουργώντας μια τομή με τα προγενέστερα της Κρίσης χρόνια (Kountouri, 2018: 571 – 573).

Όπως ήταν σαφές η ΝΔ ήταν πολύ μακριά από την «σαφή εντολή» που ζητούσε ο Αντώνης Σαμαράς προεκλογικά. Μετά τις διερευνητικές εντολές του ΠτΔ και την αδυναμία δημιουργίας κυβέρνησης, ανέλαβε η υπηρεσιακή κυβέρνηση Πικραμμένου για να οδηγήσει την χώρα εκ νέου στις κάλπες της 17^{ης} Ιουνίου.

4.3.2 Οι εκλογές του Ιουνίου του 2012: η κυβέρνηση «Εθνικής Ευθύνης»

Οι εκλογές της 17^{ης} Ιουνίου διεξήχθησαν εν μέσω φημών για έξοδο από την Ευρωζώνη αλλά και έκδηλη την διεθνή ανησυχία για το αποτέλεσμα. Είναι χαρακτηριστικό το άρθρο των Deutschland Financial Times (2012) που είναι μάλιστα γραμμένο στα ελληνικά, υπό τον γλαφυρό τίτλο «*Αντισταθείτε στον Δημαγωγό*» και προτρέπει τους Έλληνες να ψηφίσουν «*με βαριά καρδιά*» την ΝΔ έναντι του «*δημαγωγού*» Αλέξη Τσίπρα ταυτίζοντας το αποτέλεσμα των εκλογών με την παραμονή στην ζώνη του Ευρώ. Τελικά, οι παρεμβάσεις αυτές μάλλον λειτούργησαν

---

³⁶ Μια άνοδο που κατά τον Spourdalakis (2008: 183) είχε διαφανεί ήδη από τις εκλογές του 2007 με ταυτόχρονη πτώση του ΠΑΣΟΚ σε ένα πλαίσιο κρίσης του δικομματισμού. Σίγουρα βέβαια το γεγονός ότι η οικονομική κρίση «έσκασε» στα χέρια του ΠΑΣΟΚ, έδρασε καταλυτικά προς αυτή την κατεύθυνση

³⁷ Το ΚΚΕ έλαβε 8,48% και βρέθηκε στην 5^η θέση ενώ η ΔΗΜΑΡ 6,11% και ήταν το έβδομο κατά σειρά κόμμα που εισήλθε στο Κοινοβούλιο.

ως μια ιδανική προεκλογική εκστρατεία για τον ΣΥΡΙΖΑ, ο οποίος μέσα σε λιγότερο από 40 ημέρες αύξησε τα εκλογικά ποσοστά του κατά 10 ποσοστιαίες μονάδες, φτάνοντας το 26,89% και αναδείχτηκε για δεύτερη συνεχόμενη εκλογική διαδικασία σε αξιωματική αντιπολίτευση. Βέβαια και η ΝΔ είδε και αυτή τα ποσοστά της να αυξάνονται κατά 10 ποσοστιαίες μονάδες στο 29,66% μακριά όμως από την «αυτοδυναμία» που επιθυμούσε. Είναι χαρακτηριστικό ότι όλα σχεδόν τα υπόλοιπα κόμματα – με εξαίρεση την ΔΗΜΑΡ που σχεδόν διατήρησε ατόφια την δύναμη της³⁸ - είχαν χαμηλότερα ποσοστά από τις εκλογές του Μαΐου (Vasiloroulou & Halikiouroulou, 2013). Αυτή ήταν η δυναμική της νέας διαιρετικής τομής Μνημόνιο – Αντιμνημόνιο, με κύριους εκφραστές την ΝΔ του Αντώνη Σαμαρά από την μια και του ΣΥΡΙΖΑ του Αλέξη Τσίπρα από την άλλη. Ουσιαστικά ο νέος - αν και αρκετά αποδυναμωμένος - δικομματισμός που θα είναι παρών σε όλη την υπόλοιπη δεκαετία έκανε την εμφάνιση του σε αυτές τις εκλογές.

Η ΝΔ με το αρκετά αυξημένο εκλογικό αποτέλεσμα που είχε στα χέρια της και παρά τις «διαβεβαιώσεις» του Αντώνη Σαμαρά – εν είδη προεκλογικής πίεσης – ήδη από τις εκλογές του Μαΐου ότι θα κάνει «ζανά και ζανά και ζανά» εκλογές μέχρι να επιτύχει την αυτοδυναμία (Dimitrakopoulos, 2012: 3) τελικά ήρθε σε συνεννόηση με το ΠΑΣΟΚ και την ΔΗΜΑΡ για την δημιουργία κυβέρνησης «Εθνικής Ευθύνης» στην βάση κάποιων προγραμματικών παραχωρήσεων. Η νέα κυβέρνηση ήταν σε επισφαλή θέση εξ' αρχής. Θα έπρεπε να ισορροπήσει μεταξύ της προγραμματικής συμφωνίας που είχε γίνει με τους άλλους δυο κυβερνητικούς εταίρους στη βάση της ελάφρυνσης από τις σκληρές κοινωνικές συνέπειες και των δυσβάσταχτων οικονομικών μέτρων που θα έπρεπε να παρθούν και από την άλλη να φανεί «αντάξια» των μεταρρυθμιστικών δεσμεύσεων που είχε η χώρα προς τους δανειστές. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι στην αρχή «απολάμβανε» μια ισχυρή κοινοβουλευτική πλειοψηφία 179 βουλευτών όμως ενάμιση χρόνο αργότερα κατά την ψήφιση του συμπληρωματικού του 2^{ου} Μνημονίου, Μεσοπρόθεσμου Προγράμματος 2013-2016 έλαβε οριακή πλειοψηφία 153 ψήφων. Η φθορά ήταν ταχεία και ειδικότερα μετά την αποχώρηση της ΔΗΜΑΡ από την κυβέρνηση τον Ιούνιο του 2013 με αφορμή την κατάργηση της ΕΡΤ που επιχειρούσε η κυβέρνηση, ενώ ο αντιπολιτευόμενος ΣΥΡΙΖΑ φαινόταν να γίνεται αποδέκτης αυτής της φθοράς. Η αντίστροφη μέτρηση για την

---

³⁸ Αν και στην πραγματικότητα έχασε ψήφους, αλλά ισοσταθμίστηκε από την ακόμη χαμηλότερη προσέλευση.

«συγκυβέρνηση» Σαμαρά - Βενιζέλου είχε ήδη αρχίσει από τις Ευρωεκλογές του Μαΐου του 2014 όπου η ΝΔ συγκέντρωσε ένα ποσοστό της τάξεως του 22,72% και ήρθε δεύτερη πίσω από τον ΣΥΡΙΖΑ. Τελικά, τον Δεκέμβρη του 2014, μετά την αδυναμία θεσμικής συνεννόησης για την εκλογή ΠτΔ – όπου φυσικά ο ΣΥΡΙΖΑ χρησιμοποιούσε ως μοχλό πίεσης για εκλογές – αλλά και της υπόθεσης με την διαρροή του «*email Χαρδούβελη*» που εμπειριείχε δεσμεύσεις για νέα δημοσιονομικά μέτρα, ο Αντώνης Σαμαράς ανακοινώνει την πρόωρη προσφυγή στις κάλπες για την 25^η Ιανουαρίου του 2015.

4.4 Ο ΣΥΡΙΖΑ στην εξουσία: Η «πρώτη (και δεύτερη) φορά Αριστερά!» (Ιανουάριος 2015 – Ιούλιος 2019)

4.4.1 Η Ελπίδα ήρθε (;) (Ιανουάριος 2015 – Ιούλιος 2015)

Το βράδυ της 25^{ης} Ιανουαρίου του 2015, εν μέσω πανηγυρισμών από τους οπαδούς του ΣΥΡΙΖΑ στην πλατεία Συντάγματος, ανακοινώνονται τα αποτελέσματα των εκλογών: ο ΣΥΡΙΖΑ είναι πρώτο κόμμα με 36,34% κάνοντας ακόμα ένα «*άλμα*» δέκα ποσοστιαίων μονάδων από τις εκλογές του Ιουνίου του 2012, χωρίς όμως να επιτύχει την αυτοδυναμία αποσπώντας 149 έδρες. Αξιοματική αντιπολίτευση η ΝΔ με 27,81%, και ακολουθούν η ΧΑ με 6,92, το νεοσυσταθέν Ποτάμι του δημοσιογράφου Σταύρου Θεοδωράκη με 6,05%, το ΚΚΕ με νέο ΓΓ τον Δημήτρη Κουτσούμπα στο 5,47%, οι ΑΝΕΛ με 4,75 ενώ έβδομο κόμμα αναδεικνύεται το – πάλαι πότε πανίσχυρο - ΠΑΣΟΚ με μόλις 4,68%. Είχε προηγηθεί μια αρκετά πολωμένη προεκλογική περίοδος με αρκετή επίκληση στο συναίσθημα (Boukala, & Dimitrakopoulou, 2015) με την ΝΔ να επιστρατεύει για άλλη μια φορά την «*στρατηγική του φόβου*» για την επόμενη ημέρα (Koliastasis, 2015: 363) ενώ ο ΣΥΡΙΖΑ αντίστοιχα – που είχε ήδη μετριάσει τις θέσεις του από το 2012 (Dimitrakopoulos, 2015: 2) - έτρεξε μια καμπάνια με κυρίαρχο σύνθημα «*η ελπίδα έρχεται*». Όντως, για μια μερίδα του ελληνικού λαού που είχε δει στον ΣΥΡΙΖΑ την πολιτική δύναμη που θα μπορούσε να ανατρέψει τις χρόνιες πολιτικές λιτότητας, ήταν μια στιγμή νίκης. Άλλωστε ο ΣΥΡΙΖΑ υπερθεμάτιζε όλα αυτά τα χρόνια για την ανάγκη μείωσης ή ακόμα και ολικής διαγραφής του χρέους της χώρας, αναθεώρησης και κατάργησης των μέτρων λιτότητας που είχαν επιβληθεί και την ανάγκη επανάκτησης της εθνικής κυριαρχίας στην εσωτερική πολιτική, προτάσεις που κωδικοποιούνται στην λιτή φράση της

«εξόδου» από τα Μνημόνια. Έτσι, στην βάση αυτή της διαιρετικής τομής Μνημόνιο – Αντιμνημόνιο έγινε και αυτή η παράδοση – υπό την έννοια της γειννίασης στο παραδοσιακό πολιτικό φάσμα Αριστεράς/Δεξιάς – κυβερνητική συνεργασία με το ακροδεξιό κόμμα των ANEL (Λαμπρινού, 2019: 337), και η οποία της έδωσε μια σχετικά «άνετη» κοινοβουλευτική πλειοψηφία 162 εδρών στο Κοινοβούλιο.

Με βάση το περίφημο πρόγραμμα της Θεσσαλονίκης που είχε εκφωνήσει ο Αλέξης Τσίπρας στην ΔΕΘ το Σεπτέμβρη του 2014, σκοπός της κυβέρνησης ήταν η συνολική επαναδιαπραγμάτευση των όρων των δανειακών συμβάσεων που είχαν συμφωνηθεί με τους δανειστές της χώρας ήδη από το 1^ο Μνημόνιο. Αυτό προσπάθησε να εφαρμόσει στο πρώτο εξάμηνο της διακυβέρνησης του. Τελικά, η προσπάθεια αυτή αποδείχτηκε αρκετά δύσκολη, καθώς ήταν μια χρονοβόρα διαδικασία και η οποία «εκτροχιαζόταν» από κινήσεις συμβολισμού της κυβέρνησης όπως η επανασύσταση της ΕΡΤ ή η κατάργηση του εισιτηρίου των 5 ευρώ σε όσους προσέρχονται για εξετάσεις στα νοσοκομεία του ΕΣΥ, που ναι μεν δεν είχαν σοβαρό οικονομικό αντίκτυπο στα δημοσιονομικά της χώρας, όμως παραβίαζαν τις δεσμεύσεις της κυβέρνησης για μη μονομερείς ενέργειες αυξάνοντας κατά αυτό τον τρόπο την καχυποψία μεταξύ ελληνικής κυβέρνησης και τρόικας (Rorí, 2016: 1332 – 1333). Όπως καταδεικνύει και η Σπυροπούλου (2022: 237 – 238) η κυβέρνηση Τσίπρα είχε εξ αρχής μεγάλες δυσκολίες. Θα έπρεπε να προσαρμοστεί σε πρωτόγνωρα πεδία άσκησης πολιτικής, αντιμετωπίζοντας τους θεσμούς σε διαπραγματεύσεις που *«με τον τρόπο που γίνονταν ήταν εξ αρχής ναρκοθετημένες και αδιέξοδες, από την πλευρά της εφαρμογής των προγραμματικών δεσμεύσεων του ΣΥΡΙΖΑ. Ο τρόπος που γίνονταν οι διαπραγματεύσεις, με αποκλεισμό της εναλλακτικής δυνατότητας εξόδου από την ευρωζώνη, στην ουσία δεν ήταν διαπραγματεύσεις. Ήταν μία ομηρία της χώρας και ένα παιχνίδι της γάτας με το ποντίκι. Η Ελλάδα θα ήταν υποχρεωμένη να υποκύψει στις απαιτήσεις των δανειστών»*.

Δεδομένων των πληρωμών που θα έπρεπε να καταβάλει το ελληνικό κράτος τους επόμενους μήνες, ο χρόνος δεν ήταν με το μέρος της κυβέρνησης Τσίπρα. Η διαπραγματευτική στρατηγική της «τρίικας» φάνηκε ότι είχε χρονικό ορίζοντα έως τα τέλη Ιουνίου του 2015 που έληγε το πρόγραμμα διάσωσης και κάθε λεπτό μετρούσε. Τελικά όλες οι διαπραγματεύσεις απέβησαν άκαρπες και μετά την απόρριψη της τροποποιημένης πρότασης της 25^{ης} Ιουνίου ως *«ταπεινωτικό τελεσίγραφο μέτρων που αντίκεινται στις θεμελιώδεις αρχές και αξίες της Ευρώπης»* από τον Αλέξη Τσίπρα, η ελληνική κυβέρνηση ανακοίνωσε την απόφαση της να φέρει

την συμφωνία προς ψήφιση από τον ελληνικό λαό (Rori, 2016: 1333), ανακοινώνοντας το πρώτο δημοψήφισμα μετά το 1974.

4.4.2 Το Δημοψήφισμα της 5^{ης} Ιουλίου του 2015

Το δημοψήφισμα της 5ης Ιουλίου του 2015 διεξήχθη με κλειστές τις τράπεζες και με έλεγχο κεφαλαίων (capital controls) σε σκληρό ακραίο και πρωτοφανούς αναβρασμού και διχασμού για την χώρα. Ενώ η διαμάχη του δίπολου Μνημόνιο - Αντιμνημόνιο θα φτάσει στο αποκορύφωμα της τις μέρες που ακολουθήσαν την ανακοίνωση του Αλέξη Τσίπρα για προσφυγής σε δημοψήφισμα. Από την μια είχαμε τα κόμματα της συγκυβέρνησης, ΣΥΡΙΖΑ και ΑΝΕΛ καθώς και την ακροδεξιά ΧΑ όπως επίσης και διάφορα μικρότερα κόμματα κυρίως της εξωκοινοβουλευτικής και πατριωτικής αριστεράς να τάσσονται υπέρ του «ΟΧΙ», και από την άλλη τα κόμματα του παλαιού δικομματισμού ΝΔ και ΠΑΣΟΚ, όπως επίσης το Ποτάμι και η ΔΗΜΑΡ του Φώτη Κουβέλη να υποστηρίζουν την αποδοχή της συμφωνίας. Από τα κοινοβουλευτικά κόμματα, το ΚΚΕ τυπικά μόνο διατήρησε μια ουδέτερη στάση «κλείνοντας ίσως ελαφρά το μάτι» υπέρ της απόρριψης της συμφωνίας. Αν οπτικοποιούσαμε την υποστήριξη προς το «ΟΧΙ» θα λέγαμε μάλλον ότι τα άκρα³⁹ σύγκλιναν ενώ το κέντρο του πολιτικού φάσματος τάχθηκε υπέρ του «ΝΑΙ».

Όπως είδαμε και στα προηγούμενα υποκεφάλαια, ήδη από την αναβάθμιση του ΣΥΡΙΖΑ ως έτερου πόλου του δικομματισμού και την ανάδειξη του Μνημονίου ως βασικής διαιρετικής τομής στην χώρα, οι προεκλογικές διαμάχες είχαν έντονα πολωτικό χαρακτήρα, όμως στην περίπτωση του Δημοψηφίσματος η πρακτική αυτή έφτασε στο αποκορύφωμα της: Η πλευρά του «ΟΧΙ» πλαισίωσε την επιχειρηματολογία της με εθνική υπερηφάνεια και ως την «αξιοπρεπή επιλογή» που δεν έθετε σε κίνδυνο την παραμονή της χώρας στην Ευρωζώνη αλλά θα προσέφερε διαπραγματευτική ισχύ στην κυβέρνηση. Αντίστοιχα οι υποστηρικτές του «ΝΑΙ» παρουσίασαν μια καταστροφική έξοδο από την Ευρωζώνη αλλά ακόμα και από την ΕΕ ως το διακύβευμα του Δημοψηφίσματος. (Rori, 2016: 1333 – 1334). Παράλληλα επιστρατεύτηκαν πρόσωπα τόσο από το εσωτερικό όσο και από το εξωτερικό, όπως ξένοι ηγέτες, επιφανείς οικονομολόγοι, πανεπιστημιακοί, ηθοποιοί κλπ. για να εκφράσουν με κάθε τόνο την υποστήριξη τους στην εκάστοτε μεριά, έγιναν

---

³⁹ Χωρίς να εννοούμε απαραίτητα ότι μιλάμε και για «ακραία» κόμματα.

προσφυγές ως προς την συνταγματικότητα του Δημοψηφίσματος, ακόμα και νύξεις για μη δυνατότητα διεκπεραίωσης του λόγω του μικρού χρονικού διαστήματος από την ανακοίνωση του (Crespy & Ladi, 2019: 879 – 881) και πολλά ακόμα.

Τελικά, παρά τις περισσότερες προβλέψεις (Σπυροπούλου, σελ. 268 - 269) που έδιναν νίκη – και μάλιστα ευρεία – στο «ΝΑΙ», το αποτέλεσμα ήταν το αντίθετο. Το «ΟΧΙ» επικράτησε με 61,31% έναντι του 38,69% που τάχθηκε υπέρ του «ΝΑΙ», με την προσέλευση να είναι σχεδόν ταυτόσημη των εκλογών του Ιανουαρίου στο 62,5% του εκλογικού σώματος.

4.4.3 Μετά το Δημοψήφισμα: Ο «ρεαλιστής» ΣΥΡΙΖΑ στην εξουσία (Ιούλιος 2015 – Ιούλιος 2019)

Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος δεν χωρούσε ερμηνείας: ο ελληνικός λαός με πολύ μεγάλη πλειοψηφία είχε αποφασίσει ότι δεν ήθελε την συμφωνία που είχε προταθεί στην ελληνική κυβέρνηση την 25^η Ιουνίου⁴⁰. Βέβαια όπως ήδη είχαν διαβεβαιώσει οι θεσμοί, αυτή η συμφωνία δεν υπήρχε πλέον. Η ελληνική κυβέρνηση από την άλλη δεν είχε καμία πρόθεση να φτάσει τα πράγματα στα άκρα, έτσι αποπέμποντας τον υπουργό Οικονομικών Γιάνη Βαρουφάκη, έστειλε ένα μήνυμα ότι ήταν έτοιμη να επιστρέψει στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων. Τελικά μετά από πολύωρες διαβουλεύσεις κατά την Σύνοδο Κορυφής για το Ευρώ της 12ης Ιουλίου 2015, έπεσαν οι τίτλοι τέλους: Η Ελλάδα είχε συμφωνήσει σε ένα νέο πρόγραμμα διάσωσης ύψους 86 δις ευρώ για τα επόμενα τρία χρόνια με τον ΕΜΣ. Το «*τρίτο Μνημόνιο*» - όπως ονομάστηκε – ψηφίστηκε στις 13 Αυγούστου 2015 με άνευ προηγουμένου συναίνεση από όλα τα κοινοβουλευτικά κόμματα εκτός της ΧΑ και του ΚΚΕ. Αυτή η υποχώρηση δεν ήρθε αναίμακτα για την κυβέρνηση, ένα αρκετά μεγάλο κομμάτι της κοινοβουλευτικής του ομάδας ήταν διατεθειμένο να διατηρήσει την «αντιμνημονιακή σημαία», αφήνοντας τον ΣΥΡΙΖΑ στην ουσία με 118 βουλευτές αλλά και απογυμνώνοντας τον από την κομματική του νεολαία και την κινηματική του βάση στην οποία στηρίχθηκε τα τελευταία χρόνια. Έτσι αποδυναμωμένος και με την ανάγκη ανανεωμένης νομιμοποίησης, ο Αλέξης Τσίπρας με διάγγελμα του ανακοινώνει την παραίτηση της κυβέρνησης του.

Οι της 20^{ης} Σεπτεμβρίου 2015 οποίες ήταν και πάλι νικηφόρες για τον Αλέξη

---

⁴⁰ Αυτό ήταν στην πραγματικότητα το ερώτημα του Δημοψηφίσματος, παρά το γεγονός ότι οι δυο αντιμαχόμενες πλευρές το ερμήνευαν κατά το δοκούν.

Τσίπρα, εισπράττοντας λαϊκή εντολή ελάχιστα μικρότερη από αυτή του Ιανουαρίου που εκλέχθηκε εν μέσω τυμπανοκρουσιών. Η ΝΔ του Βαγγέλη Μεϊμαράκη αναδείχτηκε σε αξιωματική αντιπολίτευση για δεύτερη συνεχόμενη φορά, μη καταφέροντας να αυξήσει σημαντικά τα ποσοστά της παρά τα δραματικά γεγονότα του τελευταίου τριμήνου. Η μόνη αλλαγή από τις προηγούμενες εκλογές στην κοινοβουλευτική σύνθεση ήταν η είσοδος της Ένωσης Κεντρώων στο Κοινοβούλιο καθώς και η μετονομασία του ΠΑΣΟΚ σε ΔΗΣΥ⁴¹. Στην πραγματικότητα αυτοί ήταν και οι μοναδικοί κερδισμένοι των εκλογών του Σεπτεμβρίου. Όλα τα κόμματα είχαν απωλέσει εκλογική δύναμη σε απόλυτους αριθμούς, γεγονός που ίσως να μην αντανακλάται στα ποσοστά τους καθώς η προσέλευση στις κάλπες κατρακύλησε στο 56,57% έναντι του 63,62% που ήταν στις εκλογές του Ιανουαρίου. Αυτή η μεταβολή σημαίνει προσεγγιστικά ότι επιπλέον 700.000 συμπολίτες μας δεν πήγαν να ψηφίσουν. Η παθιασμένη αντιπαράθεση των προηγούμενων μηνών είχε μετατραπεί σε αδιαφορία ή έστω σιωπηλή διαμαρτυρία προς το πολιτικό σύστημα εν γένει.

Ο ΣΥΡΙΖΑ δημιούργησε για άλλη μια φορά κυβέρνηση με την συμμετοχή των ΑΝΕΛ, έχοντας όμως πιο αδύναμη πλειοψηφία 155 εδρών σε σχέση με το πρώτο εξάμηνο της διακυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ – ΑΝΕΛ. Με τα δημοσιονομικά «χέρια» του δεμένα από το τρίτο Μνημόνιο, αλλά έχοντας αφήσει πίσω του την αριστερή πτέρυγα του κόμματος του που δημιούργησε την ΛΑΕ και με μια φρέσκια λαϊκή εντολή, ο ΣΥΡΙΖΑ είχε τον πολιτικό χώρο και χρόνο για να εδραιώσει την παρουσία του στον κεντροαριστερό χώρο και να παρουσιάσει τόσο στο εξωτερικό όσο και στο εσωτερικό ένα καλό διαχειριστικό πρόσωπο. Είναι ίσως ειρωνικό το γεγονός ότι η σχεδόν τετράχρονη παραμονή στην εξουσία για τον – μνημονιακά «αναβαπτισμένο» - ΣΥΡΙΖΑ ήρθε με ένα πολιτικό πρόγραμμα που πιθανολογούμενα δεν επιθυμούσε αλλά θα έπρεπε να διαχειριστεί. Αυτός φάνηκε να είναι και ο στόχος της δεύτερης κυβέρνησης του Αλέξη Τσίπρα, μια διαχείριση με κοινωνικό και ανθρωπιστικό πρόσημο για την «καθαρή» έξοδο από τα Μνημόνια, την οποία ανακοίνωσε – εν είδει συμβολισμού - από την Ιθάκη σε διάγγελμα του στις 20 Αυγούστου του 2018.

Στο μεσοδιάστημα είχε περάσει τα ευρωπαϊκά «τεστ» της διαχείρισης της ανθρωπιστικής κρίσης των προσφύγων που ερχόντουσαν στα θαλάσσια σύνορα της χώρας λόγω των πολεμικών συγκρούσεων στην Μέση Ανατολή, που ήταν ένα πρόβλημα που σαφώς αφορούσε όλη την Ευρώπη και ιδιαίτερα τον πλούσιο Βορρά

---

⁴¹ Μια συνένωση του ΠΑΣΟΚ, της ΔΗΜΑΡ και των Κινήσεων Πολιτών για τη Σοσιαλδημοκρατία.

που ήταν και ο προορισμός του μεγαλύτερου ποσοστού των προσφύγων καθώς και της ψήφισης μέτρων περεταίρω λιτότητας χωρίς να είναι σε καθεστώς δαμόκλειου σπάθης, όπως με την ψήφιση του τρίτου Μνημονίου, και μάλιστα με σαφώς λιγότερες κοινωνικές αντιδράσεις από την εκρηκτική περίοδο 2010 – 2015⁴².

Τελικά η προσπάθεια επίλυσης ενός χρόνιου προβλήματος της εξωτερικής πολιτικής της χώρας, θα είναι αυτό που θα φέρει τριγμούς στις σχέσεις των κυβερνητικών εταίρων της κυβέρνησης Τσίπρα. Με την Συμφωνία των Πρεσπών την 17^η Ιουνίου του 2018, η γειτονική FYROM λαμβάνει πλέον το όνομα Βόρεια Μακεδονία (Skoulariki, 2020). Όμως, λίγο πριν την υπερψήφιση της Συμφωνίας από την Βουλή, ο αρχηγός των ANEL, Πάνος Καμμένος ήρε την εμπιστοσύνη του στην κυβέρνηση και παραιτήθηκε από την θέση του Υπουργού Εθνικής Άμυνας, θέση που κατείχε από τον Ιανουάριο του 2015, ενώ ζήτησε και την απομάκρυνση των στελεχών του κόμματός του από την κυβέρνηση. Η επικύρωση της Συμφωνίας των Πρεσπών έγινε τελικά αλλά η κυβέρνηση Τσίπρα ήταν φανερά αποδυναμωμένη. Έτσι, με πολύ ισχυρή κυβερνητική πλειοψηφία πορεύτηκε μέχρι τις Ευρωεκλογές του Μαΐου του 2019, στις οποίες αναδείχτηκε δεύτερο κόμμα πίσω από την ΝΔ. Όντας σχεδόν στο τέλος της τετραετίας ο Αλέξης Τσίπρας ανακοίνωσε πρόωρη προσφυγή στις κάλπες για την 7^η Ιουλίου του 2019.

4.5 Η επιστροφή της ΝΔ (Ιούλιος 2019 – Φεβρουάριος 2022)

Στις εκλογές της 7^{ης} Ιουλίου του 2019 η ΝΔ αναδείχτηκε σε πρώτο κόμμα με ποσοστό 39,85% και 158 έδρες, στην δεύτερη θέση ο ΣΥΡΙΖΑ με 31,53%, ακολούθησε το ΚΙΝΑΛ υπό την Φώφη Γεννηματά με 8,10%, το ΚΚΕ με 5,30% ενώ την 5^η και την 6^η θέση κατέλαβαν δυο νεοεισερχόμενα κόμματα: η ΕΛ του Κυριάκου Βελόπουλου με 3,70% και το ΜΕΡΑ25 του πρώην υπουργού Οικονομικών της πρώτης κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ, Γιάννη Βαρουφάκη. Οι συγκεκριμένες εκλογές φέρουν κάποια στοιχεία που την διαφοροποιούν (Tsatsanis κ.ά., 2020) από τις εκλογικές διαδικασίες που είδαμε σε όλη την τρέχουσα δεκαετία: Ήταν οι πρώτες εκλογές που είχαμε αυτοδύναμη κυβέρνηση μετά από 10 χρόνια, χαρακτηρίστηκαν από την ανάκαμψη του δικομματισμού που διέτρεξε το πολιτικό σύστημα από την περίοδο 1977 - 2009 κρίσης με τα δύο μεγάλα κόμματα να συγκεντρώνουν παραπάνω από 70% του

---

⁴² Οι Kanelloropoulos & Kousis (2018) παρουσιάζουν αποκλιμάκωση των κινητοποιήσεων από το 2015 και μετά.

εκλογικού σώματος και μειώθηκαν τα κόμματα που είχαν παρουσία στην Βουλή, φυσικά όχι στα πρότερα της Κρίσης επίπεδα. Στο επίπεδο της προεκλογικής εκστρατείας παρά το γεγονός ότι υπήρξε μεγάλη πώλωση, δεν είχαμε τα φαινόμενα που είδαμε από τις εκλογές του 2012 και μετά ενώ για πρώτη φορά μετά από δέκα χρόνια η κυρίαρχη προεκλογική αντιπαράθεση δεν αφορούσε την οικονομία αλλά ένα ζήτημα εξωτερικής πολιτικής με την «Συμφωνία των Πρεσπών» και την ονομασία της Βόρειας Μακεδονίας.

Χωρίς να θέλουμε να μπορούμε σε λεπτομέρειες για την διαχείριση της πανδημικής κρίσης από την κυβέρνηση της ΝΔ, θα πούμε ότι αυτό ήταν το βασικό πρόβλημα που είχε να αντιμετωπίσει τα χρόνια της διακυβέρνησης της, άλλωστε η κατάσταση ήταν πρωτόγνωρη σε παγκόσμιο επίπεδο. Άλλα μείζονα ζητήματα ήταν η συνταγματική αναθεώρηση του 2019, ο νέος νόμος για την παιδεία όπως επίσης και η δημιουργία πανεπιστημιακής αστυνομίας· μέτρα που έφεραν την αντίδραση των φοιτητικών συλλόγων, οι κοστοβόρες αγορές οπλικών συστημάτων και οι τεράστιας έκτασης πυρκαγιές του καλοκαιριού του 2021.

Τέταρτο Μέρος

Ανάλυση και Παρουσίαση των Αποτελεσμάτων

Κεφάλαιο 1. Η εξέλιξη των υπουργικών ελίτ μεταξύ 1974 και 2022

1. Η έμφυλη διάσταση των υπουργικών συμβουλίων

Σχετικά με το φύλο των μελών των υπουργικών συμβουλίων, από τον Πίνακα 1 βλέπουμε ότι υπάρχει συντριπτική διαφορά της παρουσίας των ανδρών σε σχέση με τις γυναίκες με συνολικά το 92% των προσώπων που έλαβαν κάποια υπουργική θέση να είναι άνδρες. Μάλιστα στην Οικουμενική Κυβέρνηση του Ξενοφών Ζολώτα φτάσαμε και στο απόλυτο, καθώς καμία γυναίκα δεν συμμετείχε στο κυβερνητικό σχήμα.

Πίνακας 1. Ποσοστά γυναικών για μέλη υπουργικών συμβουλίων (N=1244), το σύνολο των μελών του Κοινοβουλίου (N=5326) και μέλη Κοινοβουλίου που ανήκουν σε κόμμα που στηρίζει την εκάστοτε κυβέρνηση (N=3367), για όλες τις εκλογές⁴³ και κυβερνήσεις από το 1974 έως και το 2022.

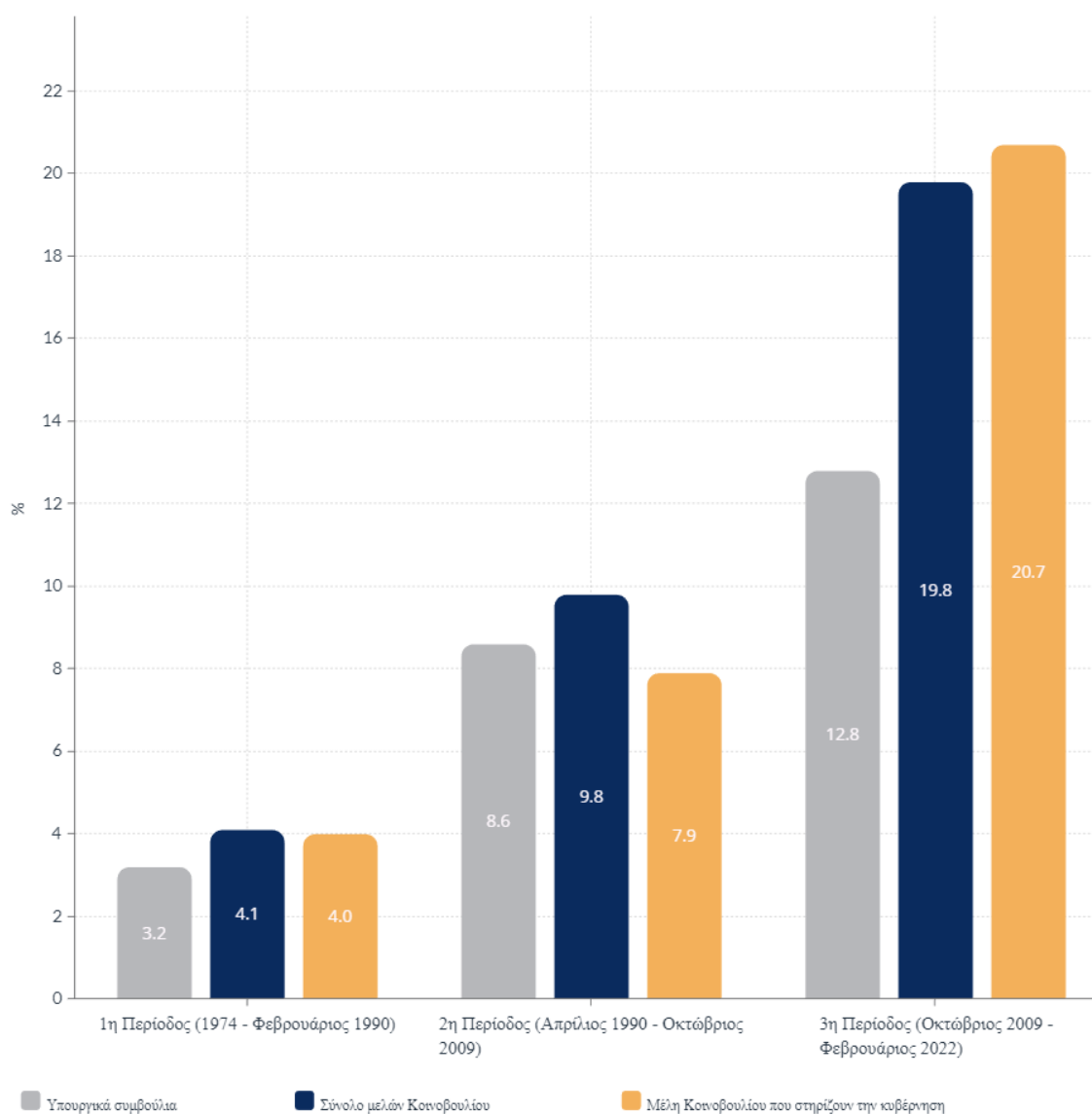
	Μέλη υπουργικών συμβουλίων	Μέλη Κοινοβουλίου	
		Σύνολο μελών του Κοινοβουλίου	Κόμματα που στηρίζουν την κυβέρνηση
1. Καραμανλής Κ.Γ. Ι (1974)	1.8%		
2. Καραμανλής Κ.Γ. ΙΙ (1974 - 1977)	1.7%	2.6%	1.4%
3. Καραμανλής Κ.Γ. ΙΙΙ / Ράλλης (1977 - 1981)	1.6%	3.5%	1.7%
4. Παπανδρέου Α. Ι (1981 - 1985)	4.3%	4.2%	4.5%
5. Παπανδρέου Α. ΙΙ (1985 - 1989)	5.9%	4.0%	4.5%
6. Τζαννετάκης (1989)	4.0%	4.0%	4.5%
7. Ζολώτας (1989 - 1990)	0.0%	6.2%	6.2%
8. Μητσοτάκης Κωνσταντίνος (1990 - 1993)	7.9%	5.8%	6.2%
9. Παπανδρέου Α. ΙΙΙ / Σημίτης (1993 - 1996)	5.4%	6.4%	5.1%
10. Σημίτης Ι (1996 - 2000)	6.7%	6.2%	4.1%
11. Σημίτης ΙΙ (2000 - 2004)	10.1%	10.5%	10.1%
12. Καραμανλής Κ.Α. Ι (2004 - 2007)	5.4%	14.0%	11.1%
13. Καραμανλής Κ.Α. ΙΙ (2007 - 2009)	5.4%	16.1%	11.0%
14. Παπανδρέου Γ. (2009 - 2011)	18.7%		24.3%
15. Παπαδήμος (2011 - 2012)	7.8%	19.1%	19.0%
16. Σαμαράς (2012 - 2015)	9.1%	22.2%	15.6%
17. Τσίπρας Ι (2015)	14.0%	23.2%	29.3%

⁴³ Δεν έχει συμπεριληφθεί η ΙΔ' Κοινοβουλευτική Περίοδος (Μάιος – Ιούνιο 2012 καθώς δεν προέκυψε κυβέρνηση από αυτή).

18. Τσίπρας II (2015 - 2019)	20.0%	18.4%	21.7%
19. Μητσοτάκης Κυριάκος (2019 – 2022)	11.5%	21.4%	15.7%
Σύνολο	8.0%	11.0%	10.7%

Πηγή: Για τα δεδομένα των βουλευτών 1989-2019: Κακεπάκη (2022), <https://doi.org/10.17903/FK2/LV6EDO> . Για τα δεδομένα των βουλευτών 1974-1989: <https://www.hellenicparliament.gr/Organosi-kai-Leitourgia/Olomeleia/SInthesi-Proigoumenon-Periodon-New/>

Γράφημα 1: Ποσοστά (%) εκπροσώπησης των γυναικών επί των μελών των υπουργικών συμβουλίων (N=1244), του συνόλου των μελών του Κοινοβουλίου (N=5326) και των μελών του Κοινοβουλίου που ανήκουν σε κόμμα που στηρίζει την εκάστοτε κυβέρνηση (N=3367). Για όλες τις κυβερνήσεις και εκλογικές διαδικασίες από το 1974 έως και το 2022 με χρονική περιοδολόγηση.

Με βάση την περιοδολόγηση μας (Γράφημα 1), μεταξύ 1974 και 1990 παρατηρείται η μεγαλύτερη διαφορά στην παρουσία ανδρών και γυναικών τόσο στα υπουργικά συμβούλια με μόλις το 3,2% των συνολικών προσώπων που κατείχαν υπουργικό χαρτοφυλάκιο να είναι γυναίκες, όσο και επί του συνόλου των μελών του Κοινοβουλίου στο 4%. Στην δεύτερη περίοδο που χαρακτηρίζεται από την «εκσυγχρονιστική» προσπάθεια της χώρας, τα πράγματα φαίνεται να αλλάζουν λίγο προς το καλύτερο. Κυμαινόμαστε και πάλι σε πολύ χαμηλά ποσοστά, αλλά τουλάχιστον λίγο πάνω από τον μ.ό. της 48ετίας, με το 8,6% να είναι γυναίκες. Στην τρίτη περίοδο που εξετάζουμε, αυτής της «Κρίσης» η αυξητική τάση συνεχίζεται και μάλιστα φτάνει και στο υψηλότερο ποσοστό της 48ετίας, όπου στην δεύτερη κυβέρνηση Τσίπρα μια στους πέντε υπουργούς να είναι γυναίκα. Παράλληλα όμως, ενώ σε αυτή την περίοδο συνολικά οι γυναίκες αποτελούν το 12.8% των υπουργικών συμβουλίων, στο Κοινοβούλιο η εκπροσώπηση είναι αρκετά μεγαλύτερη στο 19.8%, αν μάλιστα υπολογιστούν μόνο οι βουλευτρίες που στήριξαν τις εκάστοτε κυβερνήσεις φτάνουμε στο 20.7% επί του συνολικού αριθμού των βουλευτών.

Με βάση τα παραπάνω και την συνολική εικόνα που παρουσιάζεται σε συγκριτική διάσταση στο Γράφημα 1 και στον Πίνακα 1, θα θέλαμε να σταθούμε σε τρία βασικά σημεία της έμφυλης εκπροσώπησης. Τόσο στην περίπτωση των υπουργικών συμβουλίων όσο ακόμα περισσότερο και στην περίπτωση της κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης των γυναικών, φαίνεται να ισχύει η «*συνεχής αλλαγή*» (Κακεπάκη, 2016β: 115-116) καθώς λόγω των μεταβολών στα συστήματα αξιών, της επίδραση του φεμινιστικού κινήματος και των πολιτικών ισότητας, έχουμε αργές αλλά σταθερές αλλαγές προς την κατεύθυνση της ίσης αντιπροσώπευσης, χωρίς βέβαια να είμαστε κοντά σε αυτή ή η όλη πορεία να μην έχει και οπισθοδρομήσεις.

Οι οπισθοδρομήσεις αυτές στην παρουσία των γυναικών στα υπουργικά συμβούλια φαίνεται να επηρεάζονται από δύο παράγοντες: από την πολιτική και οικονομική κρίση και από την ιδεολογική πλατφόρμα του κυβερνώντος κόμματος. Στις δύο περιπτώσεις που το πολιτικό σύστημα ήταν σε εντονότατο αδιέξοδο – όπως μετά τις εκλογές του Νοεμβρίου του 1989 ή την προσπάθεια δημοψηφίσματος από τον Γιώργο Παπανδρέου το 2011 – και τον ορισμό κυβερνήσεων με επικεφαλής εξωκοινοβουλευτικούς τεχνοκράτες, είδαμε την παρουσία των γυναικών να μειώνεται, και στην περίπτωση της κυβέρνησης Ζολώτα, ακόμα και να εκμηδενίζεται. Έτσι βλέπουμε το αντίθετο από αυτό που αναφέρει η Κακεπάκη (ό.π.: 116) για τις κοινοβουλευτικές ελίτ, ότι δηλαδή σε περιόδους κρίσης των ελίτ, οι γυναίκες ως

περισσότερο «άφθαρτες» σημειώνουν υψηλότερα ποσοστά παρουσίας στο Κοινοβούλιο. Μπορεί στις εκλογές οι γυναίκες να ταυτίζονται λιγότερο με το «παλαιό διεφθαρμένο καθεστώς» όμως τελικά κάτι τέτοιο δεν αντανακλάται και στα υπουργικά συμβούλια όπου ισχύει το αντίθετο φαινόμενο.

Ο δεύτερος παράγοντας οπισθοδρόμησης φαίνεται να είναι η θέση του κυβερνώντος κόμματος (ή του επικεφαλούς της κυβερνητικής συνεργασίας) στο πολιτικό φάσμα. Όσο δεξιότερα, τόσο μικρότερη η συμμετοχή των γυναικών στα υπουργικά συμβούλια. Αυτό φαίνεται να επιβεβαιώνεται σχεδόν σε όλες τις εναλλαγές εξουσίας⁴⁴ μεταξύ της ΝΔ και είτε του ΠΑΣΟΚ είτε του ΣΥΡΙΖΑ που βρίσκονται σαφώς αριστερότερα. Μάλιστα στην τελευταία κυβέρνηση Μητσοτάκη η διαφορά μεταξύ της εκπροσώπησης των γυναικών στο Κοινοβούλιο και στην Κυβέρνηση φτάνει σχεδόν τις 10 ποσοστιαίες μονάδες, με 21,4% και 11,5% αντίστοιχα.

Συμπερασματικά, θεωρούμε ότι η εικόνα είναι σαφής: Οι γυναίκες επιλέγονται πολύ λιγότερο από ότι οι άντρες τόσο στις εκτελεστικές θέσεις – όπως είναι οι θέσεις στο υπουργικό συμβούλιο – από τους επικεφαλείς των κυβερνήσεων, όσο και στις κοινοβουλευτικές θέσεις. Υπάρχει μια σημαντική τάση ανόδου που διαφαίνεται κοιτώντας την μεγάλη εικόνα, αρχικά από το τέλος του διπολικού κόσμου στις αρχές της δεκαετίας του 1990 και φτάνει μέχρι τις μέρες μας, όμως με αρκετές οπισθοδρομήσεις, ειδικά στην περίπτωση των υπουργικών συμβουλίων. Μάλιστα αν υποθέσουμε ότι η σύνθεση μιας κυβέρνησης είναι μια προσπάθεια ισορροπίας μεταξύ του πολιτικού χαρακτήρα, με την επιλογή πολιτικών προσώπων που είναι εκλεγμένα και κατά την Alexiadou (2016: 5 – 6) «πιστά», και ενός περισσότερο εκτελεστικού παράγοντα, με την επιλογή μη εκλεγμένων, εξωκοινοβουλευτικών ή ακόμα και τεχνοκρατών που «κάνουν την δουλειά σωστά», βλέπουμε ότι και εκεί οι γυναίκες υπό-εκπροσωπούνται. Ειδικά στα χρόνια της παρατεταμένης Κρίσης, ενώ αυξάνεται η εκπροσώπηση των γυναικών στο Κοινοβούλιο όπως επίσης και στα κυβερνητικά κόμματα που στηρίζουν τις εκάστοτε κυβερνήσεις, δεν ακολουθείται και η αντίστοιχη εκπροσώπηση στα υπουργικά συμβούλια.

---

⁴⁴ Εξάιρεση αποτελεί η κυβερνητική αλλαγή του 1993, με τα ποσοστά όμως να είναι πολύ χαμηλά για τις γυναίκες έτσι και αλλιώς, και άρα η παρουσία ενός και μόνο επιπλέον προσώπου τα επηρεάζει αρκετά.

1.2 Ηλικιακές διαφοροποιήσεις

Με βάση τον Πίνακα 2, βλέπουμε ότι κατά κανόνα, τα πρόσωπα που λαμβάνουν υπουργικές θέσεις είναι γηραιότερα από τα πρόσωπα που καταλαμβάνουν κοινοβουλευτικές με συνολική μέση ηλικία στα μέλη των υπουργικών συμβουλίων να είναι τα 53.3 έτη, που ανεβαίνει ελάχιστα στα 53.5 έτη αν υπολογίσουμε μόνο την περίοδο 1989-2022, ενώ αντίστοιχα στο Κοινοβούλιο για το ίδιο χρονικό διάστημα είναι στα 51.6 έτη. Επίσης βλέπουμε ότι ενώ η ηλικία αυξάνεται με την πάροδο του

Πίνακας 2. Μέσος όρος ηλικίας την στιγμή της υπουργοποίησης σε όλες τις κυβερνήσεις από το 1974 έως και το 2022 (N=1226) και μέσος όρος ηλικίας κατά τη στιγμή της εκλογής στο Κοινοβούλιο, 1989 – 2022 (N=3998).

	Υπουργικά Συμβούλια		Κοινοβούλιο	
	Μ.ό. ηλικίας, σε έτη			
1. Καραμανλής Κ.Γ. I (1974)	57.8			
2. Καραμανλής Κ.Γ. II (1974 - 1977)	54.7	55		
3. Καραμανλής Κ.Γ. III / Ράλλης (1977 - 1981)	52.9			
4. Παπανδρέου Α. I (1981 - 1985)	49.7			
5. Παπανδρέου Α. II (1985 - 1989)	50.9	50.4		
6. Τζαννετάκης (1989)	55		50.3	
7. Ζολώτας (1989 - 1990)	58.8	57.3	49.5	49.9
Σύνολο 1 ^{ης} περιόδου (1974 – 1990)	53.5 έτη		49.9 έτη	
8. Μητσοτάκης Κωνσταντίνος (1990 - 1993)	53.1	53.1	49.2	
9. Παπανδρέου Α. III / Σημίτης (1993 - 1996)	52.3		50.6	
10. Σημίτης I (1996 - 2000)	52	52	51	51.2
11. Σημίτης II (2000 - 2004)	51.6		51.9	
12. Καραμανλής Κ.Α. I (2004 - 2007)	53.4		52.3	
13. Καραμανλής Κ.Α. II (2007 - 2009)	51.3	52.4	52	52.1
Σύνολο 2 ^{ης} περιόδου (1990 – 2009)	52.3 έτη		51.2 έτη	
14. Παπανδρέου Γ. (2009 - 2011)	51.2	51.2		
15. Παπαδήμος (2011 - 2012)	55.6	55.6	52.2	
16. Σαμαράς (2012 - 2015)	53.2	53.2	51.6	
17. Τσίπρας I (2015)	58.8		53.1	
18. Τσίπρας II (2015 - 2019)	55.4	56.6	53.5	53.3
19. Μητσοτάκης Κυριάκος (2019 – 2022)	52.1	52.1	53.7	

Σύνολο 3 ^{ης} περιόδου (2009 – 2022)	54.2 έτη	52.82 έτη
Σύνολο για περίοδο 1989-2022	53.5 έτη	
Σύνολο	53.3 έτη	51.6 έτη

Πηγή: Για τα δεδομένα των βουλευτών 1989-2019: Κακεπάκη (2022), <https://doi.org/10.17903/FK2/LV6EDO>

χρόνου στις κοινοβουλευτικές ελίτ, ακολουθώντας και την τάση αύξησης της διάμεσης ηλικίας των Ελλήνων πολιτών από τον Β' Π.Π. και μετά: από τα 26 έτη το 1951 (Διανέοσις, 2016), στα 45.6 για το 2019 σύμφωνα με έκθεση του ΟΗΕ (2019). Χωρίς βέβαια να έχουμε πλήρη εικόνα για τους βουλευτές από το 1974 έως το 1989, καθώς τα διαθέσιμα δεδομένα μας ξεκινάνε από την Ε' Κοινοβουλευτική Περίοδο που αντιστοιχεί στην Κυβέρνηση Τζανή Τζαννετάκη, η τάση επιβεβαιώνεται και από τα αποτελέσματα της έρευνας των Bourikas και Sotiropoulos (2002: 170) που μιλάνε για άνοδο της μέσης ηλικίας των κοινοβουλευτικών ελίτ για την περίοδο 1977 – 1989. Από την άλλη δεν έχουμε αντίστοιχο μοτίβο και στις κυβερνητικές ελίτ, με την περίοδο 1990 - 2009 να είναι η νεότερη ηλικιακά στα 52,3 έτη, ενώ μεγαλύτερη ηλικιακά φαίνεται η πρώτη περίοδος (1974 – 1990) παρά το γεγονός ότι περιλαμβάνονται σε αυτή και οι πρώτες κυβερνήσεις του Ανδρέα Παπανδρέου (1981 – 1989) που ήταν οι νεότερες ηλικιακά στην 48ετία που μελετάμε.

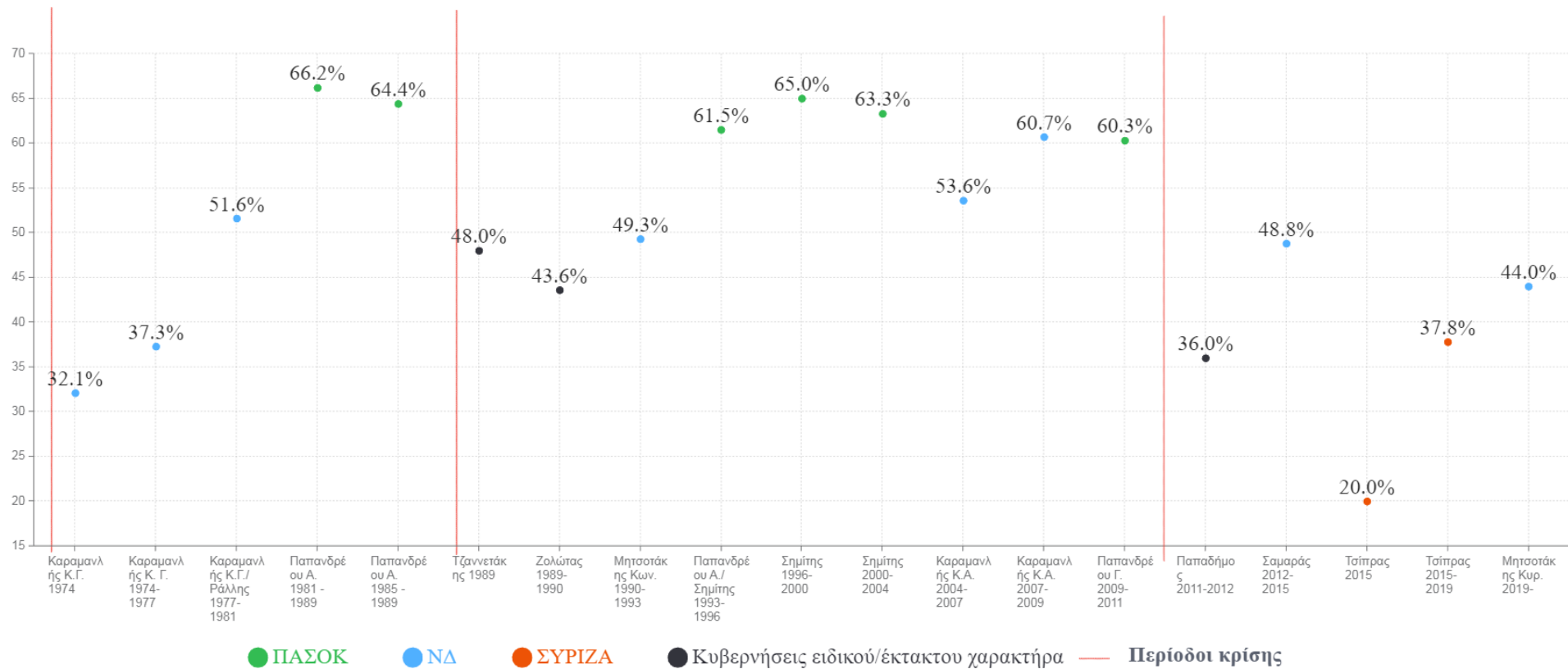
Θεωρούμε ότι η μεγάλη περιοδολόγηση δεν μας εξυπηρετεί σε αυτή την περίπτωση και θα πρέπει να δούμε τις ειδικές συνθήκες στην μικρότερη κλίμακα της περιοδολόγησης ανά κυβερνητικές εναλλαγές για να βγάλουμε κάποια συμπεράσματα. Με την βοήθεια του Γραφήματος 2, η χρονική εγγύτητα στην πολιτική κρίση αναδεικνύεται ίσως σε παράγοντα για «γρηραιότερες» κυβερνήσεις. Αρχικά η Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας του Κωνσταντίνου Καραμανλή ήρθε ως αποτέλεσμα της πτώσης της Χούντας μετά τα τραγικά γεγονότα της Κύπρου, με την πιθανότητα ενός νέου πραξικοπήματος να μην είναι άκαιρη, σχημάτισε μια κυβέρνηση από κοντινούς του συνεργάτες, προσωπικότητες που εκφράζουν διάφορες κοινωνικές ομάδες και προδικτατορικούς πολιτικούς ανεξαρτήτου κόμματος, μας μοιάζει λογικό μια τέτοια κυβέρνηση να είναι ηλικιακά «μεγάλη» με μ.ό. τα σχεδόν 58 έτη και μόλις το 32.1% να είναι κάτω των 53 ετών, άλλωστε ο ίδιος ο Καραμανλής ήταν τότε 67 ετών. Στην συνέχεια, το ίδιο μοτίβο φαίνεται να επαναλαμβάνεται και στην πολιτική κρίση του 1989, όπου οι κυβερνήσεις Τζαννετάκη και Ζολώτα είχαν το 52% και 56,4% των μελών τους πάνω από 53

ετών και μ.ο. 55 και 58.8 έτη αντίστοιχα, ενώ η προηγούμενη Κυβέρνηση Παπανδρέου του 1985 είχε μόλις το 35,6% των μελών της πάνω από τα 53 έτη και η αμέσως επόμενη του Κωνσταντίνου Μητσοτάκη είχε μ.ό. ηλικίας τα 53.1 έτη. Τέλος, η Κυβέρνηση Παπαδήμου που ήταν η πρώτη κυβέρνηση που δημιουργήθηκε μετά την ένταξη της Ελλάδας στους μηχανισμούς δημοσιονομικής προσαρμογής, είχε μέση ηλικία τα 55.6 έτη και το 64% των μελών της πάνω από τον μ.ό. έναντι 39,7% που ήταν στην αμέσως προηγούμενη Κυβέρνηση Παπανδρέου και το 51,2% που ήταν στην αμέσως επόμενη Κυβέρνηση Σαμαρά. Υπάρχει και η περίπτωση του ΣΥΡΙΖΑ στις δύο κυβερνήσεις που ηγούταν, που παρουσίασε πολύ μικρά ποσοστά νέων ηλικιακά ανθρώπων με υπουργικά χαρτοφυλάκια, με την πρώτη Κυβέρνηση Τσίπρα του 2015 να έχει και το «αρνητικό ρεκόρ» των 4 στους 5 υπουργούς να έχουν ηλικία μεγαλύτερη από τα 53 έτη και μέσο όρο τα 58.8 έτη. Όμως στην περίπτωση του ΣΥΡΙΖΑ υποστηρίζουμε ότι ήταν κυρίως ζήτημα των στελεχών που επέλεξε να εμπιστευτεί τα υπουργικά χαρτοφυλάκια, εκτός του άμεσου κομματικού μηχανισμού – κυρίως μέλη ΔΕΠ. Παρατηρώντας τον Πίνακα 3, το 28% των υπουργικών του θέσεων καλύφθηκαν από μη πρότερα εκλεγμένα πρόσωπα τα οποία είχαν μέσο όρο ηλικίας σχεδόν τα 62 χρόνια, που σημαίνει ότι το υπόλοιπο 72% είχε μ.ό. ηλικίας γύρω στα 57.5 χρόνια, όμως αντίστοιχα και από τα δεδομένα που έχουμε στα χέρια μας από την βάση δεδομένων των βουλευτών (Κακεπάκη, 2022) τόσο τα μέλη των κοινοβουλευτικών ομάδων των ΑΝΕΛ και του ΣΥΡΙΖΑ που στήριξαν την πρώτη Κυβέρνηση Τσίπρα το 2015, είχαν σχετικά υψηλό μ.ό. ηλικίας στα 54.2 έτη σε σχέση με το σύνολο της ΙΣΤ' Κοινοβουλευτικής Περιόδου που ήταν στο 53.1.

Το ΠΑΣΟΚ έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον κατά τη γνώμη μας, καθώς κατά κανόνα παρουσιάζει τα «νεότερα» κυβερνητικά σχήματα στις αυτοδύναμες κυβερνήσεις του, γεγονός που επιβεβαιώνεται από το Γράφημα 2 όσο και από τον Πίνακα 2 με τις Κυβερνήσεις Παπανδρέου της οκταετίας 1981 – 1989 να είναι οι «νεότερες» όλης της περιόδου, με μέσο όρο τα 50.4 έτη, την υπερδεκαετή διακυβέρνηση του «εκσυγχρονιστικού» ΠΑΣΟΚ με μ.ό. ηλικίας τα 52 έτη και πάνω από το 60% των μελών των υπουργικών συμβουλίων να είναι νεότερα των 53 ετών ενώ και η περίοδος Γιώργου Παπανδρέου φέρει περίπου τα ίδια ηλικιακά χαρακτηριστικά, με μέση ηλικία τα 51.2 έτη.

Γράφημα 2: Ποσοστά (%) υπουργών κάτω του μέσου όρου ηλικίας υπουργοποίησης (53,3 έτη) ανά κυβέρνηση που χαρακτηρίζεται κομματικά με βάση την κομματική ταύτιση του επικεφαλούς της*, από το 1974 έως και το 2022 (N=1226).

*: Ο Τζανής Τζαννετάκης ήταν στέλεχος της ΝΔ όταν ανέλαβε την πρωθυπουργία της χώρας, όμως η κυβέρνηση χαρακτηρίστηκε ως ειδικού/έκτακτου σκοπού γιατί δεν ήταν κομματική η κατεύθυνση της κυβέρνησης του, αλλά η «κάθαρση από τα σκάνδαλα» της προγενέστερης περιόδου του ΠΑΣΟΚ.

Πίνακας 3. Ποσοστά μελών υπουργικών συμβουλίων (%) μη έχοντας πρότερη κοινοβουλευτική και υπουργική εμπειρία πριν την στιγμή της υπουργοποίησης τους, χωρισμένα ανά κυβερνητική θητεία από το 1974 έως και το 2022.

	Μη εκλεγμένοι (N=304)		Μη υπουργική θέση (N=723)		Μη εκλεγμένοι και μη υπουργική θέση (N=225)	
	%	Μ.ό. ηλικίας	%	Μ.ό. ηλικίας	%	Μ.ό. ηλικίας σε έτη
1. Καραμανλής Κ.Γ. Ι (1974)	79.6%	57	68.5%	56.1	63.0%	56.1
2. Καραμανλής Κ.Γ. ΙΙ (1974 - 1977)	55.9%	53.9	50.8%	52.8	42.4%	53.3
3. Καραμανλής Κ.Γ. ΙΙΙ / Ράλλης (1977 - 1981)	14.5%	51.3	43.5%	50	9.7%	47
4. Παπανδρέου Α. Ι (1981 - 1985)	46.4%	50.1	95.7%	49.3	44.9%	50
5. Παπανδρέου Α. ΙΙ (1985 - 1989)	19.8%	49.8	57.4%	50.1	15.8%	49.9
6. Τζαννετάκης (1989)	16.0%	50.3	48.0%	51.5	16.0%	50.3
7. Ζολώτας (1989 - 1990)	51.3%	63	15.4%	57.2	12.8%	58
8. Μητσοτάκης Κωνσταντίνος (1990 - 1993)	10.5%	56.4	60.5%	50.6	6.6%	48.5
9. Παπανδρέου Α. ΙΙΙ / Σημίτης (1993 - 1996)	13.0%	54.1	58.7%	50.6	12.0%	54.7
10. Σημίτης Ι (1996 - 2000)	8.3%	63.4	31.7%	50.8	5.0%	66.3
11. Σημίτης ΙΙ (2000 - 2004)	6.3%	55.8	41.8%	49.6	5.1%	54.3
12. Καραμανλής Κ.Α. Ι (2004 - 2007)	7.1%	61	71.4%	52.6	7.1%	61
13. Καραμανλής Κ.Α. ΙΙ (2007 - 2009)	3.6%	65	48.2%	49.1	3.6%	65
14. Παπανδρέου Γ. (2009 - 2011)	12.5%	49.1	73.4%	50.4	12.5%	49.1
15. Παπαδήμος (2011 - 2012)	23.5%	57.2	56.9%	55	15.7%	58.1
16. Σαμαράς (2012 - 2015)	19.3%	58.5	59.1%	52.2	14.8%	56.6
17. Τσίπρας Ι (2015)	28.0%	61.6	96.0%	58.8	28.0%	61.6
18. Τσίπρας ΙΙ (2015 - 2019)	32.9%	54	44.7%	51.9	22.4%	48.9
19. Μητσοτάκης Κυριάκος (2019 – 2022)	35.9%	52	69.2%	50.6	35.9%	52
Σύνολο	24.4%	55.1 έτη	58.1%	51.8 έτη	19.3%	53.6 έτη

1.2.1 Ηλικιακές διαφοροποιήσεις και μοτίβα ανανέωσης των υπουργικών ελίτ: Η περίπτωση του πρώιμου ΠΑΣΟΚ

Στον Πίνακα 3 βλέπουμε ότι τα σχετικά πιο «άπειρα» κυβερνητικά στελέχη, που δηλαδή δεν διαθέτουν είτε κοινοβουλευτική εμπειρία είτε υπουργική εμπειρία στο παρελθόν είτε και τα δύο, παρατηρούνται όπως είναι λογικό στις εναλλαγές των κυβερνήσεων. Έτσι εκτός από την πρώτη Κυβέρνηση «Εθνικής Ενότητας» για την οποία ήδη αναφέραμε τις ειδικές συνθήκες δημιουργίας της πιο πάνω και η δεύτερη εκλεγμένη Κυβέρνηση Κωνσταντίνου Γ. Καραμανλή έφερε σχετικά υψηλά επίπεδα απειρίας των στελεχών – λόγω και της μη διεξαγωγής εκλογών για σχεδόν μια δεκαετία και φυσικά της επταετούς δικτατορίας - της με παραπάνω από 1 στα 2 υπουργικά χαρτοφυλάκια να μην έχει κοινοβουλευτική ή υπουργική εμπειρία, με το ποσοστό αυτό φυσικά να μειώνεται αισθητά στην τρίτη κυβερνητική θητεία.

Εξαιρώντας τις περιπτώσιολογικές κυβερνήσεις ειδικού σκοπού (Τζαννετάκη, Ζολώτα και Παπαδήμου), βλέπουμε αυτό το μοτίβο να επαναλαμβάνεται σε όλη την 48ετία: όποτε είχαμε συναπτές κυβερνήσεις του ίδιου κόμματος αρχικά είχαμε μεγάλα ποσοστά ανανέωσης που στην συνέχεια έπεφταν καθώς προφανώς τα ίδια πρόσωπα επαναλαμβάνονταν και στην επόμενη κυβερνητική θητεία ενώ με την δικομματική εναλλαγή των κυβερνήσεων – ειδικά στην περίπτωση της ΝΔ – είχε μεσολαβήσει συνήθως και αλλαγή ηγεσίας⁴⁵, με τα υψηλά ποσοστά ανανέωσης να κάνουν πάλι την εμφάνιση τους. Ερμηνευτικά θεωρούμε ότι ο εκάστοτε νέος κομματικός ηγέτης και πρωθυπουργός θέλει να «εμβαπτίσει» και να διαχωρίσει την διακυβέρνηση του από το – πολλές φορές αμαρτωλό - παρελθόν με αρκετά νέα και ενδεχομένως «άφθαρτα» στα μάτια της κοινής γνώμης πρόσωπα. Με βάση τον πίνακα 3 βλέπουμε ότι τα νέα αυτά πρόσωπα βέβαια δεν είναι απαραίτητα και νεότερα ηλικιακά καθώς μόνο στην περίπτωση των νέων κυβερνητικών χαρτοφυλακίων που δεν είχαν πρότερη υπουργική εμπειρία βλέπουμε νεότερα (51.8 έτη) ηλικιακά πρόσωπα από τον μέσο όρο που όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο είναι στα 53.3 έτη. Τόσο αυτοί που δεν διαθέτουν

---

⁴⁵ Στην ΝΔ είχαμε και αρκετά περισσότερες αλλαγές ηγεσίας κατά την διάρκεια των κυβερνητικών τους περιόδων, καθώς από τον Κωνσταντίνο Γ. Καραμανλή περάσαμε στον Ιωάννη Ράλλη εν μέσω της κυβερνητικής θητείας 1977-1981, από εκεί στον Κωνσταντίνο Μητσοτάκη το 1990 – 1993, στον Κωνσταντίνο Α. Καραμανλή το 2004-2009, στον Αντώνη Σαμαρά το 2012-2014 και τέλος στον Κυριάκο Μητσοτάκη το 2019 έως και σήμερα. Παράλληλα το ΠΑΣΟΚ που βέβαια δεν συμμετείχε ως «έτερο μέρος» του δικομματισμού την τελευταία δεκαετία, είχε ουσιαστικά δυο εναλλαγές: από τον Α. Παπανδρέου στον Κώστα Σημίτη για λόγους υγείας εν μέσω της κυβερνητικής θητείας 1993-1996 και από τον Κώστα Σημίτη στον Γιώργο Παπανδρέου ήδη από τις εκλογές του 2004 αλλά σε κυβερνητική ισχύ από το 2009-2011.

ούτε κοινοβουλευτική ούτε υπουργική εμπειρία όσο ακόμα περισσότερο οι μη έχοντες κοινοβουλευτική εμπειρία είναι μεγαλύτεροι ηλικιακά με 53.6 και 55.1 έτη αντίστοιχα.

Θα θέλαμε όμως να αφήσουμε την μεγάλη περιοδολόγηση και να σταθούμε λίγο στην περίπτωση του ΠΑΣΟΚ. Το ΠΑΣΟΚ αναδείχθηκε κυβέρνηση για πρώτη φορά το 1981 και η εισροή νέων προσώπων όπως είναι αναμενόμενο ήταν τεράστια: σχεδόν ένα στα δύο (46.4%) υπουργικά πρόσωπα του ΠΑΣΟΚ δεν είχαν πρότερη κοινοβουλευτική παρουσία παρά το γεγονός ότι ήταν αξιωματική αντιπολίτευση ήδη από το 1977 με 93 έδρες, όλοι εκτός από τρεις⁴⁶ δεν διέθεταν κυβερνητική εμπειρία (95.7%) ενώ το 44.9% δεν διέθετε ούτε το ένα ούτε το άλλο. Στην αμέσως επόμενη τετραετία του 1985 – 1989, το ΠΑΣΟΚ κατάφερε να διατηρήσει ένα βαθμό ανανέωσης, με ποσοστά 19.8%, 57.4% και 15.8% για τις τρεις προαναφερθείσες κατηγορίες. Συγκριτικά η ΝΔ είχε χαμηλότερα ποσοστά στην δεύτερη εκλεγμένη κυβέρνηση της το 1977 - 1981 και το ίδιο ίσχυε φυσικά και για την δεύτερη κυβέρνηση Κωνσταντίνου Α. Καραμανλή το 2004-2007. Μόνο η δεύτερη κυβέρνηση Τσίπρα είχε αντίστοιχα ποσοστά όμως μετά τα δραματικά γεγονότα που περιγράψαμε στην περιοδολόγηση μας, με το Δημοψήφισμα και την αποχώρηση σημαντικού μέρους της κοινοβουλευτικής ομάδας και των στελεχών του κόμματος. Αυτή η ανανέωση του πρώιμου ΠΑΣΟΚ στις εκτελεστικές θέσεις συνοδεύεται και από χαμηλά ηλικιακά νούμερα, με την μέση ηλικία των μη έμπειρων στελεχών του να είναι γύρω στα 50 έτη, όσο περίπου είναι και ο συνολικός μέσος όρος ηλικίας των κυβερνήσεων αυτών, πράγμα που σημαίνει ότι τόσο τα έμπειρα στελέχη του όσο και τα μη έμπειρα είναι σχετικά μικρά σε ηλικία χωρίς ηλικιακές διαφοροποιήσεις μεταξύ τους.

Αντίστοιχα, κάτι τέτοιο δεν το είδαμε στην «εκσυγχρονιστική» υπερδεκαετία του ΠΑΣΟΚ το 1993-2004 όπου τόσο οι βαθμοί ανανέωσης όσο και η μέση ηλικία των νέων υπουργών δεν ήταν ανάλογη της προηγούμενης δεκαετίας, με μόνη εξαίρεση την – εντυπωσιακή θα λέγαμε – αύξηση του ποσοστού των νέων προσώπων χωρίς υπουργική εμπειρία μετά από 7 συναπτά χρόνια διακυβέρνησης, από το 31.7% που ήταν την τετραετία 1996 – 2000, στο 41.8% του 2000 – 2004 που μάλιστα συνοδεύτηκε και από νεότερα σχετικά πρόσωπα.

---

⁴⁶ Οι δύο από τους οποίους είχαν λάβει χαρτοφυλάκιο στην Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας του 1974 ως σημαίνουσες προσωπικότητες με αντιδικτατορική δράση: ο Ευάγγελος Κουλουμπής ήταν πρόεδρος του ΤΕΕ ενώ ο Γεώργιος - Αλέξανδρος Μαγκάκης ήταν διαπρεπής πανεπιστημιακός, φυλακισμένος επί Δικτατορίας. Ο τρίτος ήταν ο ίδιος ο Ανδρέας Παπανδρέου που είχε λάβει υπουργικές θέσεις στην κυβέρνηση Γεωργίου Παπανδρέου πριν τα Ιουλιανά. Είναι ενδεικτικό της επιχειρούμενης «ανανέωσης» το γεγονός ότι το ΠΑΣΟΚ δεν είχε ούτε ένα προδικτατορικό πολιτικό στέλεχος στη σύνθεση της κυβέρνησης του

Ερμηνευτικά, στα παραπάνω στοιχεία διαφαίνεται η μετατροπή του ΠΑΣΟΚ από το «*πρώτο μαζικό κόμμα στην εξουσία*» το 1981 προς «*ένα κόμμα του κράτους, μετά την ιδεολογική και συνάμα δομική επικράτηση του εκσυγχρονισμού-νεοφιλελευθερισμού τις δεκαετίες του 1990 και 2000*» που αναφέρει ο Πιερίδης (2015: 187) στην βιβλιοκριτική του για το βιβλίο του Βερναρδάκη (2011) με θέμα τα πολιτικά κόμματα, τις εκλογές και το κομματικό σύστημα στην χώρα μας μεταξύ 1990 και 2010. Ως μαζικό κόμμα, το ΠΑΣΟΚ του τέλους της δεκαετίας του 1970 και της δεκαετίας του 1980, είχε «*πρόσβαση*» σε μεγάλους αριθμούς νέων – τόσο από την άποψη της ηλικίας όσο και από την άποψη της μη εμπειρίας - και ικανών στελεχών που θα μπορούσαν να στελεχώσουν εκτελεστικές θέσεις. Κάτι που δεν παρατηρήθηκε στην δεκαετία του 1990 παρά μόνο στην περίπτωση της κυβερνητικής ανανέωσης μετά τις εκλογές του 2000. Θεωρούμε ότι η πορεία της μετατροπής του ΠΑΣΟΚ από μαζικό κόμμα προς ένα κόμμα καρτέλ και των χαρακτηριστικών που αυτό φέρει (Katz & Mair, 1995) είναι μια μακρόσυρτη διαδικασία και φυσικά δεν αποτελεί «*απόλυτο*» ιδεότυπο. Έτσι μετά τις «*οριακές*» εκλογές του 2000, ο Κώστας Σημίτης μπόρεσε να κάνει μια σημαντική ανανέωση στα εκτελεστικά στελέχη της κυβέρνησης του, στηριζόμενος από την μια στην ισχυρή κομματική βάση των ιεραρχικών δομών του κόμματος που κληρονόμησε από την περίοδο Παπανδρέου και σε μικρότερο βαθμό από τους μη κομματικούς ειδικούς.

1.3 Εκπαιδευτικό και επαγγελματικό κεφάλαιο: Η κάθοδος των νομικών η άνοδος των οικονομολόγων;

Ένα από τα ευρήματα της μελέτης των Bourikos και Sotiropoulos (2002) που έχουμε ήδη αναφέρει σε προηγούμενα κεφάλαια, είναι ότι υπάρχει αργή αλλά σταθερά φθίνουσα παρουσία δικηγόρων και γενικότερα νομικών επαγγελματιών από την Μεταπολίτευση μέχρι το 2000. Με βάση τα αποτελέσματα της δικής μας έρευνας (Πίνακας 4) μπορούμε να επιβεβαιώσουμε την τάση αυτή και να την επεκτείνουμε στο σήμερα. Τα νομικά επαγγέλματα παραμένουν η πολυπληθέστερη επαγγελματική κατηγορία από την οποία αντλούνται κυβερνητικά στελέχη διαχρονικά, με το 32,2% των υπουργικών συμβουλίων να δηλώνουν νομικό επάγγελμα, όμως η τάση είναι ξεκάθαρα φθίνουσα. Έτσι από την απόλυτη πλειοψηφία του πάνω από ένα στα δυο (51,6%) κυβερνητικά στελέχη να ασκεί νομικό επάγγελμα που είχαμε στην κυβέρνηση Καραμανλή/Ράλλη το 1977, φτάσαμε στο περίπου ένας στους δέκα (12%) στην πρώτη κυβέρνηση Τσίπρα του 2015. Μάλιστα αν δούμε το χρονικό διάστημα από τότε που σταματάει η έρευνα των Bourikos και Sotiropoulos (ό.π), δηλαδή από το 2001 έως και σήμερα το ποσοστό αυτό είναι αρκετά χαμηλότερο στο 25,5% σε σχέση με το 39,9% που ήταν από το 1974 έως και το 2000. Καθώς κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και στην μελέτη των κοινοβουλευτικών ελίτ (Γράφημα 3 και 4 και Δρεττάκης (1991: 60 – 65), με το ποσοστό των νομικών επαγγελματιών να μειώνεται από το παραπάνω από 50% μεταξύ 1974-1981 στο 13,9% της πρώτης Κυβέρνησης Τσίπρα. Οι Best και Cotta (2000: 515) και Κακεπάκη και Καραγιάννης (2016: 92 – 93) δίνουν μια ερμηνεία για το φαινόμενο το οποίο ονομάζουν «*πρωτο-επαγγελματοποίηση*» όπου οι δικηγόροι λειτουργούν ως ενδιάμεσοι για την μεταβίβαση κοινωνικών αιτημάτων όπου δεν υπήρχαν ισχυροί κομματικοί δεσμοί και δομές, και η οποία δεν χαρακτηρίζει πλέον τις δημοκρατίες της Δυτικής Ευρώπης αλλά δημοκρατίες όπως της Λατινικής Αμερικής. Φαίνεται λοιπόν ότι με την πάροδο του χρόνου, η ανάγκη για διαμεσολάβηση διοχετεύεται μέσω άλλων διαύλων και οι δικηγόροι χάνουν αυτό το «μονοπώλιο». Βέβαια η ερμηνεία αυτή προέρχεται από μελέτες των κοινοβουλευτικών ελίτ, όμως το ρόλο της διαμεσολάβησης των δικηγόρων μεταξύ κράτους και κοινωνίας των πολιτών τονίζουν και οι Sotiropoulos και Bourikos (2002: 181) όπως είδαμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο. Ενώ παράλληλα και με βάση τα δικά μας στοιχεία, επιβεβαιώνεται η μεγάλη σύνδεση μεταξύ κοινοβουλευτικών και υπουργικών ελίτ υπό το πρίσμα αυτής της επαγγελματικής διάστασης: για την περίοδο 1974 – 2000 το 82,8%

των νομικών που υπουργοποιήθηκαν ήταν εκλεγμένοι στο κοινοβούλιο ενώ και μετά το 2000 η εικόνα δεν αλλάζει παρά ελάχιστα, με το 80,6% να είναι ταυτόχρονα και βουλευτές στην εκάστοτε τρέχουσα κοινοβουλευτική θητεία.

Πίνακας 4. Επαγγελματικές κατηγορίες σε όλες τις κυβερνήσεις από το 1974 έως και το 2022 (N=1244).*

	Επαγγελματικές Κατηγορίες				
	Νομικά Επαγγέλματα	Μέλη ΔΕΠ	Οικονομολόγ οι/ Managers	Επιχειρη ματίες	Σώματα Ασφαλείας
1. Καραμανλής Κ.Γ. Ι (1974)	37.0%	24.1%	5.6%	1.9%	9.3%
2. Καραμανλής Κ.Γ. ΙΙ (1974 - 1977)	45.8%	15.3%	6.8%	1.7%	10.2%
3. Καραμανλής Κ.Γ. ΙΙΙ / Ράλλης (1977 - 1981)	51.6%	8.1%	9.7%	4.8%	9.7%
4. Παπανδρέου Α. Ι (1981 - 1985)	40.6%	14.5%	13.0%	1.4%	4.3%
5. Παπανδρέου Α. ΙΙ (1985 - 1989)	44.6%	7.9%	6.9%	2.0%	3.0%
6. Τζαννετάκης (1989)	40.0%	12.0%	12.0%	0.0%	8.0%
7. Ζολώτας (1989 - 1990)	30.8%	30.8%	12.8%	0.0%	10.3%
Σύνολο 1 ^{ης} περιόδου (1974 – 1990)	42.5%	14.7%	9.0%	2.0%	7.1%
8. Μητσοτάκης Κωνσταντίνος (1990 - 1993)	35.5%	10.5%	14.5%	1.3%	7.9%
9. Παπανδρέου Α. ΙΙΙ / Σημίτης (1993 - 1996)	31.5%	10.9%	10.9%	2.2%	1.1%
10. Σημίτης Ι (1996 - 2000)	33.3%	10.0%	11.7%	3.3%	1.7%
11. Σημίτης ΙΙ (2000 - 2004)	25.3%	12.7%	10.1%	3.8%	1.3%
12. Καραμανλής Κ.Α. Ι (2004 - 2007)	28.6%	14.3%	10.7%	3.6%	1.8%
13. Καραμανλής Κ.Α. ΙΙ (2007 - 2009)	30.4%	12.5%	8.9%	5.4%	1.8%
Σύνολο 2 ^{ης} περιόδου (1990 – 2009)	30.8%	11.7%	11.2%	3.1%	2.6%
14. Παπανδρέου Γ. (2009 - 2011)	26.6%	14.1%	18.8%	3.1%	0.0%
15. Παπαδήμος (2011 - 2012)	23.5%	15.7%	17.6%	7.8%	2.0%
16. Σαμαράς (2012 - 2015)	26.1%	14.8%	11.4%	5.7%	2.3%
17. Τσίπρας Ι (2015)	12.0%	30.0%	12.0%	6.0%	2.0%
18. Τσίπρας ΙΙ (2015 - 2019)	24.7%	20.0%	11.8%	3.5%	2.4%
19. Μητσοτάκης Κυριάκος (2019 – 2022)	23.1%	14.1%	21.8%	10.3%	3.8%
Σύνολο 3 ^{ης} περιόδου (2009 – 2022)	23.3%	17.5%	15.4%	6.0%	2.2%
Σύνολο	32.2%	14.6%	11.9%	3.7%	3.9%

*Είναι μόνο κάποιες από τις επαγγελματικές κατηγορίες

Αντίστοιχη ήταν και η πορεία των νομικών επιστημών ως κύριου πεδίου σπουδών (Πίνακας 5) των μελών των υπουργικών συμβουλίων που εξετάζουμε. Στα χρόνια μετά την Χούντα και μέχρι και την πολιτική κρίση του 1989, οι σπουδές νομικών επιστημών αποτελούσαν το 49,6% των 409 προσώπων που έλαβαν υπουργικό χαρτοφυλάκιο. Ακολούθησαν πτωτική πορεία στα χρόνια του «εκσυγχρονισμού» με

34,4% και έφτασαν στο χαμηλότερο σημείο τους την δεκαετία της Κρίσης με 26,4%.

Παράλληλα, συνεχίζεται και η τάση μείωσης των στρατιωτικών και των σωμάτων ασφαλείας γενικότερα που ήταν μια επαγγελματική κατηγορία με πολύ σημαντική παρουσία ήδη από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα όπως μας δείχνουν οι Βουρίκος και Sotiropoulos (2002: 181-182). Από το 7.1% της πρώτης χρονικά περιόδου της περιοδολόγησης μας, φτάνει στο 2.2% στα χρόνια της Κρίσης ως αποτέλεσμα της κατά τον Βούλγαρη (2012) «επιστροφής στους στρατώνες» που ξεκίνησε με την έναρξη της Μεταπολίτευσης, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από τα ποσοστά υπουργών ανά επιστημονικό πεδίο σπουδών του Πίνακα 5. Η περίπτωση των μελών ΔΕΠ είναι κάπως ιδιαίτερη, αφού παρατηρείται έντονη η παρουσία τους στην Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, και σε αυτή του Ξενοφών Ζολώτα με ποσοστά δυο φορές πάνω από τον μ.ό. της δεκαεπταετίας, που κατά τη γνώμη μας εξηγείται από τις ειδικές συνθήκες δημιουργίας των κυβερνήσεων αυτών ως κυβερνήσεων ειδικού σκοπού και προσωπικοτήτων, καθώς το επάγγελμα του πανεπιστημιακού φέρει μεγάλο κύρος στην ελληνική κοινωνία. Τέλος, στα χρόνια της Κρίσης και ιδιαίτερα στις δύο κυβερνήσεις Τσίπρα του 2015 – 2019, σημείωσε εκ νέου άνοδο καθώς οι αυξημένες ανάγκες εξειδικευμένης γνώσης που απαιτούσε η εποχή σε συνδυασμό με την ιδεολογική πλατφόρμα του ΣΥΡΙΖΑ, κατά τη γνώμη μας ήταν μονόδρομος για την επιλογή

Πίνακας 5. Υψηλότερο ολοκληρωθέν επίπεδο εκπαίδευσης και επιστημονικό πεδίο σπουδών για όλα τα μέλη των υπουργικών συμβουλίων από το 1974 έως και το 2022, χωρισμένο σε περιόδους (N=1244).

		1 ^η περίοδος: 1974 - 1989	2 ^η περίοδος: 1990 – 2009	3 ^η περίοδος: 2009 - 2022	Σύνολο
Υψηλότερο Επίπεδο Εκπαίδευσης	Χαμηλότερο από ΑΕΙ/ΤΕΙ	0.70%	2.40%	2.20%	1.80%
	ΑΕΙ/ ΤΕΙ	55.50%	52.30%	37.30%	48.30%
	Μεταπτυχια κό	22.60%	23.60%	32.90%	26.40%
	Διδακτορικό	21.10%	21.50%	26.90%	23.20%
		100%	100%	100%	
Επιστημονικ ό Πεδίο	Νομικές Επιστήμες	49.60%	34.40%	26.40%	36.70%
	Σώματα Ασφαλείας	6.80%	1.40%	2.20%	3.50%
	Οικονομικές Επιστήμες	17.80%	20.50%	26.20%	21.50%

πανεπιστημιακών σε καίριες θέσεις εφόσον δυσκολότερα θα αναζητούνταν πρόσωπα υψηλής εξειδίκευσης από την «Αγορά».

Στην περίοδο της οικονομικής κρίσης παρατηρούμε επίσης μια μικρή αύξηση της παρουσίας οικονομολόγων/managers και επιχειρηματιών στα υπουργικά συμβούλια, σε σχέση με το παρελθόν: από το 11% της πρώτης περιόδου στο 15.6% της τρίτης, με μεγαλύτερα ποσοστά να καταγράφει η Κυβέρνηση Παπαδήμου, στο 25,4% (Πίνακας 4) και η τελευταία κυβέρνηση Μητσοτάκη όπου σχεδόν ένας στους 3 (32,1%) που κατέχουν υπουργικό χαρτοφυλάκιο δηλώνει οικονομολόγος/manager ή επιχειρηματίας. Και οι δύο αυτές κατηγορίες σχετίζονται ξεκάθαρα με την οικονομία της αγοράς καθώς εργάζονται ως ανώτερα διοικητικά στελέχη ή ως σύμβουλοι σε εταιρείες ενώ ταυτόχρονα αρκετοί ήταν και οι οικονομολόγοι που δεν καταγράφονται στην συγκεκριμένη κατηγορία καθώς υπάρχουν αρκετές επικαλύψεις με την κατηγορία των μελών ΔΕΠ. Πάντως είναι ένα φαινόμενο που αναμέναμε και συμφωνεί με την βιβλιογραφία για την ελληνική περίπτωση (Σουλιώτης, 2021). Ίσως μπορούσαμε να βγάλουμε πιο ασφαλή συμπεράσματα για την τάση αυτή που δημιουργείται, αν δούμε συνδυαστικά και τον Πίνακα 5 όπου τα ποσοστά οικονομικών σπουδών είναι αρκετά υψηλά – δεύτερη πολυπληθέστερη κατηγορία μετά τις νομικές σπουδές – και ιδιαίτερα στα χρόνια της Κρίσης όπως ήταν λογικό, που η οικονομία ήταν το μείζον ζήτημα της χώρας, αναδείχθηκε σε ελκυστικό προσόν για την επιλογή κυβερνητικών στελεχών, «αγγίζοντας» τα - διαχρονικά - υψηλά ποσοστά των νομικών σπουδών στο 26.2% και 26.4% αντίστοιχα.

Όπως αναφέρουν οι Bourikos και Sotiropoulos (2002: 186 – 187) οι ελληνικές υπουργικές ελίτ ήδη από τον 19^ο αιώνα σημείωναν πολύ υψηλά ποσοστά ανώτατης εκπαίδευσης⁴⁷, όμως προσμετρώντας μόνο τους υπουργούς. Στη δική μας μελέτη που περιλαμβάνει όλες τις υπουργικές θέσεις, τα επίπεδα εκπαίδευσης είναι ακόμα υψηλότερα για τις κοινές χρονικές περιόδους που έχουμε και αυτό οφείλεται κατά τη γνώμη μας στο γεγονός ότι ειδικά στα χρόνια πριν την Κρίση ήταν πιο σύνηθες τις θέσεις των υπουργών που έφεραν και μεγαλύτερο κύρος, να καταλαμβάνουν πρόσωπα αμιγώς πολιτικά – με εξαίρεση ίσως τα υπουργεία που σχετίζονταν πιο άμεσα με την οικονομία - και άρα ίσως με χαμηλότερο επίπεδο

---

⁴⁷ Ενδεικτικά αναφέρουμε το 23% που συνδυαστικά έχουν οι κάτοχοι μεταπτυχιακού και διδακτορικού στην περίοδο 1974 – 2001 που για στη δική μας περίπτωση είναι πάνω από 40%.

εκπαίδευσης, τα πιο εξειδικευμένα ή και εξωκοινοβουλευτικά στελέχη με υψηλό μορφωτικό επίπεδο συνήθως αναλάμβαναν τις θέσεις των υφυπουργών. Στην δική μας ανάλυση: η υψηλή εξειδίκευση των κυβερνητικών στελεχών που κατέχουν είτε διδακτορικό είτε μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών, αυξήθηκε από το 43,7% της πρώτης περιόδου στο 59,8% στην περίοδο της Κρίσης, βέβαια η αύξηση στα ανώτερα επίπεδα εκπαίδευσης είναι κάτι που παρατηρείται ως τάση και στον γενικό πληθυσμό ειδικά τα τελευταία χρόνια στη χώρα, φυσικά χωρίς να καταγράφει τέτοια πλειοψηφικά νούμερα.

1.4 Συνοψίζοντας για τις υπουργικές ελίτ της περιόδου 1974 – 2022

Αν θέλαμε να πούμε μέσα σε ελάχιστες γραμμές ποιος είναι ο Έλληνας ή η Ελληνίδα που κατέχει υπουργική θέση στα 48 αυτά χρόνια της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας θα λέγαμε ότι:

1. Είναι σχεδόν σίγουρα άντρας, υπάρχουν τάσεις ανόδου για τις γυναίκες αλλά που δεν χαρακτηρίζονται από μια σταθερή πορεία όπως για παράδειγμα στην περίπτωση των κοινοβουλευτικών ελίτ.
2. Ανήκει στην ηλικιακή ομάδα 50-55
3. Έχει σπουδάσει κατά κύριο λόγο νομική ή οικονομικά και ασκεί αντίστοιχα το επάγγελμα του νομικού ή του οικονομολόγου, με τάσεις μείωσης των νομικών και αύξησης των οικονομολόγων όσο ερχόμαστε εγγύτερα στο σήμερα.

Κεφάλαιο 2: Η τεχνοκρατική διάσταση των υπουργικών συμβουλίων

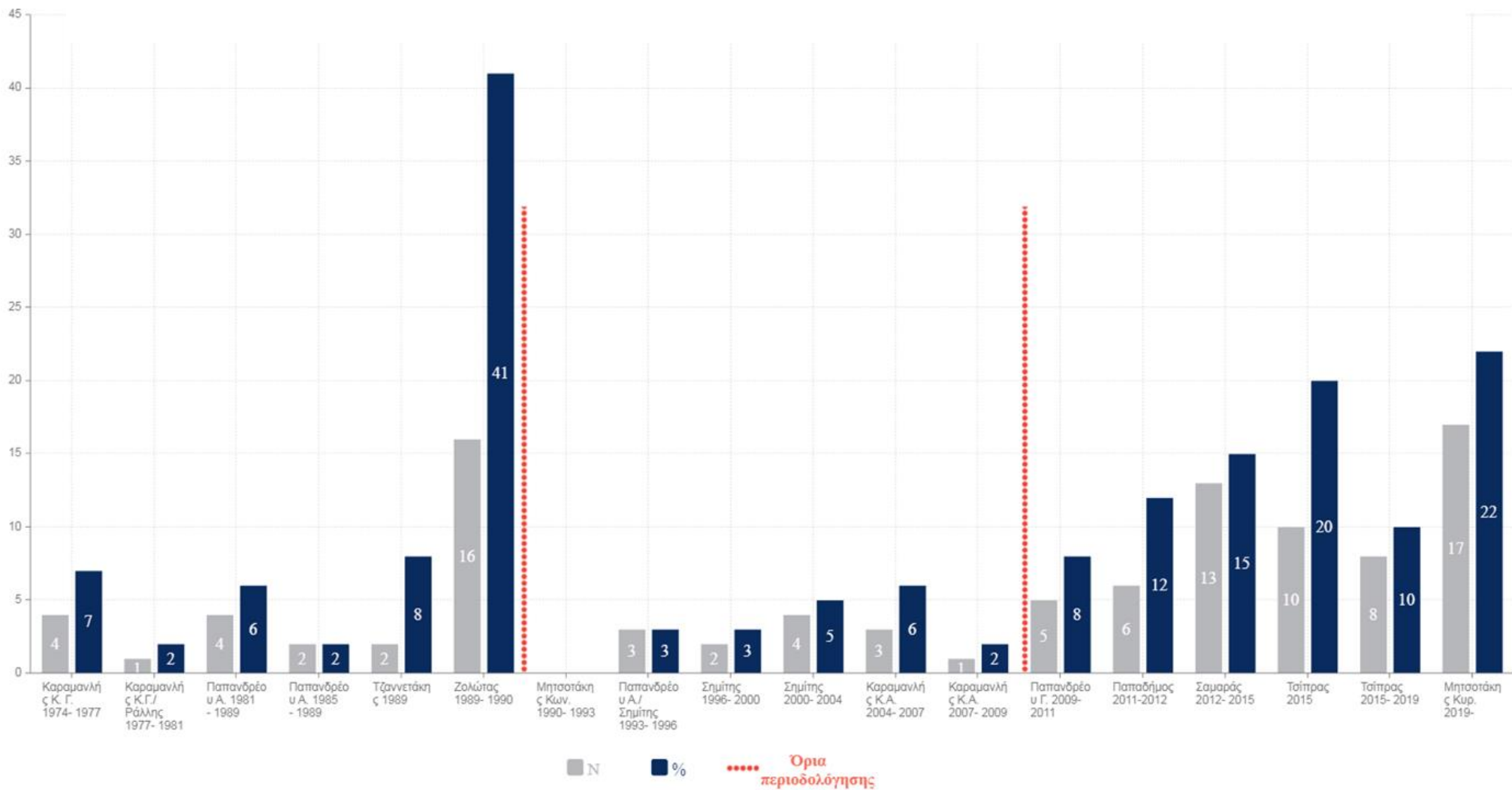
2.1 Παρουσία τεχνοκρατών στα υπουργικά συμβούλια, 1974 - 2022

Στο Γράφημα 3 μπορούμε να το δούμε το ποσοστό επί του συνολικού αριθμού των υπουργικών συμβουλίων καθώς και τον απόλυτο αριθμό (N) των τεχνοκρατών στις ελληνικές κυβερνήσεις στην μακρά πορεία της Γ΄ Ελληνικής Δημοκρατίας. Για την πρώτη περίοδο, παρατηρούμε ότι μέχρι την πολιτική κρίση του 1989 και την Κυβέρνηση Ζολώτα όπου 4 στους 10 υπουργούς μπορούν να χαρακτηριστούν τεχνοκράτες, δεν είχαμε σημαντική παρουσία τεχνοκρατών στις υπόλοιπες κυβερνήσεις με ποσοστά να κυμαίνονται από 2% έως 8% επί του συνόλου των υπουργών. Αντίστοιχα για την δεύτερη περίοδο της περιοδολόγησής μας βλέπουμε το ίδιο μοτίβο, με συνολικά 13 τεχνοκράτες επί του συνόλου των 410 προσώπων που έλαβαν υπουργικό χαρτοφυλάκιο τα 19 αυτά χρόνια. Στην περίοδο της Κρίσης είναι που παρατηρούμε αυξητικές τάσεις στην παρουσία τεχνοκρατών στις κυβερνήσεις, ξεκινώντας από την Κυβέρνηση του Γιώργου Παπανδρέου με 5 πρόσωπα και 8% και φτάνοντας στον αριθμό ρεκόρ της Κυβέρνησης Κυριάκου Μητσοτάκη, των 17 προσώπων και 22% επί του συνόλου. Έτσι η πολιτική συγκυρία της Κρίσης, είτε πολιτικής όπως αυτής του 1989 είτε οικονομικής όπως στην περίπτωση της περιόδου μετά το 2009 φαίνεται να είναι ο κύριος παράγοντας αύξησης των τεχνοκρατών. Εύρημα που συμφωνεί με τους Wratil και Pastorella (2018) και για τα δύο είδη κρίσης. Επίσης τα σχετικά χαμηλά ποσοστά – με εξαίρεση την κυβέρνηση Ζολώτα – δείχνει ότι ακόμα και στις συγκυρίες της κρίσης τα κόμματα παραμένουν ως η κύρια πηγή προσωπικού για τις εκτελεστικές θέσεις εξουσίας.

2.2 Η Κρίση ως παράγοντας αύξησης των τεχνοκρατών

Η περίπτωση της αύξησης των τεχνοκρατών κατά τα χρόνια της Κρίσης επιβεβαιώνει τους Centeno (1993) και Alexiadou (2016; 2017) ότι ο διορισμός τεχνοκρατών είναι ένας τρόπος να δείξουν οι επικεφαλές των κυβερνήσεων τις προθέσεις τους στις επονομαζόμενες «Αγορές» και να ανακτήσουν την εμπιστοσύνη των επενδυτών και των διεθνών οργανισμών ενώ παράλληλα όπως και στην περίπτωση της χώρας μας να είναι αποδοτικότεροι μεταρρυθμιστές αφού μπορούν να εφαρμόσουν αντιδημοφιλείς

Γράφημα 3: Ποσοστό επί του συνολικού αριθμού των υπουργικών θέσεων (%) και απόλυτος αριθμός (N) των τεχνοκρατών υπουργών ανά κυβερνητική θητεία στην Ελλάδα, 1974 – 2022.

οικονομικές πολιτικές χωρίς το πολιτικό κόστος των κομματικών ή/και εκλεγμένων συναδέλφων τους. Βέβαια και άλλοι παράγοντες μπορούν να αναζητηθούν όπως η παρακμή ή η προεδρικοποίηση των κομμάτων και της πολιτικής εν γένει, όμως στην περίπτωση της χώρας μας, τα νούμερα των τεχνοκρατών παρέμειναν χαμηλά παρά τις όποιες αλλαγές στον χαρακτήρα των κομμάτων όσο καιρό δεν υπήρχε κάποιου είδους Κρίση.

Πίνακας 6: Ποσοστό συμμετοχής στις εκλογές⁴⁸ και αριθμός τεχνοκρατών ανά Κυβερνητική Θητεία (N=15)

Εκλογές	Ποσοστό συμμετοχής	Αριθμός Τεχνοκρατών
1974	,7953	4
1977	,8110	1
1981	,8149	4
1985	,8044	2
1990	,7923	2
1993	,7921	3
1996	,7634	2
2000	,7496	4
2004	,7650	3
2007	,7415	1
2009	,7095	5
2012β	,6249	13
2015α	,6394	10
2015β	,5616	8
2019	,5778	17

Πηγή: Υπουργείο Εσωτερικών – Αποτελέσματα Εθνικών Εκλογών

⁴⁸ Υπήρχαν περιπτώσεις που δύο κυβερνήσεις σχηματίστηκαν από μια εκλογική διαδικασία, έτσι δεν συμπεριλάβαμε στο μοντέλο τις περιπτώσεις των «τεχνοκρατικών» κυβερνήσεων: της κυβέρνησης Ζολώτα (1989) και Παπαδήμου (2011) καθώς η δημιουργία των κυβερνήσεων αυτών ήταν αποτέλεσμα παραγόντων κρίσης του πολιτικού συστήματος και κατά την άποψη μας δεν σχετίζονταν με την εκλογική διαδικασία

Με βάση και τον Πίνακα 6, μια μεταβλητή που διερευνήσαμε ήταν η πολιτική συμμετοχή στις εκλογές: στην περίπτωση της Ελλάδας υπάρχει τουλάχιστον από το 1974 έως και το 2019 αρνητική συσχέτιση μεταξύ της συμμετοχής στις εκλογές και του αριθμού των τεχνοκρατών⁴⁹. Όσο μειώνεται η συμμετοχή τόσο αυξάνονται οι τεχνοκράτες. Βέβαια η συσχέτιση δεν σημαίνει απαραίτητα αιτιώδης συνάφεια, κατά την γνώμη μας η μεταβλητή της Κρίσης είναι η «μεγάλη» μεταβλητή που επηρεάζει και τα δυο. Είναι όμως έτσι; Ίσως αν εστιάσουμε στις τρεις κάλπες του 2015 μπορούμε να βγάλουμε κάποιο συμπέρασμα: Τον Ιανουάριο του 2015 η συμμετοχή ήταν στο 63,94%, στο Δημοψήφισμα είχαμε μικρή μείωση της τάξης του 1.8% στο 62,15% που θα μπορούσε να ερμηνευθεί στην βάση της καλοκαιρινής περιόδου, των εποχιακών δουλειών λόγω του τουρισμού κ.λπ. και φυσικά την απροσδιοριστία του ερωτήματος⁵⁰. Στις εκλογές του Σεπτεμβρίου του 2015 όμως, η συμμετοχή έφτασε στο ιστορικά χαμηλότερο ποσοστό της, στο 56,16%. Έξι ποσοστιαίες μονάδες λιγότερο από το δημοψήφισμα δύο μήνες πριν και σχεδόν 8 ποσοστιαίες μονάδες από τις εκλογές 8 μήνες πριν. Σε σχέση με αυτό παραθέτουμε από Αρανίτου κ.ά. (2011: 48) ένα απόσπασμα που θεωρούμε πολύ χρήσιμο ερμηνευτικά στην περίπτωση μας: *«η οργάνωση της πολιτικής εξουσίας ως πολυεπίπεδης διακυβέρνησης τεχνοκρατικοποιεί και, κατά συνέπεια, αποπολιτικοποιεί, τους δημοκρατικούς θεσμούς πολιτικής και κοινωνικής εκπροσώπησης και οδηγεί σε υπονόμευση αν όχι ματαίωση, της συμμετοχής. Και τούτο γιατί, στην καλύτερη περίπτωση, οι πολίτες και οι κοινωνικές οργανώσεις μπορεί να επηρεάσουν επιμέρους πολιτικές θεματικές, αλλά ποτέ το όλον της πολιτικής ατζέντας, κάτι που είτε οδηγεί στην απάθεια και τον κυνισμό είτε σε αποσπασματική πολιτική πρόταση, ενίοτε «ανορθολογική», «μη ρεαλιστική» και «ανεύθυνη», άρα μη ενσωματώσιμη ή ακόμη και εξοβελιστέα από το πολιτικό σύστημα»*. Το «όλον» στην περίπτωση της περιόδου της οικονομικής κρίσης – κατά τη γνώμη μας - είναι η δυνατότητα μια εθνική κυβέρνηση να μπορεί να καθορίζει σχετικά αυτόνομα την πολιτική της. Όμως όταν σχεδόν όλες οι πολιτικές που μπορεί να εφαρμόσει μια κυβέρνηση έχουν – μικρή ή μεγάλη - οικονομική διάσταση, ενώ την ίδια στιγμή οι

---

⁴⁹ Υπολογίστηκε ο συντελεστής συσχέτισης Pearson για να εκτιμηθεί η γραμμική σχέση μεταξύ του ποσοστού συμμετοχής στις εκλογές και του αριθμού των τεχνοκρατών στην κυβέρνηση που δημιουργήθηκε από αυτές τις εκλογές.

Υπήρξε αρνητική συσχέτιση μεταξύ των δύο μεταβλητών, $r(15) = -,85$, $p = 0,000$.

⁵⁰ Τα άκυρα / λευκά ψηφοδέλτια τόσο στις 2 εκλογικές διαδικασίες του 2012 όσο και σε αυτές του 2015 ήταν κατά σειρά εκλογικής διαδικασίας: 2,36%, 0,99%, 2,36% και 2,42%. Στο δημοψήφισμα έφτασαν στο 5,8%.

κυβερνήσεις στην Ελλάδα λόγω των όρων και των προϋποθέσεων των δανειακών συμβάσεων δεν μπορούσαν να κάνουν «μονομερείς κινήσεις»⁵¹, σημαίνει ότι όλες οι πολιτικές είτε ξεκάθαρα ετεροκαθορίζονται είτε «λαμβάνουν το πράσινο φως» εν τέλει από τους δανειστές. Αυτή την έλλειψη δυνατότητας χάραξης ανεξάρτητης πολιτικής σε όλους τους τομείς θεωρούμε στην πραγματικότητα την μεταβλητή που καθορίζει τόσο την αύξηση των τεχνοκρατών όσο και την μείωση της συμμετοχής. Καθώς αν ήταν η κρίση αυτή καθαυτή, θα βλέπαμε το φαινόμενο και στις εκλογές της πολιτικής κρίσης του 1989-1990, που όπως μπορούμε να δούμε από τα ποσοστά συμμετοχής στον Πίνακα 6 ήταν στη φυσιολογικά σταθερή σε πολύ μικρό βαθμό φθίνουσα τάση που χαρακτήριζε τις δεκαετίες του 1980, 1990 και 2000 μέχρι δηλαδή και το 2009.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, θεωρούμε ότι οι κυβερνήσεις στην Ελλάδα από το 2009 και ύστερα, χρησιμοποιούν τους τεχνοκράτες ως «κυματοθραύστες» της κοινωνικής κατακραυγής - χωρίς όμως και το συνεπακόλουθο πολιτικό κόστος - καθώς υπάρχει η ανάγκη να παρθούν μέτρα για τα οποία δεν υπάρχει εναλλακτική εφόσον είναι ήδη προκαθορισμένα από τους υπερεθνικούς οργανισμούς. Αυτός ο «μονόδρομος» είναι που τελικά επηρεάζει και την εκλογική αποδοκιμασία των ψηφοφόρων που εκφράζεται μέσω της αποχής.

2.3 Παρουσία τεχνοκρατών στα υπουργικά συμβούλια: κοινωνικό-δημογραφικά χαρακτηριστικά σε συγκριτική διάσταση

Εφόσον καταφέραμε να βρούμε τους τεχνοκράτες υπουργούς θα θέλαμε να παρουσιάσουμε συνοπτικά κάποια στοιχεία που σχετίζονται με βασικές δημογραφικές διαστάσεις. Επιλέξαμε να δούμε το φύλο, την ηλικία καθώς και τα σχετικά με την εκπαιδευτική και επαγγελματική τους πορεία, ουσιαστικά για να δούμε λίγο ποιοτικότερα ποια είναι τα πρόσωπα εκείνα που κατέχουν τις υπουργικές θέσεις με βάση το τεχνοκρατικό τους υπόβαθρο αλλά και για να μπορούμε να συγκρίνουμε με τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά του συνόλου των υπουργών που παρουσιάσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, ολοκληρώνοντας κατά αυτό τον τρόπο την εικόνα που σχηματίσαμε για τις υπουργικές ελίτ στην Ελλάδα.

Στον Πίνακα 7 μπορούμε να δούμε τα βασικά κοινωνικό-δημογραφικά χαρακτηριστικά της υποομάδας των τεχνοκρατών. Στην τεχνοκρατική υπο-ομάδα των

---

⁵¹ Υπενθυμίζουμε την «καχυποψία» - που περιγράψαμε στο Τρίτο Μέρος μας - των δανειστών προς την πρώτη κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ λόγω των «μονομερών κινήσεων» του ανοίγματος της ΕΡΤ και της κατάργησης του εισιτηρίου των 5 ευρώ σε όσους προσέρχονται για εξετάσεις στα νοσοκομεία του ΕΣΥ.

υπουργικών ελίτ, η παρουσία των γυναικών είναι ακόμα μικρότερη: μόλις 7 γυναίκες σε σύνολο 101 τεχνοκρατών υπουργών που σημαίνει ότι προτιμώνται ακόμα λιγότερο από τους άντρες και στις περιπτώσεις που δεν είναι εκλεγμένες, χωρίς κομματική ταυτότητα και κατέχοντας εμπειρογνωμοσύνη.

Αντίστοιχα, ο μέσος όρος ηλικίας των τεχνοκρατών είναι αρκετά μεγαλύτερος στα 58.6 έτη από τον γενικό πληθυσμό των υπουργών στα 53.3 έτη, εύρημα που ίσως δικαιολογείται από τον παράγοντα της εξειδικευμένης γνώσης η οποία είναι απαραίτητη για να χαρακτηριστεί κάποιος ως τεχνοκράτης. Αν δούμε παράλληλα και τις επαγγελματικές κατηγορίες στον ίδιο πίνακα μπορούμε να βγάλουμε πιο ασφαλή συμπεράσματα. Η εξειδικευμένη γνώση έρχεται ύστερα από μακροχρόνια καριέρα στην ευρύτερη δημόσια διοίκηση και σε τομείς όπως το Πανεπιστήμιο: με τα μέλη ΔΕΠ να είναι το 39.7% των τεχνοκρατών με διαχρονικά υψηλά ποσοστά ήδη από την πρώτη περίοδο που μελετάμε, το δικαστικό σώμα: με αρκετούς τεχνοκράτες υπουργούς να προέρχονται από τα ανώτατα κλιμάκια της δικαιοσύνης όπως το ΣτΕ ή ο Άρειος Πάγος και τέλος τον Στρατό και τα σώματα ασφαλείας: όπου είναι σύνηθες το φαινόμενο πρώην υψηλόβαθμοι αξιωματούχοι από όλα τα σώματα του Ελληνικού Στρατού ή της Αστυνομίας μετά την αποστράτευση τους να λαμβάνουν υπουργικές θέσεις χωρίς απαραίτητα να είναι και ταυτισμένοι κομματικά.

Τα μέλη ΔΕΠ που όπως είδαμε αποτελούν την πιο ισχυρή ομάδα ανάμεσα στους τεχνοκράτες, φαινόμενο που μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός ότι απολαμβάνουν μεγάλο κύρος στην ελληνική κοινωνία και παραδοσιακά υψηλές διασυνδέσεις με την πολιτική. Επίσης πρυτάνεις και καθηγητές στα σημαντικότερα πανεπιστήμια της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης καθώς και τα μέλη της Ακαδημίας Αθηνών διαθέτουν το απαραίτητο κοινωνικό και συμβολικό κεφάλαιο για να διαδραματίσουν το ρόλο των προσώπων ευρύτερης αποδοχής σε κυβερνήσεις ειδικού σκοπού, ενώ την ίδια στιγμή μπορούν εύκολα να αφήσουν την πανεπιστημιακή τους έδρα για να λάβουν κάποια θέση στην εκάστοτε κυβέρνηση ή σε κάποια άλλη θέση στην δημόσια διοίκηση, και να επιστρέψουν σε αυτή μετά το πέρας της θητείας τους.

Οι οικονομολόγοι ακολουθώντας την τάση που είδαμε και στα υπουργικά συμβούλια είναι η δεύτερη μεγαλύτερη επαγγελματική κατηγορία που πάρα το γεγονός ότι έχει αρκετές επικαλύψεις με την κυρίαρχη κατηγορία των μελών ΔΕΠ έχει αξιοσημείωτη παρουσία, με 1 στους 5 τεχνοκράτες υπουργούς να είναι υψηλόβαθμο στέλεχος κυρίως σε διεθνείς και μεγάλους τραπεζικούς και οικονομικούς οργανισμούς, και μεγάλες εταιρείες.

Πίνακας 7. Βασικά κοινωνικό-δημογραφικά στοιχεία για το υποσύνολο των τεχνοκρατών σε όλες τις κυβερνήσεις από το 1974 έως και το 2022 χωρισμένο ανά περιόδους (N=101).

	Φύλο	Μ.ό. ηλικίας σε έτη	Επαγγελματικές Κατηγορίες					Πεδίο Σπουδών			Επίπεδο σπουδών		
			Νομικά Επαγγέλμα τα	Μέλη ΔΕΠ	Οικονο μολόγοι / Manage rs	Επιχειρ ηματίες	Σώματα Ασφαλεί ας	Νομικές επιστήμ ες	Οικονο μικές επιστήμ ες	Σώματα ασφαλεί ας	ΑΕΙ/ΤΕ Ι	Μεταπ υχιακό	Διδακτορ ικό
Σύνολο 1 ^{ης} περιόδου (1974 – 1990)	0	60.5	17.9%	39.3%	10.7%	0%	17.9%	46.4%	21.4%	17.9%	29.6%	22.2%	48.1%
Σύνολο 2 ^{ης} περιόδου (1990 – 2009)	0	56.2	0%	43.3%	44.4%	0%	0%	11.1%	44.4%	0%	11.1%	11.1%	66.7%
Σύνολο 3 ^{ης} περιόδου (2009 – 2022)	7	58	20.0%	38.7%	24.4%	6.7%	12.1%	26.7%	40.0%	11.1%	15.6%	37.8%	46.7%
Σύνολο	7 (6.9%)	58.6 έτη	17.1%	39.7%	22.0%	3.7%	3.9%	31.7%	34.1%	12.2%	19.8%	29.6%	49.4%

Το υψηλό εκπαιδευτικό κεφάλαιο είναι επίσης κάτι που αναμέναμε να βρούμε σε αυτή την υποκατηγορία των υπουργικών ελίτ καθώς αποτελεί παράγοντα της εξειδίκευσης που χαρακτηρίζει τους τεχνοκράτες. Με αθροιστικά ποσοστά κατόχων μεταπτυχιακού και διδακτορικού τίτλου σπουδών στο 79% βρισκόμαστε πολύ υψηλότερα από τον γενικό πληθυσμό των υπουργικών συμβουλίων που είναι στο 49.6%. Τέλος στο πεδίο σπουδών βλέπουμε πάλι το μοτίβο ανόδου των οικονομικών σπουδών έναντι των νομικών, με τις οικονομικές σπουδές να έχουν μεγαλύτερη παρουσία στα χρόνια της Κρίσης όπου 4 στους 10 τεχνοκράτες υπουργούς στην Ελλάδα έχουν σπουδάσει οικονομικά, ένα μοτίβο που ερμηνεύετε εύκολα από τα επίδικα της οικονομικής κρίσης στη χώρα μας την τελευταία δεκαετία.

2.4 Τεχνοκρατικές υπουργικές θέσεις

Στο παρόν υποκεφάλαιο θα δούμε τι θέσεις κατέχουν και σε ποια υπουργεία οι τεχνοκράτες υπουργοί από το 1974 έως και το 2022. Στον Πίνακα 8 βλέπουμε ότι η πλειοψηφία των υπουργικών θέσεων που καταλαμβάνουν οι τεχνοκράτες είναι οι υπουργικές θέσεις με 46,2% καθώς και υφυπουργικές θέσεις (38%). Τα αποτελέσματα αυτά δεν διαφοροποιούνται αρκετά από τον «γενικό πληθυσμό» των υπουργικών, αν και παρατηρούμε μια τάση οι τεχνοκράτες να λαμβάνουν υψηλότερες θέσεις με το σύνολο των πρωθυπουργών, αντιπροέδρων της Κυβέρνησης, υπουργών και αναπληρωτών υπουργών να είναι στο 62%, ενώ αντίστοιχα οι ίδιες κατηγορίες στο σύνολο των υπουργικών θέσεων είναι στο 56.9% και στους μη τεχνοκράτες στο 56.4%

Πίνακας 8: Αριθμός τεχνοκρατών υπουργών ανά θέση και κυβερνητική θητεία (N=108)

	Υπουργός	Αναπληρωτής Υπουργός	Υφυπουργός	ΠΘ ή Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης
2. Καραμανλής Κ.Γ. ΙΙ (1974 - 1977)	3	0	1	0
3. Καραμανλής Κ.Γ. ΙΙΙ / Ράλλης (1977 - 1981)	0	0	1	0
4. Παπανδρέου Α. Ι (1981 - 1985)	2	0	2	0
5. Παπανδρέου Α. ΙΙ (1985 - 1989)	2	1	2	0
6. Τζαννετάκης (1989)	1	0	1	0
7. Ζολώτας (1989 - 1990)	14	0	2	1
8. Μητσοτάκης Κωνσταντίνος (1990 - 1993)	0	0	0	0

9. Παπανδρέου Α. ΙΙΙ / Σημίτης (1993 - 1996)	4	0	1	0
10. Σημίτης Ι (1996 - 2000)	1	0	1	0
11. Σημίτης ΙΙ (2000 - 2004)	3	0	2	0
12. Καραμανλής Κ.Α. Ι (2004 - 2007)	1	0	2	0
13. Καραμανλής Κ.Α. ΙΙ (2007 - 2009)	0	0	1	0
14. Παπανδρέου Γ. (2009 - 2011)	2	2	1	0
15. Παπαδήμος (2011 - 2012)	3	0	3	1
16. Σαμαράς (2012 - 2015)	3	1	9	0
17. Τσίπρας Ι (2015)	5	3	1	0
18. Τσίπρας ΙΙ (2015 - 2019)	3	1	4	0
19. Μητσοτάκης Κυριάκος (2019 – 2022)	3	6	7	1
Σύνολο τεχνοκρατών	50 (46.2%)	14 (13.0%)	41 (38.0%)	3 (2.8%)
Σύνολο μη τεχνοκρατών	689 (44.5%)	153 (9.8%)	672 (43.5%)	32 (2.1%)
Σύνολο όλων των υπουργικών θέσεων	739 (44.7%)	167 (10.1%)	713 (43.1%)	35 (2.1%)

Για να δούμε τους τύπους των υπουργικών χαρτοφυλακίων που κατέχουν οι τεχνοκράτες, χωρίσαμε τα υπουργεία σε τέσσερις κατηγορίες με βάση το εκτελεστικό τους αντικείμενο: 1) Τα «οικονομικά» υπουργεία που περιλαμβάνουν τα υπουργεία περιλαμβάνουν τα υπουργεία Οικονομικών, Οικονομίας, Ανάπτυξης, Μεταφορών, Υποδομών, Ναυτιλίας, Γεωργίας και Τουρισμού 2) Τα «κοινωνικά» υπουργεία που περιλαμβάνουν τα υπουργεία Κοινωνικών Ασφαλίσεων, Εργασίας, Παιδείας, Πολιτισμού, Υγείας και Μεταναστευτικής Πολιτικής 3) Τα υπουργεία «εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής» που περιλαμβάνουν τα υπουργεία Επικρατείας, Δημόσιας Διοίκησης, Εσωτερικών, Εξωτερικών, Δικαιοσύνης, Αιγαίου, Ψηφιακής Πολιτικής, Μακεδονίας και τέλος 4) Τα υπουργεία «Ασφάλειας» που περιλαμβάνουν τα Δημόσιας τάξης και Άμυνας. Καθώς ανά κυβερνητική θητεία συμβαίνουν αλλαγές σε ονόματα και αρμοδιότητες, προσπαθήσαμε να δούμε το ακριβές αντικείμενο του κάθε υπουργού ώστε να γίνει αυτή η κατηγοριοποίηση. Με βάση τον Πίνακα 8 βλέπουμε ότι στα υπουργεία «εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής» παρατηρούμε την μεγαλύτερη παρουσία τεχνοκρατών (38%) και όχι σε αυτά που σχετίζονται με την οικονομία (31.5%) όπως θα περιμέναμε. Το εύρημα αυτό ενισχύεται και από το γεγονός ότι οι θέσεις που δόθηκαν συνολικά σε τεχνοκράτες και μη, είναι περισσότερες στα «οικονομικά» υπουργεία (36.6%) από ότι στα «εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής»

(31.8%) που χωρίς τους τεχνοκράτες γίνεται η διαφορά μεταξύ «οικονομικών» υπουργείων και «εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής» μεγαλώνει στο 5.5%.

Πίνακας 9: Αριθμός τεχνοκρατών ανά κατηγορία υπουργείου, 1974 – 2022 (N=108)				
	Οικονομίας	Κοινωνικά	Εσ. & Εξ. Πολιτικής	Ασφάλειας
Σύνολο τεχνοκρατών για 3 ^η περίοδο (2009 – 2022)	18 (29.5%)	13 (21.3%)	22 (36.0%)	8 (13.1%)
Σύνολο υπουργικών θέσεων για 3 ^η περίοδο (2009 – 2022)	170 (33.4%)	130 (25.5%)	162 (31.8%)	48 (9.4%)
Σύνολο τεχνοκρατών (1974 – 2022)	34 (31.5%)	23 (21.25%)	41 (38.0%)	10 (9.25%)
Σύνολο μη τεχνοκρατών (1974 – 2022)	572 (37.0%)	355 (23.0%)	485 (31.5%)	132 (8.5%)
Σύνολο υπουργικών θέσεων (1974 – 2022)	606 (36.6%)	378 (22.8%)	526 (31.8%)	142 (8.6%)

Ίδια εικόνα έχουμε και αν δούμε μόνο την περίοδο μετά το ξέσπασμα της Κρίσης, αρχής γενομένης με την Κυβέρνηση Παπαδήμου που είναι η πρώτη που δημιουργείται μετά την είσοδο της χώρας στα «Μνημόνια», οι τεχνοκράτες υπερεκπροσωπούνται στα υπουργεία «εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής» με 19 υπουργικές θέσεις (35.8%) την ίδια στιγμή που για αυτή την περίοδο οι συνολικές θέσεις είναι 136 (32.4%), φυσικά οι διαφορές είναι μικρές και ειδικά στο δείγμα των τεχνοκρατών ένα επιπλέον άτομο σε κάποια από αυτές τις κατηγορίες μπορεί να αλλάξει την εικόνα.

Καθώς όλα τα υπουργεία – ειδικά σε περιπτώσεις περιορισμού των εξόδων – έχουν οικονομική διάσταση, έτσι αν συνδυάσουμε την παραπάνω εικόνα, με την εικόνα του Πίνακα 7 που μας λέει ότι το 40% των τεχνοκρατών που έλαβαν χαρτοφυλάκιο της περιόδου της Κρίσης, έχουν σπουδάσει οικονομικά, καταλαβαίνουμε ότι το «προσόν» των οικονομικών σπουδών στους οικονομολόγους ή υψηλόβαθμους κρατικούς υπαλλήλους τεχνοκράτες, αξιοποιείτε λίγο παραπάνω και σε υπουργεία που δεν άπτονται άμεσα της οικονομίας.

Τέλος, θα θέλαμε να σταθούμε σε άλλη μια παράμετρο και να εστιάσουμε λίγο στην περίπτωση Παπαδήμου. Ο Παπαδήμος παρά το γεγονός ότι είναι ο ίδιος τεχνοκράτης στο πεδίο των Οικονομικών, στηρίχτηκε περισσότερο σε μη-τεχνοκράτες υπουργούς συγκριτικά με τις επόμενες κυβερνήσεις και εν αντιθέσει με την περίπτωση Ζολώτα το 1989 που ήταν επίσης τεχνοκράτης της οικονομίας. Θεωρούμε ότι το γεγονός αυτό μπορεί να εξηγηθεί αν δούμε με μεγαλύτερη λεπτομέρεια τα γεγονότα. Η λύση Παπαδήμου προωθήθηκε αρκετά από τους δανειστές την ώρα που ο

Παπανδρέου είχε δηλώσει την πρόθεση του για δημοψήφισμα, όμως για να γίνει η Κυβέρνηση Παπαδήμου θα έπρεπε να έχει την στήριξη του Κοινοβουλίου και ιδιαίτερα της ΝΔ που ήταν αξιωματική αντιπολίτευση η οποία θα έπρεπε να δεσμευτεί στην τήρηση των συμφωνιών, καθώς μέχρι εκείνη την στιγμή ο αντιπολιτευτικός της λόγος χαρακτηριζόταν από «αντιμνημονιακή» ρητορεία. Έτσι για να διατηρηθούν οι ισορροπίες εν μέσω Κοινοβουλίου αλλά και μεταξύ των κομμάτων, θεωρούμε ότι προτιμήθηκαν περισσότερα πολιτικά πρόσωπα, καθώς ακόμα και το Υπουργείο Οικονομικών δόθηκε στην αρχή στον Ευάγγελο Βενιζέλο. Οι επόμενες κυβερνήσεις καθώς είχαν ανακτήσει την πρωθυπουργία με λαϊκή ετυμηγορία θα έπρεπε για τους λόγους που περιγράψαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, όπως της «εξωτερικής εικόνας» της κυβέρνησης και του ρόλου του «κυματοθραύστη» (Alexiadou 2016; 2017) να διορίσουν τεχνοκράτες σε συνολικά 15 υπουργεία που σχετίζονται με την οικονομία και άλλους 38 σε όλα τα υπόλοιπα. Αυτό δεν ίσχυε για την κυβέρνηση Παπαδήμου που ήταν ο ίδιος η «εικόνα» σταθερότητας της χώρας στο εξωτερικό και τις «Αγορές» και είχε ανάγκη μόνο από την εσωτερική συναίνεση.

Έτσι, κατά τη γνώμη μας, στις ειδικές συνθήκες των οικονομικών κρίσεων, εισάγεται και ένας παράγοντας «ισορροπίας» μεταξύ πολιτικών και μη πολιτικών τεχνοκρατών στα υπουργικά συμβούλια καθώς θα πρέπει να μπορεί να υπάρξει κοινωνική συναίνεση από την μεριά του λαού.

2.5 Συνοψίζοντας για τις τεχνοκρατικές υπουργικές ελίτ της περιόδου 1974 – 2022

Η παρουσία τεχνοκρατών υπουργών στην Ελλάδα είναι ένα φαινόμενο που ξεκάθαρα σχετίζεται με την κρίση. Είτε πολιτικής όπως στην περίπτωση της κατά το 41% τεχνοκρατικής κυβέρνησης Ζολώτα το 1989, είτε οικονομικής, όπως στην περίπτωση των χρόνων μετά το 2009 - 2010, με συνολικά το 10,8% των υπουργικών συμβουλίων να αποτελείται από τεχνοκράτες Η στελέχωση τεχνοκρατών την περίοδο αυτή μάλλον προήλθε από την ανάγκη κοινωνικά και πολιτικά «κοστοβόρων» μεταρρυθμίσεων. Ο Έλληνας τεχνοκράτης υπουργός είναι άντρας σε συντριπτικά ποσοστά που υπερβαίνουν το 93%, μεγαλύτερος ηλικιακά από τα υπόλοιπα μέλη των υπουργικών συμβουλίων, συνήθως φέρει την ιδιότητα του μέλους ΔΕΠ ή δουλεύει στον ευρύτερο δημόσιο τομέα σε υψηλόβαθμα πόστα, έχει φτάσει στα ανώτατα επίπεδα σπουδών σε τομείς όπως τα οικονομικά ή η νομική επιστήμη, καταλαμβάνει υψηλότερη θέση στην

ιεραρχία των υπουργικών συμβουλίων και δεν λαμβάνει απαραίτητα θέση σε υπουργείο που σχετίζεται άμεσα με την οικονομία

Σύνοψη

Στην παρούσα διπλωματική εργασία ασχοληθήκαμε με τη μελέτη της εξέλιξης των υπουργικών ελίτ στην Ελλάδα, από το 1974 έως και το 2022 με ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε μια υποκατηγορία αυτών, τους τεχνοκράτες υπουργούς. Αρχικά επιλέξαμε να εξετάσουμε τις πολιτικές- εγχώριες και διεθνείς - εξελίξεις που επηρέασαν τη χώρα μας, στη μακρά πορεία της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας, κάνοντας μία διπλή περιοδολόγηση που περιλαμβάνει 3 «μεγάλες» χρονικές περιόδους:

- 1) Την Ελλάδα στα πλαίσια της «αποχουντοποίησης» και του διπολικού κόσμου, από το 1974 έως και το 1989
- 2) Την Ελλάδα στα χρόνια του εκσυγχρονισμού και της ευμάρειας από το 1990 έως και το 2009, και
- 3) Την Ελλάδα στην παρατεταμένη Κρίση, από το 2009 έως και σήμερα.

Και μια δεύτερη μικρότερη περιοδολόγηση που περιλαμβάνει τις επιμέρους κυβερνητικές εναλλαγές σε 12 φάσεις.

Πρωταρχικός μας στόχος ήταν η περιγραφή και ερμηνεία της εξέλιξης των χαρακτηριστικών των μελών των υπουργικών συμβουλίων στο παραπάνω χρονικό διάστημα και στην συνέχεια η μελέτη μιας υπο-ομάδας των υπουργικών ελίτ, των τεχνοκρατών μελών των υπουργικών συμβουλίων και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που φέρουν. Βασικά ευρήματα της έρευνας μας είναι η μειωμένη παρουσία γυναικών τόσο στα υπουργικά συμβούλια όσο ακόμα περισσότερο και στην τεχνοκρατική υποκατηγορία αυτών, φαινόμενο που μάλλον επηρεάζεται από ενδογενείς παράγοντες όπως είναι η ιδεολογική πλατφόρμα του εκάστοτε κυβερνώντος κόμματος και από εξωγενείς όπως είναι η εγγύτητα στις πολιτικές ή οικονομικές κρίσεις. Οι ηλικιακές διαφοροποιήσεις ήταν ένα άλλο ζήτημα που μας απασχόλησε, επίσης η σταθερή μείωση της παρουσίας των νομικών επαγγελματιών, ένα φαινόμενο που ήδη έχει καταγραφεί στην βιβλιογραφία μέχρι και το 2000 αλλά και η σταδιακή αύξηση των οικονομολόγων στα υπουργικά συμβούλια και ειδικότερα στην περίοδο από το 2009 και έπειτα. Ενώ τέλος είδαμε το μοτίβο παρουσίας των τεχνοκρατών υπουργών σε όλη τη διάρκεια της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας, την επίδραση που έχει σε αυτό η οικονομική κρίση και είδαμε τα βασικά κοινωνικό-δημογραφικά χαρακτηριστικά τους, ποιες θέσεις καταλαμβάνουν, και σε τι είδους υπουργεία κάνουντας μια προσπάθεια

ερμηνείας των αποτελεσμάτων με βάση της ειδική ελληνική πραγματικότητα.

Πηγές – Βιβλιογραφία

Α' Ηλεκτρονικές Πηγές

Αποτελέσματα Εθνικών Εκλογών 1952 – 1996: <http://ekloges-info.ypes.gr/ΕΘΝΙΚΕΣ%20ΕΚΛΟΓΕΣ/ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ%20ΕΘΝΙΚΩΝ%20%28ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΩΝ%29%20ΕΚΛΟΓΩΝ/>

Αποτελέσματα Εθνικών Εκλογών 1996 – 2019: <https://www.ypes.gr/apotelesmata-ethnikon-eklogon/> .

Γενική Γραμματεία Νομικών και Κοινοβουλευτικών Θεμάτων. Κυβερνήσεις από το 1909 έως σήμερα: https://gslegal.gov.gr/?page_id=776&sort=time .

ΟΗΕ (2019). Human Development Indicators. Ανακτήθηκε στις 22 Σεπτεμβρίου, 2022 από:

https://web.archive.org/web/20200729183843/http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdro_statistical_data_table7_15.pdf .

Β' Άρθρα στο Διαδίκτυο

Βρυώνης, Β. (2020, 10 Σεπτεμβρίου). «*Λεφτά υπάρχουν*»: Όταν ο ΓΑΠ εκστόμισε την πλέον εμβληματική ατάκα της δεκαετούς κρίσης. Τα Νέα. Ανακτήθηκε στις 17 Αυγούστου, 2022 από: <https://www.tanea.gr/2020/09/10/politics/lefta-yparxoun-otan-o-gap-ekstomise-tin-pleon-emvlimatiki-ataka-tis-dekaetous-krisis/>

Γεωργακόπουλος, Θ. (2016, Σεπτέμβριος). Το Δημογραφικό Πρόβλημα Της Ελλάδας: Μια Έρευνα. Διανέοσις. Ανακτήθηκε στις 22 Σεπτεμβρίου, 2022 από: https://www.dianeosis.org/2016/09/greece_demographic_crisis/ .

Κλάψης, Α. (2022, 15 Φεβρουαρίου). *Η πρόωρη προσφυγή στις κάλπες το 1977*. Η Καθημερινή. Ανακτήθηκε στις 12 Αυγούστου, 2022 από: <https://www.kathimerini.gr/society/561716212/i-proori-prosfygi-stis-kalpes-to-1977/> .

Λιβιτσάνος, Γ. (2020, 18 Οκτωβρίου). *18 Οκτωβρίου 1981: Τι άλλαξε στην Ελλάδα η "Αλλαγή"*. News 24/7. Ανακτήθηκε στις 12 Αυγούστου, 2022 από: <https://www.news247.gr/politiki/18-oktovrioy-1981-ti-allaxe-stin-ellada-i-allagi.9021483.html> .

Μπάμια, Γ. (2017, 23 Ιουνίου). *Το Σκάνδαλο Του Γιουγκοσλαβικού Καλαμποκιού*. Power Politics. Ανακτήθηκε στις 13 Αυγούστου, 2022, από: <https://powerpolitics.eu/το-σκάνδαλο-του-γιουγκοσλαβικού-καλα/>

Πολίτης, Γ. (2020, 24 Ιουλίου). *24 Ιουλίου 1974: Όταν η χούντα έπεσε και η Δημοκρατία επέστρεψε στη χώρα*. Το Έθνος. Ανακτήθηκε στις 11 Αυγούστου, 2022, από: <https://www.ethnos.gr/history/article/116754/24iolylioy1974otanhxoyntaepesekaihdhmokratiaepestrepsesthxora> .

Πολίτης, Γ. (2019, 18 Οκτωβρίου). *18 Οκτωβρίου 1981: Η θριαμβευτική «Αλλαγή» του Ανδρέα Παπανδρέου*. Το Έθνος. Ανακτήθηκε στις 11 Αυγούστου, 2022, από: <https://www.ethnos.gr/Politics/article/67359/18oktobrioy1981hthriambeytikhallaghtoyandreapapandreoy> .

Τσούκας, Χ. (2016). *Γεράσιμος Αρσένης (1931-2016): Ένας εμβληματικός κρατιστής*. The Huffington Post. Ανακτήθηκε στις 12 Αυγούστου, 2022 από: https://www.huffingtonpost.gr/haridimos-k-tsoukas/-19312016- b_9746546.html

Banking News. (2011, 11 Νοεμβρίου). *Παπαδήμος: Στόχοι της κυβέρνησης η εκταμίευση της δής δόσης έως τις 15/12 και η υλοποίηση των αποφάσεων της Συνόδου - Διακυβεύεται η παραμονή της Ελλάδας στο ευρώ - Προτεραιότητα η διασφάλιση της ρευστότητας των τραπεζών - Στο 9% το έλλειμμα*. Banking News. Ανακτήθηκε στις 17 Αυγούστου, 2022 από: <https://www.bankingnews.gr/Ολη-η-ενημέρωση/item/28556-ο-χρόνος-κυλάει-αντίστροφα-για-την-κυβέρνηση-των-100-ημερών-ποιοι-συμμετέχουν-στο-νέο-κυβερνητικό-σχήμα-υπό-τον-λ-παπαδήμο-στις-1600-η-ορκωμοσία-με-4-εξωκοινοβουλευτικούς-η-νδ> .

Deutschland Financial Times. (2012, 14 Ιουνίου). *Αντισταθείτε στο δημαγωγό - Widersteht den Demagogen*. Deutschland Financial Times. Ανακτήθηκε στις 24 Αυγούστου, 2022, από: <https://archive.ph/20120802061721/http://www.ftd.de/politik/europa/:wahlempfehlung-antistattheite-sto-dimagogo-widersteht-den-demagogen/70050480.html#selection-1065.0-1065.52>

Guardian News and Media. (2021, 2 Φεβρουαρίου). *Italian president Sergio Mattarella to seek a 'high-profile' government*. The Guardian. Ανακτήθηκε στις 10

Αυγούστου, 2022, από: <https://www.theguardian.com/world/2021/feb/02/italian-president-sergio-mattarella-to-seek-a-high-profile-government> .

Roche, M. (2011, 14 Νοεμβρίου). *Goldman Sachs, Le trait d' union entre Mario Draghi, Mario Monti et Lucas Papadémos*. Le Monde.fr. Ανακτήθηκε στις 10 Αυγούστου, 2022, από: https://www.lemonde.fr/europe/article/2011/11/14/goldman-sachs-le-trait-d-union-entre-mario-draghi-mario-monti-et-lucas-papademos_1603675_3214.html#ens_id=1603680 .

Spiegel, P. (2014, 11 Μαΐου). *How the euro was saved - FT series*. Financial Times. Ανακτήθηκε στις 17 Αυγούστου, 2022 από: <https://www.ft.com/content/f6f4d6b4-ca2e-11e3-ac05-00144feabdc0> .

Tronconi, F. & Verzichelli, L. (2021, 17 Φεβρουαρίου). *Mario Draghi: Is Italy's addiction to technocratic leaders a cause for concern?* The Conversation. Ανακτήθηκε στις 10 Αυγούστου, 2022, από: <https://theconversation.com/mario-draghi-is-italys-addiction-to-technocratic-leaders-a-cause-for-concern-155336> .

VouliWatch. (2018, 21 Αυγούστου). *Η δετία των μνημονίων*. VouliWatch. Ανακτήθηκε στις 18 Αυγούστου, 2022, από: <https://vouliwatch.gr/news/article/i-lix-toy-mnimoniou-kai-i-exodos-apo-tin-krisi> .

Γ' Ερευνητικά δεδομένα διαθέσιμα στο Διαδίκτυο

Διανέοσις. (2020). *Τι πιστεύουν οι Έλληνες: Πανελλαδική έρευνα - έκθεση αποτελεσμάτων*. Νοέμβριος – Δεκέμβριος 2019. Έγινε ανάκτηση στις 3 Σεπτεμβρίου 2022, από: https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2020/03/tpe_2020_final.pdf .

Διανέοσις. (2022). *Τι Πιστεύουν Οι Έλληνες – 2020*. Κατάλογος Δεδομένων SoDaNet. Πρώτη έκδοση. <https://doi.org/10.17903/FK2/SIHHBX> .

Κακεπάκη, Μ. (2022). *Βουλευτές Ελληνικού Κοινοβουλίου 1989 - 2019*. Κατάλογος Δεδομένων SoDaNet. Δεύτερη έκδοση. <https://doi.org/10.17903/FK2/LV6EDO> .

Socioscope. *Βουλευτές Ελληνικού Κοινοβουλίου (1989 – 2019)*. Διαθέσιμο στο σύνδεσμο: <https://socioscope.gr/dataset/deputies> .

Δ' Έντυπες Πηγές Δεδομένων

Δρεττάκης, Μ. (1991). *Η Ανατομία της Βουλής 1974-1990*. Αθήνα: Gutenberg.

Σιούφας, Δ. (2012). *Κράτος και Κυβερνήσεις της Μεταπολίτευσης 1974 – 2011*. Αθήνα. Διαθέσιμο στο: http://www.sioufas.gr/vivlio_1.pdf.

Τζιοβάρας, Γ. & Χιώτης, Β. (2006) *Ο Πολιτικός Χάρτης της Μεταπολίτευσης 1974-2004*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνης.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Αρανίτου Β., Παπαβλασόπουλος Ε., & Σπουρδαλάκης Μ. (2011). Από την πολυεπίπεδη διακυβέρνηση στο... Μνημόνιο: Το «χρονικό» μιας προαναγγελθείσας κρίσης. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 134, 37–50. <https://doi.org/10.12681/grsr.29> .

Craib, I. (2011). *Σύγχρονη Κοινωνική Θεωρία* (Π. Ε. Λέκκας, Μετ.). Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.

Craib, I. (2012). *Κλασική Κοινωνική Θεωρία* (Μ. Καρασαρίνης & Π. Ε. Λέκκας, Μετ.). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Αργείτης, Γ. & Κορατζάνης, Α. (2011). *Οικονομική πολιτική σταθεροποίησης και αστάθεια στην ΟΝΕ*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Βαρουφάκης, Γ., Πατώκος, Τ., Τσερκέζης, Λ., Κουτσοπέτρος, Χ. (2011). *Η Οικονομική κρίση στην Ελλάδα και την Ευρώπη το 2011*. Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ (ΙΝΕ-ΓΣΕΕ). Αθήνα: Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών εξελίξεων. Διαθέσιμο στο σύνδεσμο: <https://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2014/04/files/study-17.pdf> .

Βερναρδάκης, Χ. (2011). *Πολιτικά κόμματα, εκλογές και κομματικό σύστημα: Οι μετασχηματισμοί της πολιτικής αντιπροσώπευσης 1990-2010*. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Βούλγαρης, Γ. (2013). *Η Μεταπολιτευτική Ελλάδα, 1974 – 2009*. Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις.

Βούλγαρης, Γ. (2011). Η δημοκρατική Ελλάδα 1974 – 2004. Στο Γ. Βούλγαρης, Η. Νικολακόπουλος, Σ. Ριζάς, Τ. Σακελλαρόπουλος & Ι. Στεφανίδης (Επιμ.) *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950 – 2004* (σ. 111 – 154). Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.

Βούλγαρης, Γ. & Νικολακόπουλος, Η. (2014). Εισαγωγή: Ο διπλός σεισμός του 2012. Στο Γ. Βούλγαρης & Η. Νικολακόπουλος (Επιμ.). *2012: Ο Διπλός Εκλογικός Σεισμός* (σ. 9-31). Αθήνα: Θεμέλιο.

Ελευθερίου, Κ. & Τάσσης, Χ. (2013). ΠΑΣΟΚ: *Η άνοδος και η πτώση (;) ενός ηγεμονικού κόμματος*. Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας.

Κακεπάκη, Μ. (Επιμ.). (2016α). *Η Πολιτική Αντιπροσώπευση στην Σύγχρονη Ελλάδα. Χαρακτηριστικά και φυσιογνωμία των μελών του ελληνικού Κοινοβουλίου 1996-2015*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Κακεπάκη, Μ. (2016β). Η Έμφυλη Διάσταση της Αντιπροσώπευσης. Οι γυναίκες ως μικρή μειοψηφία. Στο Μ. Κακεπάκη (Επιμ.). *Η Πολιτική Αντιπροσώπευση στην Σύγχρονη Ελλάδα. Χαρακτηριστικά και φυσιογνωμία των μελών του ελληνικού Κοινοβουλίου 1996-2015* (σσ. 109-134). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Κακεπάκη, Μ. & Καραγιάννης, Γ. (2016). Επαγγελματίες πολιτικοί και πολιτικά επαγγέλματα στο ελληνικό Κοινοβούλιο. Στο Μ. Κακεπάκη (Επιμ.). *Η Πολιτική Αντιπροσώπευση στην Σύγχρονη Ελλάδα. Χαρακτηριστικά και φυσιογνωμία των μελών του ελληνικού Κοινοβουλίου 1996-2015* (σσ. 85 - 108). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Κάρουλας, Γ. (2015). *Πολιτικά κόμματα και ανάδειξη των πολιτικών ελίτ στο ελληνικό κομματικό σύστημα 1989-2011: παράγοντες συνδιαμόρφωσης των ηγετικών κομματικών ομάδων*. (Διδακτορική διατριβή). Διαθέσιμο από: Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών: <http://hdl.handle.net/10442/hedi/35523> .

Κάρουλας, Γ. (2022). *Πολιτικές Ελίτ και Εξουσία: Από την κλασική Ιταλική Σχολή στις σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Προπομπός.

Κάρουλας Γ., & Κακεπάκη Μ. (2022). Οι υπουργικές ελίτ στην Ελλάδα (2000-2019): μεταξύ κόμματος, εξειδίκευσης και τεχνοκρατίας;. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 159, 57–90. <https://doi.org/10.12681/grsr.30824> .

Κονδύλη, Δ. & Κληρονόμος, Ν. (2022). FAIR Δεδομένα. Δυνατότητες και προκλήσεις για ερευνητικές υποδομές και ερευνητικές κοινότητες. Στο Γ. Κάλλας, Δ. Κονδύλη, Α. Λιναρδής, Ν. Ναγόπουλος & Γ. Τσιώλης (Επιμ.) *Ανάπτυξη υποδομών για την παραγωγή και τη διαχείριση δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες* (σσ. 231 – 252). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια. Διαθέσιμο στο: https://sodanet.gr/storage/publications/alexandreja_2022/9_Kondyli_klironomos.p

[df](#) .

Κουντούρη, Φ. (2016). Διαστάσεις του πολιτισμικού και πολιτικού κεφαλαίου των κοινοβουλευτικών ελίτ. Διερευνώντας συνέχειες και ασυνέχειες. Στο Μ. Κακεπάκη (Επιμ.). *Η Πολιτική Αντιπροσώπευση στην Σύγχρονη Ελλάδα. Χαρακτηριστικά και φυσιογνωμία των μελών του ελληνικού Κοινοβουλίου 1996-2015* (σσ. 45 - 84). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση

Κουτσούκης, Κ. (1990). *Η πολιτική Ηγεσία: θεωρία συγκριτική έρευνα του πολιτικού προσωπικού και ανάλυση πολιτικών ηγετών*. Αθήνα: Εκδόσεις Αναστασίου.

Λαμπρινού, Κ. (2019). Συνεπείς Εταίροι και «Νέοι Γοργοπόταμοι»: Μια (Όχι και τόσο) παράδοξη συγκυβέρνηση. Στο Γ. Μπαλαμπανίδης (Επιμ.). *ΣΥΡΙΖΑ, Ένα κόμμα εν κινήσει – Από τη διαμαρτυρία στη διακυβέρνηση* (σ. 331 – 353). Αθήνα: Θεμέλιο.

Λιναρδής, Α., Αλεξανδρής, Κ. & Κληρονόμος, Ν. (2022). Ο νέος κατάλογος δεδομένων του Sodanet: παραμετροποίηση, βελτιστοποίηση και επέκταση των λειτουργιών του Dataverse για τις ανάγκες των αποθετηρίων του Sodanet. Στο Γ. Κάλλας, Δ. Κονδύλη, Α. Λιναρδής, Ν. Ναγόπουλος & Γ. Τσιώλης (Επιμ.) *Ανάπτυξη υποδομών για την παραγωγή και τη διαχείριση δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες* (σσ. 147 – 184). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια. Διαθέσιμο στο: https://sodanet.gr/storage/publications/alexandria_2022/6_Linardis_Alexandris_Klironomos.pdf .

Μακιαβέλλι, Ν. (1996), *Ο Ηγεμόνας* (Ζ. Ζωγραφίδου – Καραχάλιου, Μετ.), Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

Νικολακόπουλος, Η. (2011). Ελεγχόμενη Δημοκρατία: Από το τέλος του Εμφυλίου έως τη Δικτατορία. Στο Γ. Βούλγαρης, Η. Νικολακόπουλος, Σ. Ριζάς, Τ. Σακελλαρόπουλος & Ι. Στεφανίδης (Επιμ.) *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950 – 2004* (σ. 11 – 64). Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.

Πλάτων. (2015). *Πολιτεία*. (Ν.Ι. Γρυπάρης, Μετ.). Θεσσαλονίκη: ΚΕΓ.

Πιερίδης Κ. (2015). Χριστόφορος Βερναρδάκης, Πολιτικά κόμματα, εκλογές και κομματικό σύστημα: Οι μετασχηματισμοί της πολιτικής αντιπροσώπευσης 1990-

2010. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 29, 183–190. <https://doi.org/10.12681/sas.876>

Ριζάς, Σ. (2011). Η Δικτατορία 1967 – 1974. Στο Γ. Βούλγαρης, Η. Νικολακόπουλος, Σ. Ριζάς, Τ. Σακελλαρόπουλος & Ι. Στεφανίδης (Επιμ.) *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950 – 2004* (σ. 65 – 76). Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.

Ριζάς, Σ. & Στεφανίδης, Ι. (2011). Το Κυπριακό ζήτημα: Ο αγώνας για την Ένωση, η ανεξαρτησία, η τουρκική εισβολή. Στο Γ. Βούλγαρης, Η. Νικολακόπουλος, Σ. Ριζάς, Τ. Σακελλαρόπουλος & Ι. Στεφανίδης (Επιμ.) *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950 – 2004* (σ. 91 – 110). Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.

Σκίννερ, Κ. (2001). *Μακιαβέλι* (Κ. Αθανασίου, Μετ.), Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος.

Σουλιώτης, Ν. (2021). *Οικονομολόγοι Τεχνοκράτες στην ελληνική πολιτική σκηνή, 1974 – 2019*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Σπυροπούλου, Π. (2022). *Η μεγάλη επιστροφή; Η προγραμματική εξέλιξη της ελληνικής ριζοσπαστικής Αριστεράς σε συγκριτική προοπτική (1980-2015)*. (Διδακτορική διατριβή). Διαθέσιμο από: Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών: <http://hdl.handle.net/10442/hedi/50894> .

Τζώρτζης, Γ. (2015). Η Μεταπολίτευση που δεν έγινε: μια προσπάθεια κριτικής επανεξέτασης του "πειράματος Μαρκεζίνη". *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 17, 347–382. <https://doi.org/10.12681/sas.510> .

Χορκχάιμερ, Μ. (1971). *Οι απαρχές της αστικής φιλοσοφίας της Ιστορίας* (Τ. Κονδύλης, Μετ.), Αθήνα: Εκδόσεις Κάλβος.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Adair, D. (1970). *The technocrats 1919-1967: A case study of conflict and change in a social movement*. Διαθέσιμο στο: <https://summit.sfu.ca/item/3437> .

Akin, W. E. (1977). *Technocracy and the American Dream: The Technocracy Movement 1900-1941*. University of California Press.

Alexiadou, D. (2016). Ideologues, Partisans, and Loyalists: Ministers and Policymaking in Parliamentary Cabinets. Oxford: Oxford University Press. doi: 10.1093/acprof:oso/9780198755715.001.0001

Alexiadou, D. (2018). Technocratic government and economic policy. Στο W. Thompson (Επιμ.). *Oxford research encyclopedia of politics* (σσ. 1–24). Oxford University Press.

Andreas, J. (2009). *Rise of the Red Engineers: The Cultural Revolution and the Origins of China's New Class*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Armytage, G. (2013). *Rise of the technocrats: A social history*. Routledge.

Bäck, H., Dumont, P., Meier, H. E., Persson, T., & Vernby, K. (2009). Does European Integration Lead to a 'Presidentialization' of Executive Politics?. *European Union Politics*, 10(2), 226-252. doi:10.1177/1465116509103369

Bäck, H., Debus, M. & Müller, W. C. (2016). Intra-party diversity and ministerial selection in coalition governments. *Public Choice* 166:355-378

Bacon, F. (2011). *The works of Francis Bacon*. (J. Spedding, R. L. Ellis, & D. D. Heath, Επιμ.). Cambridge University Press.

Beck, T. (2015). *Groundhog Day in Greece*. Swedish Institute for European Policy Studies, issue 2015: 5επα, Μάρτιος. Διαθέσιμο στο σύνδεσμο: https://www.sieps.se/en/publications/2015/groundhog-day-in-greece-20155επα/Sieps_2015_5επα

Berlin I. (1980), The Originality of Machiavelli. Στο *Against the Current*, 25-79. New

York: Viking Press. Διαθέσιμο στο:
https://berlin.wolf.ox.ac.uk/published_works/ac/machiavelli.pdf .

Best, H., & Cotta, M. (2000). *Parliamentary representatives in Europe 1848-2000: Legislative recruitment and careers in eleven European countries*. Oxford: Oxford University Press.

Bickerton, C., & Accetti, C. I. (2020). Technocracy and political theory. Στο E. Bertsou & D. Caramani (Επιμ.). *The Technocratic Challenge to Democracy*, (σ. 29–43). London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429342165-3> .

Blondel, J., & Thiébault J. L. (1991). *The profession of government minister in Western Europe*. Macmillan.

Blondel, J. (1991). Cabinet government and cabinet ministers. Στο J. Blondel & J. L. Thiébault (Επιμ.). *The profession of government minister in Western Europe*. Macmillan. (σσ. 5-18). <http://hdl.handle.net/1814/27565>

Boukala, S., & Dimitrakopoulou, D. (2016). The politics of fear vs. the politics of hope: Analysing the 2015 Greek election and referendum campaigns. *Critical Discourse Studies*, 14(1), 39–55. <https://doi.org/10.1080/17405904.2016.1182933> .

Bourdieu, P. (1996). *The State Nobility. Elite schools in the field of power*. Cambridge: Polity Press.

Browne, E. C., & Franklin, M. N. (1973). Aspects of Coalition Payoffs in European Parliamentary Democracies. *American Political Science Review*, 67(2), 453-469. doi:10.2307/1958776.

Brunclik, M. (2016). Three Technocratic Cabinets in the Czech Republic: A Symptom of Party Failure?. *Politics in Central Europe*. 12. 10.1515/pce-2016-0010.

Cairncross, F., & McRae, H. (1975). *The Second Great Crash*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315630267> .

Caramani, D. (2020). Introduction: the technocratic challenge to democracy. Στο E. Bertsou & D. Caramani (Επιμ.). *The Technocratic Challenge to Democracy* (σσ. 1 - 26). Routledge.

Centeno, M. A. (1993). The New Leviathan: The Dynamics and Limits of Technocracy. *Theory and Society*, 22(3), 307–335. <http://www.jstor.org/stable/657736> .

Cheng, L., & White, L. (1990). Elite Transformation and Modern Change in Mainland China and Taiwan: Empirical Data and the Theory of Technocracy. *The China Quarterly*, 121, 1-35. doi:10.1017/S0305741000013497.

Cotta, M. (2017). Technocratic Government Versus Party Government? Non-partisan Ministers and the Changing Parameters of Political Leadership in European Democracies. Στο A. C. Pinto, M. Cotta & P. T. Almeida (Επιμ.). *Technocratic Ministers and Political Leadership in European Democracies*, (σ. 267-288). doi:10.1007/978-3-319-62313-9_10

Crespy, A., & Ladi, S. (2019). In the name of ‘The people’? Popular sovereignty and the 2015 Greek referendum. *Journal of European Integration*, 41(7), 871–885. <https://doi.org/10.1080/07036337.2019.1665661> .

Copleston, F. C. (1993). *A history of philosophy: Volume III: Late medieval and renaissance philosophy: Ockham, Francis Bacon, and the beginning of the modern world*. Image Books.

Cotta, M. & Verzichelli, L. (2007). Paths of institutional development and elite transformations. Στο M. Cotta & H. Best (Επιμ.). *Democratic Representation in Europe. Diversity, Change and Convergence* (σσ. 417 - 473). Oxford University Press.

Davidsson, J. B., & Bäck, H. (2019). Selecting Ministers in Times of Crisis: A Historical Analysis of the Role of Intra-Party Politics and Union Background in Swedish Cabinet Appointments 1917–2014. *Political Studies*, 67(4), 932-954. doi:10.1177/0032321718815847

De Almeida, P. T., Bermeo, N., & Pinto, A. C. (2004). *Who Governs Southern Europe?: regime change and ministerial recruitment, 1850-2000*. Routledge.

De Almeida, P. T. & Pinto, A. C. (2002) Portuguese Ministers, 1851–1999: Social Background and Paths to Power. *South European Society and Politics*, 7:2, 5-40,

DOI: 10.1080/13608740708539625

Diamandouros, N. (1986). *Regime Change and the Prospects for Democracy in Greece: 1974 – 1983*. Στο G. O'Donnell, P.C. Schmitter, & L. Whitehead (Επιμ.) *Transitions from authoritarian rule: Southern Europe*. The Johns Hopkins University Press.

Dimitrakopoulos, D. G. (2012). *The Greek Elections of the 2012 and Greece's Future in the Eurozone*. Swedish Institute for European Policy Studies, issue 2012: 7επα, Ιούνιος. Διαθέσιμο στο σύνδεσμο: https://www.sieps.se/en/publications/2012/the-greek-elections-of-2012-and-greeces-future-in-the-eurozone-20127επα/sieps_2012_7επα.pdf .

Dimitrakopoulos, D. G. (2015). *The Greek elections of 2015 and Greece's future in the eurozone*. Swedish Institute for European Policy Studies, issue 2015: 4επα, Μάρτιος. Διαθέσιμο στο σύνδεσμο: https://www.sieps.se/en/publications/2015/the-greek-elections-of-2015-and-greeces-future-in-the-eurozone-20154επα/sieps_2015-4επα.pdf .

Ecker, A., Meyer, T. M., & Müller, W. C. (2015). The distribution of individual cabinet positions in coalition governments: A sequential approach. *European Journal of Political Research*, 54(4), 802-818. doi:10.1111/1475-6765.12108

Elsner, H. (1993). *The technocrats: Prophets of automation*. UMI Books on demand.

Esmark, A. (2020). "4: The Technocratic Regime: Technocracy, Bureaucracy and Democracy". Στο A. Esmark (Επιμ.). *The New Technocracy*. Bristol, UK: Bristol University Press. <https://bristoluniversitypressdigital.com/view/book/9781529200>

Featherstone, K. & Papadimitriou, D. (2015). *Prime Ministers in Greece: the paradox of power*. Oxford University Press.

Ferkiss, V. (1970). *Technocracy*. By Jean Meynaud. Translated By Paul Barnes. (New York: The Free Press, 1969. σελ. 315.). *American Political Science Review*, 64(1), 238-239. doi:10.1017/S0003055400129454.

Fischer, F. (1990). *Technocracy and the Politics of Expertise*. Newbury Park: Sage.

- Fukuyama, F. (1989). *The "end of history?"*. United States Institute of Peace.
- Grant, E. (2008). *A history of natural philosophy: From the Ancient World to the nineteenth century*. Cambridge University Press.
- Gunnell, J. G. (1982). The Technocratic Image and the Theory of Technocracy. *Technology and Culture*, 23(3), 392–416. <https://doi.org/10.2307/3104485> .
- Habermas, J. (1971). *Toward a Rational Society: Student Protest, Science and Politics*. London: Heinemann.
- Habermas, J. (2015). *The lure of technocracy*. Polity Press.
- Jones, B. (1995). *Sleepers, Wake! Technology and the Future of Work*. Oxford University Press
- Jost, J. (2012). *The End of the End of Ideology*. 10.1093/acprof:oso/9780199737512.003.0002.
- Kakepaki, M., Kountouri, F., Verzichelli, L., Coller, X. (2018). The Sociopolitical Profile of Parliamentary Representatives in Greece, Italy and Spain Before and After the “Eurocrisis”: A Comparative Empirical Assessment. Στο G. Cordero & X. Coller. (Επιμ.). *Democratizing Candidate Selection*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-76550-1_8 .
- Kanellopoulos, K. & Kousis, M. (2018). Protest, elections and austerity politics in greece. Στο E. Doxiadis & A. Placas (Επιμ.) *Living under austerity: Greek society in crisis*, (σσ. 90–112). Berghahn Books.
- Katz, S. R. & Mair, P. (1992). *Party Organizations: A Data Handbook on Party of Party Organizations in Western Democracies, 1960-90*. London: Sage.
- Katz, R. S., & Mair, P. (1995). Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party. *Party Politics*, 1(1), 5–28. <https://doi.org/10.1177/1354068895001001001> .
- Khanna, P. (2017). *Technocracy in America: Rise of the info-state*. CreateSpace.
- Koliastasis, P. (2015). The Greek parliamentary elections of 25 January, 2015.

Representation, 51(3), 359–372. <https://doi.org/10.1080/00344893.2015.1113775> .

Kountouri, F. (2018). Patterns of renewal and continuity in parliamentary elites. The Greek MPs from 1996 to 2015. *The Journal of Legislative Studies*, 24(4), 568–586. <https://doi.org/10.1080/13572334.2018.1547947> .

Koutsoukis, K. S. (1978). Socioeconomic change and cabinet composition in Greece: 1946-1974. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 32, 74–79. <https://doi.org/10.12681/grsr.446> .

Ladi, S. (2005). The role of experts in the reform process in Greece. *West European Politics*, 28(2), 279–296. <https://doi.org/10.1080/01402380500059751> .

Linz, J. J., & Stepan, A. (1998). *Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and post-communist Europe*. Johns Hopkins University Press.

Lyrantzis, C. (1984). Political parties in post-junta Greece: A case of ‘bureaucratic clientelism’? *West European Politics*, 7(2), 99–118. <https://doi.org/10.1080/01402388408424473> .

Lyrantzis, C. (1986). The Rise of PASOK and the Emergence of a New Political Personnel. Στο Ζ.Τζαννατος (Επιμ.). *Socialism in Greece: The First Four Years*. (σσ. 114–29). Aldershot: Gower.

McDonnell, D., & Valbruzzi, M. (2014). Defining and classifying technocrat-led and technocratic governments. *European Journal of Political Research*, 53(4), 654–671. doi: 10.1111/1475-6765.12054.

Meynaud, J. (1969). *Technocracy*. New York: The Free Press.

Morozov, E. (2014). *To save everything, click here the folly of Technological Solutionism*. Public Affairs.

North, C. T. (2005). From Technocracy to Aristocracy: The Changing Career Paths of Japanese Politicians. *Journal of East Asian Studies*, 5(2), 239–272. <http://www.jstor.org/stable/23418290> .

O'Neil, C. (2018). *Weapons of math destruction: How Big Data increases inequality and threatens democracy*. Penguin Books.

Pastorella, G. (2015). Technocratic Governments in Europe: Getting the Critique Right. *Political Studies*, 64(4), 948-965. doi:10.1111/1467-9248.12217

Pinto, A. C., Cotta, M., & Almeida, P. T. (2018). Technocratic ministers and political leadership in European democracies. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-62313-9> .

Poguntke, T., & Webb, P. (2005). The presidentialization of politics in Democratic Societies: A framework for analysis. (2005). Στο T. Poguntke & P. Webb (Επιμ.) *The Presidentialization of Politics*. (σσ. 1–25). <https://doi.org/10.1093/0199252017.003.0001> .

Pridham, G. & Verney, S. (1991). The coalitions of 1989-90 in Greece: inter-party relations and democratic consolidation. *West European Politics*, 14(4), 42-69. <https://doi.org/10.1080/01402389108424876> .

Rori, L. (2016). The 2015 Greek parliamentary elections: From great expectations to no expectations. *West European Politics*, 39(6), 1323–1343. <https://doi.org/10.1080/01402382.2016.1171577> .

Rowney, D. K. (1989). *Transition to technocracy: The structural origins of the Soviet Administrative State*. Cornell University Press.

Sánchez-Cuenca, I. (2020). Neoliberal technocracy: The challenge to democratic self-government. Στο E. Bertsou & D. Caramani (Επιμ.). *The Technocratic Challenge to Democracy*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429342165> .

Silva, P. (2015). *In the name of Reason Technocrats and politics in Chile*. Penn State University Press.

Skoulariki, A. (2020). Political Polarisation in Greece: The Prespa Agreement, Left/Right Antagonism and the Nationalism/Populism Nexus. *South European Society and Politics*, 25:3-4, 411-439. <https://doi.org/10.1080/13608746.2020.1932020>

Sotiropoulos, D. A., & Bourikos, D. (2002). Ministerial Elites in Greece, 1843-2001: A Synthesis of Old Sources and New Data. *South European Society and Politics*, 7(2), 153-204. doi:10.1080/13608740708539628.

Spourdalakis, M. (2002). Securing democracy in post-authoritarian Greece: the role of political parties. Στο P. Lewis & G. Pridham (Επιμ.) *Stabilising fragile democracies* (σσ. 181-199). Routledge.

Spourdalakis, M. (2008) 2007 Greek Elections: Signs of Major Political Realignment, Challenges and Hopes for the Left. *Studies in Political Economy*, 82(1), 171-186, <https://doi.org/10.1080/19187033.2008.11675069> .

Sterling, J. S., & Moore, W. E. (1987). Weber's Analysis of Legal Rationalization: A Critique and Constructive Modification. *Sociological Forum*, 2(1), 67–89. <http://www.jstor.org/stable/684528> .

Teperoglou, E., & Tsatsanis, E. (2014). Dealignment, de-legitimation and the implosion of the two-party system in Greece: The earthquake election of 6 May 2012. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 24(2), 222–242. <https://doi.org/10.1080/17457289.2014.892495> .

Teperoglou, E., Andreadis, I., & Chadjipadelis, T. (2020). The Study of Political Representation in Greece: Towards New Patterns Following the Economic Crisis?. Στο A. Freire, M. Barragán, X. Coller, M. Lisi, E. Tsatsanis (Επιμ.). *Political Representation in Southern Europe and Latin America* (σσ. 34-49). Routledge.

Tsatsanis, E., Teperoglou, E., & Seriatos, A. (2020). Two-partyism reloaded: Polarisation, negative partisanship, and the return of the left-right divide in the Greek elections of 2019. *South European Society and Politics*, 25(3-4), 503–532. <https://doi.org/10.1080/13608746.2020.1855798> .

Valbruzzi, M. (2017). Technocratic cabinets. Στο E. Bertou & D. Caramani (Επιμ.). *The Technocratic Challenge to Democracy* (σσ. 113 - 130). Routledge

Vasilopoulou, S., & Halikiopoulou, D. (2013). In the shadow of Grexit: The greek election of 17 June 2012. *South European Society and Politics*, 18(4), 523–542. <https://doi.org/10.1080/13608746.2013.779784> .

Verney, S., & Bosco, A. (2013). Living parallel lives: Italy and Greece in an age of austerity. *South European Society and Politics*, 18(4), 397–426. <https://doi.org/10.1080/13608746.2014.883192> .

Westman, L. K., & Broto, C. V. (2018). Techno-economic rationalities as a political practice in urban environmental politics in China. *Environment and Planning C: Politics and Space*, 37(2), 277–297. <https://doi.org/10.1177/2399654418783750> .

Wratil, C. & Pastorella, G. (2018). Dodging the bullet: How crises trigger technocrat-led governments. *European Journal of Political Research*, 57(2), 450-472. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12234> .

Yongmou, L. (2016). The benefits of technocracy in china. *Issues in Science and Technology*, 33(1), 25-28. Ανάκτηση από: <https://www.proquest.com/scholarly-journals/benefits-technocracy-china/docview/1878087878/se-2> .

York, R. & Clark, B. (2006). Marxism, Positivism, and Scientific Sociology: Social Gravity and Historicity. *The Sociological Quarterly*, 47:3, 425-450, DOI: 10.1111/j.1533-8525.2006.00052.x

Zang, X. (1991). Elite Formation and the Bureaucratic-Technocracy in Post-Mao China. *Studies in Comparative Communism*, 24(1), 114–123. <http://www.jstor.org/stable/45367092> .

Παράρτημα

Codebook της έρευνας

Οι μεταβλητές που κωδικοποιήσαμε με βάση τις πληροφορίες που μας παρείχαν τα βιογραφικά των πολιτικών προσώπων χωρίστηκαν σε 5 ομαδοποιήσεις μεταβλητών (variable groups):

1. IDENTIFIERS και Βοηθητικές Μεταβλητές
1.1. Η ID(Numeric), ο αναγνωριστικός αριθμός του κάθε προσώπου που καταλαμβάνει υπουργική θέση ανά κυβερνητική θητεία. Είναι μοναδικά και δεν μπορούν να υπάρξουν διπλότυπα στην βάση δεδομένων μας.
1.2. Η PID(Numeric), ο αναγνωριστικός αριθμός κάθε προσώπου. Δεν είναι μοναδικά και το εκάστοτε πρόσωπο έχει το ίδιο κατά την αλλαγή κυβερνητικών θητειών εφόσον καταλαμβάνει θέση στις κυβερνήσεις αυτές.
1.3. Η TERM_ID(Numeric), ο αναγνωριστικός αριθμός κάθε προσώπου ανά κυβερνητική θητεία. Δεν είναι μοναδικά, διαφορετικά πρόσωπα μπορούν να έχουν το ίδιο TERM_ID καθώς αλλάζουν οι κυβερνητικές θητείες.
1.4. Η TERM(Numeric), αναγνωριστικός αριθμός όλων των κυβερνητικών θητειών που μελετώνται. Λαμβάνει τιμές από το 1 έως το 19 ξεκινώντας από την κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας του 1974 έως και την κυβέρνηση του Κυριάκου Μητσοτάκη το 2019.
1.5. Η μεταβλητή ανοικτού τύπου NOTES(String) που καταγράφονται διάφορες σχετικές πληροφορίες με το πρόσωπο και τις υπουργικές θέσεις που κατέχει που δεν εμπίπτουν σε κάποια από τις παρακάτω μεταβλητές.
1.6. Η μεταβλητή διαδικτυακού συνδέσμου LINK(String) όπου καταγράφεται ο σύνδεσμος του βιογραφικού ενός προσώπου στο διαδίκτυο. Προσπαθούμε να είναι όσο το δυνατόν πιο «επίσημο» είτε από επίσημα βιογραφικά που έχουν καταθέσει στους κυβερνητικούς/κοινοβουλευτικούς ιστοτόπους είτε από τις επίσημες προσωπικές σελίδες που διατηρούν στο διαδίκτυο. Σε όλες τις περιπτώσεις γίνεται προσπάθεια να καταγραφούν αυτοί οι σύνδεσμοι στο Web Archive και να είναι διαθέσιμοι μέσω του Wayback Machine , κάτι που θα χρησιμεύσει στο μέλλον καθώς πολλές από τις σελίδες που αυτή τη στιγμή είναι διαθέσιμες δεν θα είναι.
2. Τα Δημογραφικά Στοιχεία που περιλαμβάνουν:
2.1. Το όνομα NAME(String) του εκάστοτε προσώπου που λαμβάνει υπουργική θέση.
2.2. Το φύλο GENDER(Numeric) του προσώπου, που παίρνει δύο τιμές: Γυναίκα και Άνδρας
2.3. Το έτος γέννησης BIRTH_YEAR(Numeric) του προσώπου που αναφέρεται

2.4. Την ηλικία τρέχουσας υπουργοποίησης AGE(Numeric) που προκύπτει από την αφαίρεση της τιμής της μεταβλητής BIRTH_YEAR από το έτος τρέχουσας υπουργοποίησης. Λαμβάνονται υπ' όψη και οι ανασχηματισμοί, άρα το έτος τρέχουσας υπουργοποίησης δεν ταυτίζεται με την κυβερνητική θητεία.
2.5. Στην συνέχεια η AGE επανακωδικοποιήθηκε σε ξεχωριστή μεταβλητή με ηλικιακές ομάδες AGE_GROUP(Numeric): 1) Up to 40, 2) 41-50, 3) 51-60, 4) 61-70 και 5) 71+
2.6. Την ηλικία πρώτης υπουργοποίησης AGE_FIRST_MIN(Numeric) που διατηρείται σταθερό ανά PID και αναφέρεται στην ηλικία που το εκάστοτε πρόσωπο έλαβε την πρώτη του υπουργική θέση. Λαμβάνονται υπ' όψη και οι κυβερνήσεις πριν από το 1974.
2.7. Η μεταβλητή BIRTH_PLACE(String), που αναφέρεται ρητά ο τόπος γέννησης του προσώπου.
2.8. Η μεταβλητή BIRTH_PLACE_2(Numeric) που λαμβάνει 2 τιμές, Ελλάδα ή Εξωτερικό.
2.9. Τις σπουδές: EDU(String) που καταγράφουμε την εκπαιδευτική διαδρομή του προσώπου όπως αναφέρεται στο βιογραφικό του.
2.10. Το εκπαιδευτικό επίπεδο ανά κατηγορία: MIN_EDU_TITLE(Numeric) που λαμβάνει τιμές από 1 έως 7, ιεραρχικά με την τιμή 1 να αναφέρεται σε «Χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης από ΑΕΙ» και την τιμή 7 να αναφέρεται σε «Διδακτορικό Δίπλωμα από εκπαιδευτικό ίδρυμα εκτός Ελλάδος»
2.11. Η μεταβλητή MIN_EDU_FIELD(Numeric) αναφέρεται στον επιστημονικό κλάδο πάνω στον οποίο το εκάστοτε πρόσωπο έκανε σπουδές. Κωδικοποιείται ο επιστημονικός κλάδος που με βάση και την επαγγελματική πορεία ήταν ο καθοριστικότερος για το άτομο. Π.χ. αν κάποιος δηλώνει δικηγόρος και έχει πτυχίο νομικής και μεταπτυχιακό στις Πολιτικές Επιστήμες, η μεταβλητή MIN_EDU_FIELD λαμβάνει την τιμή «ΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ». Υπάρχουν 22 διακριτοί επιστημονικοί κλάδοι ως τιμές στην μεταβλητή αυτή.
2.12. Το Επάγγελμα: OCCUP(String), όπου καταγράφονται όλες οι επαγγελματικές ιδιότητες του προσώπου ρητώς
2.13. Το κυρίως Επάγγελμα MAIN_OCCUP(Numeric) που κωδικοποιούμε την εργασιακή απασχόληση που θεωρείτε πιο σημαντική για την γενικότερη πορεία του προσώπου σε 15 διακριτές κατηγορίες. Οι κατηγορίες αυτές είναι: 1) Νομικά επαγγέλματα, 2) Ιατροί, 3) Καθηγητές Πανεπιστημίου, 4) Οικονομολόγοι, 5) Δημοσιογράφοι, 6) Μηχανικοί, 7) Υπάλληλοι Γραφείου/Εργαζόμενοι στην παροχή υπηρεσιών, 8) Εκπαιδευτικοί, 9) Σώματα Ασφαλείας, 10) Καλλιτεχνικά/αθλητικά

<p><i>επαγγέλματα, 11) Εργάτες/Αγρότες/Τεχνίτες, 12) Επιχειρηματίες, 13) Manager/Υψηλόβαθμα στελέχη σε επιχειρήσεις ή οργανισμούς, 14) Λοιπά και 15) Ελλιπή στοιχεία.</i></p>
<p>2.14. Την μεταβλητή συγγενικής σχέσης με άλλο πολιτικό πρόσωπο NETWORK(Numeric) και παίρνει τις τιμές NAI ή OXI. Αναφέρεται σε συγγενικά πολιτικά πρόσωπα που κατείχαν θέσεις είτε υπουργικές είτε κοινοβουλευτικές πριν την υπουργοποίηση του υπό μελέτη προσώπου.</p>
<p>2.15. Την κοινωνική διαδρομή SOCIAL_OPEN(String) όπου είναι ανοικτού τύπου και καταγράφεται η πορεία του προσώπου στην κοινωνία των πολιτών, στοιχεία δηλαδή που γράφουν στα βιογραφικά τους σε σχέση με μη κομματικές, μη επαγγελματικές και μη εκπαιδευτικές προσωπικές πορείες (π.χ. συμμετοχή στο κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης)</p>
<p>2.16. Την κοινωνική διαδρομή SOCIAL(Numeric) που εφόσον καταγράφεται μια κοινωνική διαδρομή όπως παρουσιάζεται παραπάνω, λαμβάνει τις τιμές NAI ή OXI.</p>
<p>2.17. Την μεταβλητή αντιδικτατορικής δράσης ANTI_DICT(Numeric) εφόσον αναφέρεται στο βιογραφικό του, η οποία λαμβάνει τις τιμές NAI ή OXI.</p>
<p>2.18. Την μεταβλητή συμμετοχής στην Αντίσταση ANTI_OCCUPATION_WW2 (Numeric) εναντίον της Κατοχής κατά τον 2° Π.Π., η οποία λαμβάνει τις τιμές NAI ή OXI.</p>
<p>3. Τα Εκλογικά και Κομματικά Στοιχεία που περιλαμβάνουν:</p>
<p>3.1. Την ιδιότητα του εκλεγμένου/ης στο κοινοβούλιο σε προγενέστερο της υπουργοποίησης χρόνο: ELECTED(Numeric) που παίρνει τιμές NAI ή OXI</p>
<p>3.2. Την εξωκοινοβουλευτική ιδιότητα κατά την τρέχουσα κοινοβουλευτική θητεία: NON_ELE(Numeric) που παίρνει τιμές NAI ή OXI.</p>
<p>3.3. Την εκλογή στο κοινοβούλιο κατά την τρέχουσα κυβερνητική και κοινοβουλευτική θητεία αλλά με διαφορετικό κόμμα από αυτά που στηρίζουν την κυβέρνηση NON_GVRMNT_PARTY(Numeric) που παίρνει επίσης τιμές NAI ή OXI</p>
<p>3.4. Την ιδιότητα του αδέσμευτου εκλογικού σώματος NON_BOUND_ELEC(Numeric) που είναι δείκτης που προκύπτει από τις 2 παραπάνω μεταβλητές, εφόσον δηλαδή μια από τις δύο παίρνει την τιμή NAI.</p>
<p>3.5. Το κόμμα PARTY_ELE(Numeric) με το οποίο εκλέχθηκε το πρόσωπο που κατέχει υπουργικό χαρτοφυλάκιο στην εκάστοτε κυβερνητική θητεία εφόσον είναι εκλεγμένο.</p>
<p>3.6. Τον αριθμό ψήφων VOTES(Numeric) που έλαβε το πρόσωπο που κατέχει υπουργικό χαρτοφυλάκιο στην εκάστοτε κυβερνητική θητεία εφόσον είναι εκλεγμένο.</p>
<p>3.7. Την εκλογική περιφέρεια CONS (Numeric) του προσώπου εφόσον είναι εκλεγμένος</p>

3.8.	Το μέγεθος της εκλογικής περιφέρειας CONS_SIZE (Numeric) στο οποίο το πρόσωπο είναι εκλεγμένος. Λαμβάνει 6 τιμές: 1) <i>Εκλογή στο Επικρατείας</i> , 2) <i>Μονοεδρική</i> , 3) <i>Έως και 5 βουλευτές</i> . 4) <i>Έως και 10 βουλευτές</i> , 5) <i>Έως και 20 βουλευτές</i> και 6) <i>Πάνω από 20 βουλευτές</i> .
3.9.	Την σχέση του τόπου γέννησης CONS_GEO(Numeric) του προσώπου με την εκλογική περιφέρεια εκλογής. Λαμβάνει 4 τιμές: 1) <i>Τόπος εκλογής ίδιος με τόπο γέννησης</i> , 2) <i>Τόπος γέννησης διαφορετικός από τόπο εκλογής</i> , 3) <i>Εκλογή στο Επικρατείας</i> και 4) <i>Ελλιπή στοιχεία</i> .
3.10.	Την ιδιότητα του πρωτοεκλεγμένου στο κοινοβούλιο TERMS_RE(Numeric) που λαμβάνει 2 τιμές: 1) <i>Πρωτόεκλεγέντες</i> , και 2) <i>Επανεκλεγέντες</i>
3.11.	Την εκλογική περιφέρεια ELE_STATE (Numeric) του προσώπου εφόσον είναι εκλεγμένος στο ψηφοδέλτιο Επικρατείας και παίρνει τις τιμές ΝΑΙ ή ΟΧΙ.
3.12.	Τις κοινοβουλευτικές θητείες DEP_TERMS(Numeric) μέχρι την τρέχουσα που το άτομο υπουργοποιήθηκε. Αν είναι πρωτοεκλεγέντας/ουσα, παίρνει την τιμή 1, αν δεν έχει εκλεγεί λαμβάνει την τιμή 0.
3.13.	Η χρονιά που το υπουργοποιηθέν πρόσωπο έλαβε την πρώτη του θέση στο κοινοβούλιο DEP_1st_ELE_YEAR(Numeric).
3.14.	Η ηλικία που το υπουργοποιηθέν πρόσωπο έλαβε την πρώτη του θέση στο κοινοβούλιο DEP_AGE_1st_ELE(Numeric).
3.15.	Την παρουσία στην Ευρωβουλή EURO_PARL(Numeric) κάποιου προσώπου πριν την υπουργοποίηση του παίρνει τιμές ΝΑΙ ή ΟΧΙ.
3.16.	Την παρουσία σε τοπική αυτοδιοίκηση LOCAL_GVRMNT(Numeric) που επίσης έχει την ίδια λογική με παραπάνω. Εφόσον υφίσταται και αναφέρεται σε προγενέστερο της υπουργοποίησης χρόνο και παίρνει τιμές ΝΑΙ ή ΟΧΙ.
3.17.	Την θέση του προσώπου στην τοπική αυτοδιοίκηση LOCAL_GVRMNT_POS(Numeric) του προσώπου εφόσον υφίσταται. Ιεραρχικά παίρνει τις τιμές από Περιφερειάρχη έως μέλος Δημοτικού Συμβουλίου.
3.18.	Την κομματικοποιημένη παρουσία σε τοπική αυτοδιοίκηση PARTY_LOCAL_GVRMNT(Numeric) που αναφέρεται ακόμα και παρουσία σε ψηφοδέλτιο τοπικής αυτοδιοίκησης κάποιου συνδυασμού που στηρίζεται από κάποιο πολιτικό κόμμα. Εξαιρούνται δηλαδή ανεξάρτητα ψηφοδέλτια τοπικής αυτοδιοίκησης. Λαμβάνει τις τιμές ΝΑΙ ή ΟΧΙ.
3.19.	Θέση στο κόμμα PARTY_POS(Numeric) του προσώπου εφόσον υφίσταται και αναφέρεται σε προγενέστερο της υπουργοποίησης χρόνο και παίρνει τιμές ΝΑΙ ή ΟΧΙ. Θεωρούμε ότι ακόμα και η θέση σε ψηφοδέλτιο του κόμματος είναι μια θέση στο κόμμα.

3.20.	Την θέση στο κόμμα PARTY_POS_OPEN(String) του προσώπου εφόσον υφίσταται. Είναι ανοικτού τύπου όπου καταγράφεται ρητώς η πορεία του προσώπου στην κομματική πυραμίδα.
3.21.	Κάποια άλλη θέση που σχετίζεται με κομματική ένταξη OTHER_PARTY_POS(Numeric) αλλά δεν είναι ξεκάθαρα στα πλαίσια της κομματικής ιεραρχίας (π.χ. διορισμένος γενικός γραμματέας σε υπουργείο του κατά την κυβερνητική θητεία ενός κόμματος όντας μη εξειδικευμένος με το ειδικό αντικείμενο της θέσης που κατέχει). Λαμβάνει τις τιμές ΝΑΙ ή ΟΧΙ.
3.22.	Κάποια άλλη θέση που σχετίζεται με κομματική ένταξη OTHER_PARTY_POS_OPEN(String) αλλά δεν είναι ξεκάθαρα στα πλαίσια της κομματικής ιεραρχίας (π.χ. διορισμένος γενικός γραμματέας σε υπουργείο κατά την κυβερνητική θητεία ενός κόμματος). Είναι ανοικτού τύπου και καταγράφεται ρητώς η θέση και το έτος.
3.23.	Το κόμμα PARTY_MEMBER(Numeric) στο οποίο το υπουργοποιηθέν πρόσωπο είναι μέλος.
4. Τα σχετικά με την Υπουργοποίηση Στοιχεία:	
4.1.	Την μεταβλητή της ιδιότητας υπηρεσιακού υπουργού CARETAKER(Numeric) που λαμβάνει τις τιμές ΝΑΙ ή ΟΧΙ.
4.2.	Την προηγούμενη υπουργική θητεία PAST_MIN(Numeric), εφόσον το πρόσωπο αυτό κατέχει και παίρνει τις τιμές ΝΑΙ ή ΟΧΙ.
4.3.	Το/α υπουργικό/ά χαρτοφυλάκιο/α MIN_POSITIONS_OPEN(String) όπου καταγράφονται όλες οι υπουργικές θέσεις ενός προσώπου συνολικά.
4.4.	Την μεταβλητή της 1 ^{ης} υπουργικής θέσης του εκάστοτε προσώπου σε μια κυβερνητική θητεία MINISTRY_POS_1(String) όπου αναφέρεται ρητά η υπουργική θέση.
4.5.	Την μεταβλητή του 1 ^{ου} υπουργικού στάτους σε μια κυβερνητική θητεία MIN_STATUS_1(Numeric), που παίρνει τις τιμές 1) Πρωθυπουργός, 2) Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης, 3) Υπουργός, 4) Υφυπουργός και 5) Αναπληρωτής Υπουργός.
4.6.	Την εξειδίκευση MIN_EXPERT_1(Numeric) που σχετίζεται με την συσχέτιση της 1 ^{ης} υπουργικής θέσης στην κυβερνητική θητεία με το επάγγελμα ή αντίστοιχη εμπειρία σε θέση ευθύνης του προσώπου κατά την στιγμή της υπουργοποίησης. Λαμβάνει τις τιμές ΝΑΙ ή ΟΧΙ.
4.7.	Η ημερομηνία που το πρόσωπο έλαβε την πρώτη του υπουργική θέση στην τρέχουσα κυβέρνηση DATE_1(Date).

4.8. Σε ποιο κυβερνητικό ανασχηματισμό το πρόσωπο έλαβε την πρώτη του υπουργική θέση GVRMT_RESHUFFLE_1(Numeric).
4.9. Τον αριθμό «αλλαγών» που έγιναν κατά τον συγκεκριμένο κυβερνητικό ανασχηματισμό NUMBER_RESHUFFLE_SIZE_1(Numeric).
4.10. Το μέγεθος του αριθμού «αλλαγών» που έγιναν κατά τον συγκεκριμένο κυβερνητικό ανασχηματισμό RESHUFFLE_SIZE_1(Numeric). Λαμβάνει 3 τιμές: 1) Μικρή (>=10), 2) Μεσαία (>=20), Μεγάλη (<=21).
4.11. Το όνομα του προσώπου που κατείχε την υπουργική θέση που το υπό μελέτη πρόσωπο μόλις έλαβε NAME_OF_PREVIOUS_1(String). Καταγράφεται ρητώς.
4.12. Την μεταβλητή της 2 ^{ης} υπουργικής θέσης του εκάστοτε προσώπου σε μια κυβερνητική θητεία MINISTRY_POS_2(String) όπου αναφέρεται ρητά η υπουργική θέση.
4.13. Την μεταβλητή του 2 ^{ου} υπουργικού στάτους σε μια κυβερνητική θητεία MIN_STATUS_2(Numeric), που παίρνει τις τιμές 1) Πρωθυπουργός, 2) Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης, 3) Υπουργός, 4) Υφυπουργός και 5)Αναπληρωτής Υπουργός.
4.14. Την εξειδίκευση MIN_EXPERT_2(Numeric) που σχετίζεται με την συσχέτιση της 2 ^{ης} υπουργικής θέσης στην κυβερνητική θητεία με το επάγγελμα ή αντίστοιχη εμπειρία σε θέση ευθύνης του προσώπου κατά την στιγμή της υπουργοποίησης. Λαμβάνει τις τιμές NAI ή OXI.
4.15. Η ημερομηνία που το πρόσωπο έλαβε την 2 ^η του υπουργική θέση στην τρέχουσα κυβέρνηση DATE_2(Date).
4.16. Σε ποιο κυβερνητικό ανασχηματισμό το πρόσωπο έλαβε την 2 ^η του υπουργική θέση GVRMT_RESHUFFLE_2(Numeric).
4.17. Τον αριθμό «αλλαγών» που έγιναν κατά τον συγκεκριμένο κυβερνητικό ανασχηματισμό NUMBER_RESHUFFLE_SIZE_2(Numeric).
4.18. Το μέγεθος του αριθμού «αλλαγών» που έγιναν κατά τον συγκεκριμένο κυβερνητικό ανασχηματισμό RESHUFFLE_SIZE_2(Numeric). Λαμβάνει 3 τιμές: 1) Μικρή (>=10), 2) Μεσαία (>=20), Μεγάλη (<=21).
4.19. Το όνομα του προσώπου που κατείχε την υπουργική θέση που το υπό μελέτη πρόσωπο μόλις έλαβε NAME_OF_PREVIOUS_2(String). Καταγράφεται ρητώς.
4.20. Την μεταβλητή της 3 ^{ης} υπουργικής θέσης του εκάστοτε προσώπου σε μια κυβερνητική θητεία MINISTRY_POS_3(String) όπου αναφέρεται ρητά η υπουργική θέση.
4.21. Την μεταβλητή του 3 ^{ου} υπουργικού στάτους σε μια κυβερνητική θητεία MIN_STATUS_3(Numeric), που παίρνει τις τιμές 1) Πρωθυπουργός, 2)

<p>Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης, 3) Υπουργός, 4) Υφυπουργός και 5)Αναπληρωτής Υπουργός.</p>
<p>4.22. Την εξειδίκευση MIN_EXPERT_3(Numeric) που σχετίζεται με την συσχέτιση της 3^{ης} υπουργικής θέσης στην κυβερνητική θητεία με το επάγγελμα ή αντίστοιχη εμπειρία σε θέση ευθύνης του προσώπου κατά την στιγμή της υπουργοποίησης. Λαμβάνει τις τιμές ΝΑΙ ή ΟΧΙ.</p>
<p>4.23. Η ημερομηνία που το πρόσωπο έλαβε την 3^η του υπουργική θέση στην τρέχουσα κυβέρνηση DATE_3(Date).</p>
<p>4.24. Σε ποιο κυβερνητικό ανασχηματισμό το πρόσωπο έλαβε την 3^η του υπουργική θέση GVRMT_RESHUFFLE_3(Numeric).</p>
<p>4.25. Τον αριθμό «αλλαγών» που έγιναν κατά τον συγκεκριμένο κυβερνητικό ανασχηματισμό NUMBER_RESHUFFLE_SIZE_3(Numeric).</p>
<p>4.26. Το μέγεθος του αριθμού «αλλαγών» που έγιναν κατά τον συγκεκριμένο κυβερνητικό ανασχηματισμό RESHUFFLE_SIZE_3(Numeric). Λαμβάνει 3 τιμές: 1) Μικρή (>=10), 2) Μεσαία (>=20), Μεγάλη (<=21).</p>
<p>4.27. Το όνομα του προσώπου που κατείχε την υπουργική θέση που το υπό μελέτη πρόσωπο μόλις έλαβε NAME_OF_PREVIOUS_3(String). Καταγράφεται ρητώς.</p>
<p>4.28. Την μεταβλητή της 4^{ης} υπουργικής θέσης του εκάστοτε προσώπου σε μια κυβερνητική θητεία MINISTRY_POS_4(String) όπου αναφέρεται ρητά η υπουργική θέση.</p>
<p>4.29. Την μεταβλητή του 4^{ου} υπουργικού στάτους σε μια κυβερνητική θητεία MIN_STATUS_4(Numeric), που παίρνει τις τιμές 1) Πρωθυπουργός, 2) Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης, 3) Υπουργός, 4) Υφυπουργός και 5)Αναπληρωτής Υπουργός.</p>
<p>4.30. Την εξειδίκευση MIN_EXPERT_4(Numeric) που σχετίζεται με την συσχέτιση της 4^{ης} υπουργικής θέσης στην κυβερνητική θητεία με το επάγγελμα ή αντίστοιχη εμπειρία σε θέση ευθύνης του προσώπου κατά την στιγμή της υπουργοποίησης. Λαμβάνει τις τιμές ΝΑΙ ή ΟΧΙ.</p>
<p>4.31. Η ημερομηνία που το πρόσωπο έλαβε την 4^η του υπουργική θέση στην τρέχουσα κυβέρνηση DATE_4(Date).</p>
<p>4.32. Σε ποιο κυβερνητικό ανασχηματισμό το πρόσωπο έλαβε την 4^η του υπουργική θέση GVRMT_RESHUFFLE_4(Numeric).</p>
<p>4.33. Τον αριθμό «αλλαγών» που έγιναν κατά τον συγκεκριμένο κυβερνητικό ανασχηματισμό NUMBER_RESHUFFLE_SIZE_4(Numeric).</p>

4.34.	Το μέγεθος του αριθμού «αλλαγών» που έγιναν κατά τον συγκεκριμένο κυβερνητικό ανασχηματισμό RESHUFFLE_SIZE_4(Numeric). Λαμβάνει 3 τιμές: 1) Μικρή (>=10), 2) Μεσαία (>=20), Μεγάλη (<=21).
4.35.	Το όνομα του προσώπου που κατείχε την υπουργική θέση που το υπό μελέτη πρόσωπο μόλις έλαβε NAME_OF_PREVIOUS_4(String). Καταγράφεται ρητώς.
4.36.	Την μεταβλητή της 5 ^{ης} υπουργικής θέσης του εκάστοτε προσώπου σε μια κυβερνητική θητεία MINISTRY_POS_5(String) όπου αναφέρεται ρητά η υπουργική θέση.
4.37.	Την μεταβλητή του 5 ^{ου} υπουργικού στάτους σε μια κυβερνητική θητεία MIN_STATUS_5(Numeric), που παίρνει τις τιμές 1) Πρωθυπουργός, 2) Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης, 3) Υπουργός, 4) Υφυπουργός και 5)Αναπληρωτής Υπουργός.
4.38.	Την εξειδίκευση MIN_EXPERT_5(Numeric) που σχετίζεται με την συσχέτιση της 5 ^{ης} υπουργικής θέσης στην κυβερνητική θητεία με το επάγγελμα ή αντίστοιχη εμπειρία σε θέση ευθύνης του προσώπου κατά την στιγμή της υπουργοποίησης. Λαμβάνει τις τιμές ΝΑΙ ή ΟΧΙ.
4.39.	Η ημερομηνία που το πρόσωπο έλαβε την 5 ^η του υπουργική θέση στην τρέχουσα κυβέρνηση DATE_5(Date).
4.40.	Σε ποιο κυβερνητικό ανασχηματισμό το πρόσωπο έλαβε την 5 ^η του υπουργική θέση GVRMT_RESHUFFLE_5(Numeric).
4.41.	Τον αριθμό «αλλαγών» που έγιναν κατά τον συγκεκριμένο κυβερνητικό ανασχηματισμό NUMBER_RESHUFFLE_SIZE_5(Numeric).
4.42.	Το μέγεθος του αριθμού «αλλαγών» που έγιναν κατά τον συγκεκριμένο κυβερνητικό ανασχηματισμό RESHUFFLE_SIZE_5(Numeric). Λαμβάνει 3 τιμές: 1) Μικρή (>=10), 2) Μεσαία (>=20), Μεγάλη (<=21).
4.43.	Το όνομα του προσώπου που κατείχε την υπουργική θέση που το υπό μελέτη πρόσωπο μόλις έλαβε NAME_OF_PREVIOUS_5(String). Καταγράφεται ρητώς.
4.44.	Την μεταβλητή της 6 ^{ης} υπουργικής θέσης του εκάστοτε προσώπου σε μια κυβερνητική θητεία MINISTRY_POS_6(String) όπου αναφέρεται ρητά η υπουργική θέση.
4.45.	Την μεταβλητή του 6 ^{ου} υπουργικού στάτους σε μια κυβερνητική θητεία MIN_STATUS_6(Numeric), που παίρνει τις τιμές 1) Πρωθυπουργός, 2) Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης, 3) Υπουργός, 4) Υφυπουργός και 5)Αναπληρωτής Υπουργός.
4.46.	Την εξειδίκευση MIN_EXPERT_6(Numeric) που σχετίζεται με την συσχέτιση της 6 ^{ης} υπουργικής θέσης στην κυβερνητική θητεία με το επάγγελμα ή αντίστοιχη

<p>εμπειρία σε θέση ευθύνης του προσώπου κατά την στιγμή της υπουργοποίησης. Λαμβάνει τις τιμές NAI ή OXI.</p>
<p>4.47. Η ημερομηνία που το πρόσωπο έλαβε την έκτη του υπουργική θέση στην τρέχουσα κυβέρνηση DATE_6(Date).</p>
<p>4.48. Σε ποιο κυβερνητικό ανασχηματισμό το πρόσωπο έλαβε την έκτη του υπουργική θέση GVRMT_RESHUFFLE_6(Numeric).</p>
<p>4.49. Τον αριθμό «αλλαγών» που έγιναν κατά τον συγκεκριμένο κυβερνητικό ανασχηματισμό NUMBER_RESHUFFLE_SIZE_6(Numeric).</p>
<p>4.50. Το μέγεθος του αριθμού «αλλαγών» που έγιναν κατά τον συγκεκριμένο κυβερνητικό ανασχηματισμό RESHUFFLE_SIZE_6(Numeric). Λαμβάνει 3 τιμές: 1) Μικρή (>=10), 2) Μεσαία (>=20), Μεγάλη (<=21).</p>
<p>4.51. Το όνομα του προσώπου που κατείχε την υπουργική θέση που το πρόσωπο έλαβε NAME_OF_PREVIOUS_6(String). Καταγράφεται ρητώς.</p>
<p>4.52. Η μεταβλητή EXPERT_TERM(Numeric) αναφέρεται στο συνολικό expertise, δηλαδή αν έστω σε μια από τις θέσεις που κατέλαβε το πρόσωπο κατά την κυβερνητική θητεία σχετιζόταν με την επαγγελματική του/της και γενικότερη πορεία ζωής. Ουσιαστικά είναι δείκτης που παράγεται από τις MIN_EXPERT_1, MIN_EXPERT_2, MIN_EXPERT_3, MIN_EXPERT_4, MIN_EXPERT_5 και MIN_EXPERT_6. Εφόσον μια από αυτές τις μεταβλητές λαμβάνει την τιμή NAI ο δείκτης μας λαμβάνει την τιμή NAI.</p>
<p>5. Τα Στοιχεία σχετικά με την Τεχνοκρατική Διάσταση που περιλαμβάνουν:</p>
<p>5.1. Την μεταβλητή μη κομματικοποίησης (NON_PARTISAN) που στην ουσία είναι δείκτης που παράχθηκε από τις μεταβλητές:</p>
<p>➤ Θέση στο κόμμα (PARTY_POS)</p>
<p>➤ Την κοινοβουλευτική ιδιότητα (ELECTED)</p>
<p>➤ Κάποια άλλη θέση που σχετίζεται με κομματική ένταξη (OTHER_PARTY_POS)</p>
<p>➤ Την παρουσία στην Ευρωβουλή (EURO_PARL)</p>
<p>➤ Την κομματικοποιημένη παρουσία σε τοπική αυτοδιοίκηση (PARTY_LOCAL_GVRMNT)</p>
<p>Η NON_PARTISAN παίρνει την τιμή NAI εφόσον όλες οι παραπάνω έχουν την τιμή OXI. Αναφέρεται δηλαδή στην μη κομματικοποίηση σε 3 επίπεδα: τοπικό, εθνικό και υπερεθνικό.</p>
<p>5.2. Την μεταβλητή της τεχνοκρατικής διάστασης (TECHN_2014_MV) κατά McDonell και Valbruzzi όπως την περιγράψαμε στο κεφάλαιο της Μεθοδολογίας μας. Είναι δείκτης που δημιουργείται από τις παρακάτω μεταβλητές:</p>

<ul style="list-style-type: none"> ➤ Την μεταβλητή μη κομματικοποίησης (NON_PARTISAN) που περιγράψαμε παραπάνω
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Την μεταβλητή εκλογής με διαφορετικό κόμμα από αυτά που στηρίζουν την κυβέρνηση (NON_GVRMNT_PARTY).
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Την εξειδίκευση (EXPERT_TERM)
<p>Εφόσον λοιπόν οι τρεις παραπάνω μεταβλητές παίρνουν όλες την τιμή ΝΑΙ τότε και η μεταβλητή της τεχνοκρατικής διάστασης (TECHN_2014_M&V) παίρνει της τιμή ΝΑΙ.</p>
<p>5.3. Την μεταβλητή πρότερης θητείας σε ανεξάρτητη διοικητική ή δικαστική αρχή IAJA(Numeric) στην Ελλάδα, όπου καταγράφεται κάποια θέση προσώπου σε κάποια ανεξάρτητη αρχή τόσο στις επίσημα αναγνωρισμένες από το Σύνταγμα της Ελλάδας (π.χ. την Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης ή το Συμβούλιο της Επικρατείας) όσο και σε μη αναγνωρισμένες (π.χ. την Επιτροπή Ανταγωνισμού). Λαμβάνει τις τιμές ΝΑΙ ή ΟΧΙ.</p>
<p>5.4. Την μεταβλητή πρότερης θητείας σε ανεξάρτητη διοικητική ή δικαστική αρχή IAJA_OPEN(String) στην Ελλάδα, όπου καταγράφεται ρητώς κάποια θέση προσώπου σε κάποια ανεξάρτητη αρχή τόσο στις επίσημα αναγνωρισμένες από το Σύνταγμα της Ελλάδας (π.χ. την Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης ή το Συμβούλιο της Επικρατείας) όσο και σε μη αναγνωρισμένες (π.χ. την Επιτροπή Ανταγωνισμού).</p>
<p>5.5. Την μεταβλητή πρότερης θητεία σε "non partisan" διεθνή οργανισμό χάραξης πολιτικής NON_PARTISAN_INTER(Numeric) όπως π.χ. το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα ή το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Λαμβάνει τις τιμές ΝΑΙ ή ΟΧΙ.</p>
<p>5.6. Την μεταβλητή πρότερης θητεία σε "non partisan" διεθνή οργανισμό χάραξης πολιτικής NON_PARTISAN_INTER_OPEN(String) όπως π.χ. το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα ή το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Καταγράφεται ρητώς.</p>
<p>5.7. Την μεταβλητή πρότερης θητείας σε Non-Majoritarian Institutions (NMI) όπου δημιουργείται από τις δύο παραπάνω μεταβλητές και λαμβάνει την τιμή ΝΑΙ εφόσον έστω μια από τις δύο αυτές μεταβλητές έχει την τιμή ΝΑΙ.</p>
<p>Οι τελευταίες πέντε μεταβλητές που προσθήσαμε, γίνεται σε μια προσπάθεια διερεύνησης και συνομιλίας με άλλα κομμάτια της βιβλιογραφίας (Cotta, 2017) όπου αναφέρονται στις Ανεξάρτητες Αρχές ως κατ' ουσία οργανισμούς που έχουν αναλάβει σημαντικούς τομείς της πολιτικής και ενώ επεκτείνονται ταχέα ειδικά στον δυτικό κόσμο, είναι αρκετά έντονος ο ρόλος και η παρουσία των ειδικών – με την έννοια του τεχνοκράτη - μη πολιτικών στελεχών στους</p>

οργανισμούς αυτούς. Κάτι που φυσικά θα μπορούσε να αποτελεί αρκετά επιθυμητό χαρακτηριστικό στην επιλογή του κυβερνητικού προσωπικού εξ' ου και η παρουσία των μεταβλητών αυτών στην βάση δεδομένων μας.